

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF KÜLTÜRÜNDE HZ. ÖMER

SÜMEYYE AKARÇEŞME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ HATİCE ÇUBUKCU

ORDU-2023

TEZ KABUL SAYFASI

SÜMEYYE AKARÇEŞME tarafından hazırlanan “**TASAVVUF KÜLTÜRÜNDE HZ. ÖMER**” başlıklı bu çalışma, 19/ 01/ 2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan DOÇ. DR. GÜLDANE GÜZDÜZÖZ
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ
İmza

Üye DR. ÖĞR. ÜYESİ HATİCE ÇUBUKCU
ORDU ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
İmza

Üye DR. ÖĞR. ÜYESİ SAMET KARAHÜSEYİN
ORDU ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Sümeyye AKARÇEŞME

ÖZET

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TASAVVUF KÜLTÜRÜNDE HZ. ÖMER SÜMEYYE AKARÇEŞME

Hiz. Ömer, Hulefâ- yi Râşidîn'in ikincisidir. Hiz. Ömer, araştırmalarda daha ziyade devlet adamlığı, adaleti ve fikhî yönüyle ön plana çıkmaktadır. Bu araştırmanın amacı, Hiz. Ömer'in tasavvuf disiplini içerisindeki yerini tespit etmek ve onun örnek kişiliğini ortaya koymaktır.

Çalışma, giriş bölümünün ardından iki bölüm halinde oluşturulmuş ve sonuç kısmıyla nihayete erdirilmiştir. Girişte; araştırmanın konusu, amacı, yöntemi ve kaynaklarına yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde; Hiz. Ömer'in hayatı hilafet öncesi, hilafet dönemi ve vefatı şeklinde üç kısımda incelenmiştir. Hilafet öncesi dönemde, Hiz. Ömer'in nesebine, kişiliğine, evliliklerine, Müslüman oluşuna ve Hiz. Peygamber dönemindeki Hiz. Ömer'e yer verilmiştir. Hilafet döneminde Hiz. Ömer'in icraatlarına ve devlet yönetimine değinilmiş son olarak da vefatı incelenmiştir. Birinci bölümün devamında Hiz. Ömer'in faziletine, Hiz. Peygamber'in ve ashabın onun hakkındaki övgü dolu sözlerine yer verilmiştir. Daha sonra onun tefsir, hadis, fıkıh ve edebiyat ilimlerindeki yerine değinilerek birinci bölüm bitirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; tasavvuf ilminde Hiz. Ömer'e yer verilmiştir. Bu bölümde öncelikle tasavvuf klasiklerinde Hiz. Ömer'den nasıl bahsedildiğine değinilmiştir. Sonrasında Hiz. Ömer'in tarikatlar döneminde tasavvufa nasıl etki ettiği ele alınmış, Hiz. Ömer'e nispet edilen Ömeriyye yolundan bahsedilmiştir. İkinci bölümün devamında, zühd- takva, vera', firâset, isâr, adâlet, celâl, edep, haşyet- heybet, tevessül, uzlet, velayet ve kerâmet gibi tasavvufî kavramlar çerçevesinde Hiz. Ömer hakkında detaylı bir inceleme yapılmıştır.

Hiz. Ömer'in, tasavvuf disiplini içerisindeki yeri yadsınamaz. Zira Hiz. Ömer, Hiz. Ebu Bekir ve Hiz. Ali kadar tarikatlere etki etmemekle beraber, zühd- takva, vera', firâset, isâr, adâlet, celâl, edep, haşyet- heybet, tevessül, uzlet, velayet ve kerâmet gibi tasavvufta sık kullanılan kavramlara örneklik teşkil eden önemli bir isimdir.

Çalışmanın sonuç kısmında ise araştırma ile alakalı değerlendirmelerde bulunulmuştur. Hiz. Ömer'in zâhidâne yaşamı ve "sünnet- i seniyye"ye bağlılığı ile tüm insanlara örneklik teşkil eden manevi hayatı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırmada Hiz. Ömer'in; fıkıh, hadis, tefsir ilimlerine olduğu kadar tasavvuf ilmine de önemli katkıları olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Hiz. Ömer, Tarikat, Zühd, Firâset

ABSTRACT

ESSENTIAL ISLAMIC SCIENCES

HAZRAT-İ ‘OMAR THE CALIPHATE IN SUFI CULTURE

SÜMEYYE AKARÇEŞME

Hazrat-i ‘Omar, was the second of the caliphates. Hazrat-i ‘Omar comes to the forefront with his statesmanship, justice and jurisprudence. The aim of this research is to determine the place of Hazrat-i ‘Omar in the discipline of mysticism and to reveal his exemplary personality.

The study was formed in two parts after the introduction and ended with the conclusion part. In the introduction, the subject, purpose, method and sources of the research are given.

In the first part of the study, Hazrat-i ‘Omar life was examined in three parts: before the caliphate, during the caliphate and his death. In the pre-Caliphate period, ‘Omar lineage, personality, marriages, conversion to Islam and Hazrat-i ‘Omar during the Prophet's time are included. During the caliphate, ‘Omar actions and state administration were mentioned, and finally his death was examined. In the continuation of the first part, the virtues of Hazrat-i ‘Omar and the praised words of the Prophet and his companions about him are given. Then, the first chapter was concluded by mentioning his place in interpretation, hadith, fiqh and literature sciences.

In the second part of the study, Hazrat-i ‘Omar is included in the science of Sufism. In this section, firstly, how Hazrat-i ‘Omar is mentioned in Sufi classics is mentioned. Afterwards, it was discussed how ‘Omar influenced Sufism in the period of the sects, and the Omariyye path, which was attributed to Hazrat-i ‘Omar, was mentioned. In the continuation of the second part, a comprehensive study has been made about Hazrat-i ‘Omar the framework of mystical concepts such as piety, vera? Discernment, altruism, justice, glory, morals, fright-fear, resortation, isolation, wisdom and miraculous deed.

The place of Hazrat-i ‘Omar in the discipline of Sufism is undeniable. Because, although Hazrat-i ‘Omar did not affect the mystical formations as much as Hazrat-i Abu Bakr and Hazrat-i Ali, he established himself as an important figure who set an example for concepts that are frequently used in Sufism such as piety, vera?, discernment, altruism, justice, glory, morals, fright-fear, resortation, isolation, wisdom and miraculous deed.

In the conclusion part of this study, evaluations related to the research were made. It is aimed to reveal the spiritual life of Hazrat-i ‘Omar, which sets an example for all people, with his devotee life and his devotion to the "Sunnah al-Saniyya". In the research, it was determined that Hazrat-i ‘Omar made important contributions to the discipline of fiqh, hadith and tafsir, as well as to the discipline of Sufism.

Keywords: Sufism, Hazrat-i ‘Omar, Sect, Zuhd, Discernment

ÖN SÖZ

Hız. Ömer, İslam devletinin kurumsallaşmasında önemli faaliyetlerde bulunmuş İslam devletinin ikinci halifesidir. O, Cahiliye döneminde okuma- yazma bilen ender şahsiyetlerden biri olup ilmi bir derinliğe sahiptir. Hız. Ömer, bizzat Hız. Peygamber'in eğitim ve terbiyesinden geçmiş, her zaman O'nun yanında yer almış ve O'nun yüce ahlâk ve hâliyle hâllenmiştir. O, Hız. Peygamber'in iltifatına mazhar olmuş ve Faruk lakabını almış yüce bir şahsiyettir. Hız. Ömer, cennetle müjdelenen bir sahâbi olmasına rağmen akıbetinden hiçbir zaman emin olmayıp nefis terbiyesi hususunda her zaman teyakkuzda olmuştur. O; devlet yönetiminde istişareye verdiği önemi "müşâveresiz hilafet olmaz" sözüyle dile getiren, halkın hakkını korumayı en temel sorumluluğu olarak gören örnek bir halifedir. Hız. Ömer, musibetler karşısında sabır ve dayanıklılık gösteren, dünya hayatının geçici olduğunu ölümün ise kaçınılmaz bir gerçek olduğunu bilen hatta kendisine ölümü hatırlatması için bir adam tutmuş olan yüce bir kişidir. Hız. Ömer, Allah' tan gelen her şeye razı olan mutmain bir kalbe sahiptir. Ayrıca o, şeytanın kendisinden korktuğu ve vesvese veremediği mübarek bir şahsiyettir.

Bu araştırmanın maksadı, Hız. Ömer'in tasavvuf disiplini içerisindeki yerini tespit etmek ve onun örnek kişiliğini ortaya koymaktır. Araştırmada Hız. Ömer'in manevi hayatı hakkında bilgiler verilerek onun; Allah'ın emirlerine riayet, zâhidâne yaşam ve "sünnet-i seniyye"ye bağlılığı hususundaki titizliği gözler önüne serilmiştir. Araştırmada Hız. Ömer'in; zühd- takva, vera', firâset, isâr, adâlet, celâl, edep, haşyet- heybet, tevessül, uzlet, velayet ve kerâmet gibi tasavvufta sık kullanan kavramlara nasıl örneklik teşkil ettiğine de değinilmiştir. Hız. Ömer'in tasavvuf ilmindeki müstesna yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmada Hız. Ömer'in sade yaşamı ile sufileri nasıl etkilediğine değinilmiştir. Ayrıca Hız. Peygamber'in onun hakkında söylemiş olduğu övgü dolu sözlere de yer verilmiştir. Ve Hız. Ömer'in; fıkıh, hadis, tefsir, edebiyat ilimlerine olan katkılarına da değinilerek onun çok yönlü bir insan olduğu gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Çalışmalarım süresince araştırmanın konusu, sonuçların değerlendirilmesi ve yazımı aşamasında yapmış olduğu katkılarından dolayı tez danışmanım Sayın Dr. Öğretim Üyesi Hatice ÇUBUKCU' ya, öneri ve eleştirileriyle yardımlarını gördüğüm arkadaşlarıma teşekkür ederim. Bu süreçte maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen

aileme de sonsuz teŖekkürlerimi sunarım. Ayrıca görev yaptığım Çayırkent ÇPAL’de bu süreç içerisinde beni motive eden görev arkadaşlarıma da Ŗükranlarımı sunarım.

Sümeyye AKARÇEŖME

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL SAYFASI	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	11
1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı	11
1. 2. Araştırmanın Yöntemi	11
1. 3. Araştırmanın Kaynakları.....	12
2. HZ. ÖMER'İN HAYATI FAZİLETİ VE HZ. ÖMER'İN İSLAMÎ İLİMLER İÇİNDEKİ YERİ	13
2.1. Hz. Ömer'in Hayatı.....	13
2.1.1. Hz. Ömer'in hilafet öncesi dönemi.....	13
2.1.1.2. Hz. Ömer'in doğumu, nesebi ve çocukluğu	13
2.1.1.3. Hz. Ömer'in kişiliği ve şemâili	14
2.1.1.4. Hz. Ömer'in evlilikleri ve çocukları	14
2.1.1.5. Hz. Ömer'in müslüman oluşu	15
2.1.1.6. Hz. Peygamber döneminde Hz. Ömer	17
2.1.2. Hz. Ömer'in hilafet dönemi	19
2.1.3. Hz. Ömer'in Vefatı	24
2.2. Hz. Ömer'in Fazileti	25
2.3. Fıkıh, Hadis, Tefsir, Edebiyat İlimlerinde Hz. Ömer'in Yeri.....	31
2.3.1. Fıkıh ilminde Hz. Ömer'in yeri	31
2.3.2. Hadis ilminde Hz. Ömer'in yeri	34
2.3.3. Tefsir ilminde Hz. Ömer'in yeri	37
2.3.4. Edebiyat ilminde Hz. Ömer'in yeri.....	39
3. TASAVVUF İLMİNDE HZ. ÖMER'İN YERİ VE TASAVVUFİ KAVRAMLAR ÇERÇEVESİNDE HZ. ÖMER	43

3.1. Tasavvuf İlminde Hz. Ömer'in Yeri	43
3.2. Tasavvufi Kavramlar Çerçevesinde Hz. Ömer	46
3.2.1. Takva-zühd	46
3.2.2. Vera'	56
3.2.3. Firâset.....	59
3.2.4. İsâr	64
3.2.5. Adâlet.....	68
3.2.6. Celâl.....	73
3.2.7. Edep	76
3.2.8. Haşyet- heybet	79
3.2.9. Tevessül	84
3.2.10. Uzlet.....	89
3.2.11. Velayet.....	93
3.2.12. Kerâmet.....	97
4. SONUÇ	101
KAYNAKLAR	104
ÖZGEÇMİŞ	116

KISALTMALAR

b.	: bin (oğlu)
bnt	: bint (kızı)
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
H.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
Haz.	: Hazırlayan
İSAV	: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı
M.	: Miladi
Md.	: Maddesi
Nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı

Hız. Ömer, Peygamber Efendimiz'in yakın arkadaşı ve İslam Devleti'nin ikinci halifesidir. Araştırmanın amacı, Hız. Ömer'in hayatına, kişiliğine, devlet adamlığına, faziletlerine değindikten sonra Hız. Ömer'in tasavvuf kültüründeki yerini tespit etmektir. Hız. Ömer ile ilgili yapılan çalışmalarda daha ziyade onun halifeliği, adaleti ve içtihatlarıyla ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu çalışmada Hız. Ömer'in dinî hayatı ve örnek kişiliği ele alınmıştır. Araştırmada onun; hadis kaynaklarında, kitabü'z-zühdlerde, tabakat kitaplarında ve tarikat öncesi klasik eserlerde nasıl yer aldığına kapsamlı bir şekilde yer vererek onun hakkında genel bir çerçeve çizilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca Hız. Ömer'in tarikat ve tarikat sonrası dönemde tasavvufi oluşumlara nasıl etki ettiği tahlil edilmiştir. Araştırmada Hız. Ömer'in Kur'an, fıkıh, hadis, edebiyat gibi ilimlere etkisi de incelenmiştir. Araştırmanın bir diğer amacı, tasavvufi kavramlar çerçevesinde Hız. Ömer hakkında kapsamlı bir araştırma yapmaktır. Bunun yanında araştırmadaki tasavvufi kavramların; Kur'an, hadis ve tasavvuf klasiklerinde hangi manalarda kullanıldıklarına da yer verilmiştir.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Tasavvuf kültüründe Hız. Ömer adlı çalışmamızda dokümantasyon yöntemi kullanılmıştır. Konuyla ilgili genel tarama metodu uygulanmıştır. İlgili kaynaklardan okumalar yapılmış, konu etraflıca ele alınıp daha önceden yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Hız. Ömer'in hayatıyla alakalı bilgiler İslam Tarihi kitaplarından kapsamlı bir şekilde incelenerek alınmıştır. Hız. Ömer'in tasavvuf kültüründeki yerini tespit etme için mevcut tasavvuf klasiklerinde ne şekilde anıldığı tespit edilmiştir. Hız. Ömer'le alakalı genel bir çerçeve çizebilmek adına hadis kaynaklarından, kitabü'z-zühdlerden ve tabakat kitaplarından da literatür taraması yapılarak bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur. Araştırmada eserlerden inceleme yapılırken kronolojik sıraya önem verilmiştir. Araştırmada birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılarak Hız. Ömer'in hayatı, tasavvufi yönü ve örnek kişiliği derinlemesine ele alınmıştır.

1.3. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamızda klasik kaynaklardan ve çağdaş kaynaklardan istifade edilmiştir. Hz. Ömer'in hayatını incelerken İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-nebeviyye*, İbn Sad'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Tarih-i Taberi*, Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-evliyâ'*, İbnü'l-Cevzi'nin (ö. 597/1201) *Sıfatü's-safve*, İzzeddin İbnü'l-Esir'in (ö. 630/1233) *el-Kamil fi't-târîh* adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

Araştırmamızda Hz. Ömer'in faziletleri kısmında, Hz. Peygamber'in ve sahabilerin onun hakkındaki düşünceleri ele alınmıştır. Hadis kaynaklarından Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmizî'nin (ö. 279/892) eserlerine başvurulmuştur. Ayrıca fazilet kısmında ve araştırma boyunca, İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) *Fütühâtü'l-Mekkiyye*, Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) *Mesnevî*, Ahmed Sivasi'nin (ö. 1006/1597) *Çehar Yâri Güzin*, İmâm-ı Rabbani'nin (ö. 1034/1624) *Mektûbat* adlı eserlerinden istifade edilmiştir.

Çalışmanın tasavvufta Hz. Ömer adlı bölümünde Ebû Nasr es-Serrâc'ın (ö. 378/988) *Lüma*, Hücvîrî'nin (ö. 465/1072) *Keşfü'l-maḥcûb*, İsfahânî (ö. 502/1108), İbnü'l-Cevzi, Şaranî (ö. 973/1565) gibi isimlerin Tabakat kitaplarından ve Harîrîzâde'nin (ö. 1850/1882) *Tibyânü vesâilî'l-hakâik* adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

Çalışmada tasavvufî kavramlar çerçevesinde Hz. Ömer ele alınırken çeşitli klasik kaynaklardan ve sözlüklerden istifade edilmiştir. Bu kaynaklar arasında Muhâsibî'nin (ö. 243/857) *er-Ri'aye*, Kelâbâzî'nin (ö. 380/990) *Ta'arruf*, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin (ö. 386/996) *Kûtu'l-Kulûb*, Bâkılânî'nin (ö. 403/1013) *Beyan*, Abdülkerim Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *er-Risâle*, Abdullah Herevî'nin (ö. 481/1089) *Menâzilü's-Sâirin*, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *Minhac'ül Âbidîn* ve İhyâu Ulumi'd-Din, Seyyid Şerif Cürçani'nin (ö. 816/1413) *Ta'rifât*, Râgıb el-İsfehânî'nin (ö. 934/1008) *Müfredât* adlı eserleri yer alır.

İstifade edilen çağdaş kaynakların başında *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* yer almaktadır. Ayrıca çalışmada İbrahim Sarıçam'ın *Hz. Ömer*, Süleyman Uludağ'ın *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Selçuk Eraydın'ın *Tasavvuf ve Tarikatlar* adlı eserlerinden de istifade edilmiştir.

2. HZ. ÖMER'İN HAYATI FAZİLETİ VE HZ. ÖMER'İN İSLAMÎ İLİMLER İÇİNDEKİ YERİ

2.1. Hz. Ömer'in Hayatı

Hz. Ömer, Peygamber Efendimiz'in Mekkelilerden en çok Müslüman olmasını istediği iki kişiden birisidir. Hz. Ömer'in Müslüman olması İslam dini açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. O, yaptığı faaliyetlerle İslam Devleti'nin çağ açıp, çağ kapatan halifesidir. Dolayısıyla onun hayatını detaylı bir şekilde ortaya koymak önem arz etmektedir.

2.1.1. Hz. Ömer'in hilafet öncesi dönemi

Hz. Ömer, İslam'la müşerref olduktan sonra devlet başkanı olana kadarki süreçte Hz. Peygamber'i ve Hz. Ebu Bekir'i desteklemiş ve her zaman onların yanında yer almıştır.

2.1.1.2. Hz. Ömer'in doğumu, nesebi ve çocukluğu

Hz. Ömer'in doğumuyla ilgili çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre Fil olayından on üç yıl sonra, diğer bir rivayete göre ise Büyük (Dördüncü) Ficar savaşından dört yıl önce, Mekke'de dünyaya geldi. Ancak Ficar Savaşı'ndan dört yıl önce dünyaya gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Doğum tarihi m. 586 şeklinde tespit edilmiştir.¹

Babası tarafından soyu Kureyş kabilesinin elçilik işlerine bakan Adî b. Kâ'b kabilesine dayanır. Hz. Ömer' in soyu babası tarafından peygamberimizin soyuyla birleşir. Annesi Hanteme bint Hâşim'dir. Hanteme, Mahzûm kabilesindedir.²

Hz. Ömer'in babası Hattab bin Nufeyl, Kureyş kabilesinin önde gelen isimlerinden biriydi. Babası tüccar ve putperest bir insandı. Kureyş kabilesinde yer alan Adiy ve Beni Abdulşems aileleri arasında öteden beri devam edegelen bir ihtilaf vardı. Kalabalık bir topluluk olan Beni Abdulşems ailesi, bu kavgalardan her zaman daha kazançlı çıkmıştır. Adiyogulları bu olaylar karşısında çıkış yolu bulamayıp biçare kalmışlar ve son çare olarak Beni Sehm ailesine başvurmuşlardır. Adiyogulları Mekke'de Safa tepesi

¹ Halife bin Hayyât, *et- Târîh(zekkâr)* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), I/ 151.

² Ahmet Önkal, "Adi b. Ka'b", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), I/ 380.

civarında otururlardı. Fakat Adıyoğulları, Benî Sehm ailesi ile münasebette bulununca evlerini onlara sattılar. Hattab ise Safa'da bulunan evlerinden bazılarını satmadı. Daha sonra Hz. Ömer'e bu evlerden biri miras kalınca evi yıkarak evin yerini hacıların hizmetine sundu.³

Hz. Ömer'in adı İslam'la tanışmadan önce de Ömer'di. Künyesi Ebu Hafs'tır. Hafs, sözlükte aslan yavrusu demektir. Lakabı ise Faruk'tur. İslam tarihinde bu lakap sadece Hz. Ömer'e verilmiştir. Faruk, hak ile batılı ayıran manasındadır. Bu lakabın kim tarafından verildiği konusunda muhtelif rivayetler vardır. Hz. Peygamber tarafından da Faruk lakabının Hz. Ömer'e verilmiş olması ihtimal dâhilindedir.⁴ Hz. Ömer, çocukluğunda çobanlık yapmıştı. O, küçük yaşlarda okuma yazma öğrendi. Cahiliye döneminde okur-yazarlık oranının çok düşük olmasına rağmen O, Mekke'de okuma yazma bilen sayılı kişilerden birisiydi. Ayrıca şiir, söz sanatı ve Arap edebiyatı ile de alakadar oldu. O, akıcı ve güzel konuşan, ensâb ilmini bilen, ticaretle meşgul olan birisiydi.⁵

2.1.1.3. Hz. Ömer'in kişiliği ve şemâili

Hz. Ömer'in keskin bir mizaç yapısına sahip olmasında, babasının sert ve katı tutumunun etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca bunda Cahiliye döneminde erkeklere biçilen rolün de etkili olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Hz. Ömer, İslam dinine girdikten sonra daha ince ruhlu, duyarlı, nefis ve vicdan muhasebesine sahip bir insana dönüşmüştür.

Hz. Ömer, uzun boylu, heybetli ve etkili bir görünüşe sahip birisiydi. Ten rengi beyaz, alını genişti. O'nun saçları dökük ve biraz beyazlamıştı.⁶

2.1.1.4. Hz. Ömer'in evlilikleri ve çocukları

Hz. Ömer birkaç defa evlenmiştir. Bu evliliklerinden bir tanesini Hz. Ali'nin kızı olan Ümmü Gülsüm ile yapmıştır. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in "Benim akrabalığım ve hısımlığım dışında kıyamet günü kesilmeyen hiçbir akrabalık ve hısımlık yoktur" sözünü duymuştur. Ve O'nunla akrabalık kurmak maksadı ile Hz. Ali'nin kızı Ümmü

³ İbrahim Sarıçam, *Hz. Ömer* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 12.

⁴ İbn Sad, *et-Tabakâtü-l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l Kalem, 1985), III/ 270.

⁵ Mustafa Fayda, "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/ 51- 53.

⁶ İbnü'l Esir, *el Kamil fi't-târih*, thk. Ömer Abdusselâm Tedmurî (Lübnan: Dâru'l Kitabi'l-Arabî, 2006) III/ 58- 85.

Gülsüm'e talip olmuştur. Evliliklerinden dokuz oğlu ve beş kızı olmak üzere toplam on dört çocuğu olmuştur. Hz. Ömer'in evliliklerindeki maksadı şehvet değil, çocuk sahibi olmaktır. O, evliliğin bu amaçla yapılacağı düşüncesine sahiptir.⁷

Abdullah b. Ömer (ö.73/693) ve Hafsa (ö.45/665) Hz. Ömer'in çocuklarından bazılarıdır. Abdullah b. Ömer; ilme, irşada ve Hz. Peygamber'in sünnetine bağlılığı ile meşhurdur. Hz. Hafsa ise Peygamberimiz'in dördüncü eşidir. Hafsa, okuma yazma bilen, hafız hanım sahabilerdendi. Hz. Ömer'in teklifi ile Hz. Ebu Bekir'in hilafeti döneminde Mushaf haline getirilen Kur'an'ın asıl nüshası, Hz. Ömer'in vefatından sonra Hz. Hafsa'ya muhafaza etmesi için verilmişti.⁸

2.1.1.5. Hz. Ömer'in müslüman oluşu

Hz. Ömer'in Müslüman oluşu ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Şurayh bin Ubeyd'den rivayetle Ömer b. Hattab şöyle demiştir: “Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'in yolunu kesmek maksadıyla O'nu takip ettim. Hz. Peygamber, mescide girince ben de girdim. Çıkana kadar bekledim. O esnada Hakka suresini okudu. Kur'an'ın üslubundan çok etkilenmişim. Kureyşliler'in dediği gibi ‘Gerçekten de bu bir şair sözüdür’ dedim. O sırada Hz. Peygamber, “Ve o, bir şair sözü değildir. Ne de az iman ediyorsunuz”⁹ ayetini okudu. Bunun üzerine ben ‘O bir kâhin sözüdür’ dedim. Hz. Peygamber, o anda “Bir kâhinin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz”¹⁰ ayetini okudu. Çok şaşırmış ve etkilenmişim, İslam'ın kalbime girdiğini o anda hissetmişim.”¹¹

Enes b. Malik'ten gelen rivayet şu şekildedir: Mekkeli müşrikler İslamiyet'in insanlar arasında hızla yayılmasından endişe duyarak Hz. Muhammed'i öldürmeye karar verdiler. Ve onu öldürme görevi için Ömer'i seçtiler. Ömer kılıcını kuşanarak yola çıktı. Yolda yürürken Zühreoğulları'ndan bir adamla karşılaştı. Adam ona “Ey Ömer nereye gidiyorsun?” dedi. Ömer de adama “Muhammed'i öldürmeye gidiyorum” dedi. Adam, “Muhammed'i öldürdüğün zaman Hâşimoğulları'ndan ve Zühreoğulları'ndan korkmayacak mısın, kendini nasıl güvende hissedeceksin?” diye sordu. Ömer bunun üzerine adama sinirlenerek “senin de dinini terk ettiğini görüyorum.” dedi. Adam, “Ey Ömer! Sana şaşıracağın bir şey söyleyeyim mi? Enişten ve kız kardeşin senin dinini terk

⁷ İbn Sad, *Tabakât*, III/ 302- 430.

⁸ Taberî, *Tarih-i Taberî*(Beyrut: Dâru'l Kalem, 1990), II/ 252.

⁹ Nahl, 69/ 41.

¹⁰ Nahl, 69/ 42.

¹¹ İbnü' l Cevzi, *Sıfatü's safve*, çev. Abdülvehap Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 118.

ettiler.” [Enes devamla] dedi ki: Ömer bunu duyunca hiddetlenerek öfkeyle tutuşup yürüdü. Nihayet onlara geldi. Onların yanında Habbâb denilen bir adam da vardı. Habbâb, Ömer’in geldiğini duyunca korkarak evde saklandı. Ömer onların yanına vardı ve “Tam duymadım. Fısıldadığınız şey nedir?” dedi. Bu üç kişi, Ömer geldiğinde “Tâ Hâ” sûresini okuyorlardı. Eniştesiyle kız kardeşi, “O duyduğun ses aramızda konuştuğumuz bir sözdü, başka bir şey değildi.” dedi. Ömer, “Galiba siz dinden çıkmışsınız, kulağıma öyle geldi” deyince eniştesi, “Ey Ömer, ya hak senin dininden başka bir dinde ise? Ya biz doğru taraftaysak?” dedi. Bunun üzerine Ömer eniştesinin üzerine atıldı ve onu feci bir şekilde dövmeye başladı. Kız kardeşi gelip onu eşinden uzaklaştırmak isteyince eliyle onun yüzüne şiddetli bir tokat attı ve kardeşinin de yüzünü kanattı. Bunun üzerine kız kardeşi öfkeyle şöyle dedi: “Ey Ömer! Ya hak senin dininden başka bir dinde ise? Allah’tan başka hiçbir ilah olmadığına ve Muhammed’in onun elçisi olduğuna şahadet ederim!” Ömer “Şu Kitab’ı bana verin, onu okuyayım.” dedi. Kız kardeşi Ömer’e, “O Kitab’a sadece temiz olanlar dokunabilir. Bu şekilde dokunamazsın. Kalk guslet veya abdest al” dedi. Bunun üzerine Ömer kalkıp abdest aldı ve sonra Kitap’ ta Tâ Hâ sûresini okudu. Okuduğu sözlerinden çok etkilenmişti, pişman olmuştu. Aklından Hz. Muhammed’i öldürme fikri çıkmıştı. Hz. Peygamberin huzuruna giderek ona İslam dinini kabul etmek istediğini söylemişti.¹²

Hz. Ömer, Müslüman olmadan önce kabilesinden İslam dinine girenlere türlü eziyet ve işkenceler yaptı. Hz. Ömer risaletin altıncı yılında, yirmi altı yaşındayken kırk kişiden sonra Müslüman olmuştur.¹³

Genç bir çocuk Hz. Ömer’in Müslüman olduğunu duyunca çok şaşırır ve bu haberi yoldan geçerken karşılaştığı ihtiyar adamla paylaşmak ister. İhtiyara “Haberi duydun mu diye sorar?” İhtiyar adam hangi haber olduğunu anlamayınca genç, “Şu Ukaz panayırındaki sağlıklı sollu çalışan güçlü adamın haberini” deyince ihtiyar, “Ona ne olmuş ki?” der. Genç “O adam Müslüman olmuş” diye ihtiyara cevap verir. Bunun üzerine ihtiyar adam “ Doğrusu o adam onlara pek çok iyilik getirecek ya da pek çok kötülük” cevabını verir. İhtiyar gelecekte olacakları yaşının vermiş olduğu olgunlukla anlamıştır.¹⁴

¹² İbn Sad, *Tabakât*, III/ 153.

¹³ İbnü’ l Cevzi, *Sıfatü’s safve*, 120.

¹⁴ Halid Muhammed Halid, *5 Raşid Halife*, çev. Osman Arpaçukuru(İstanbul: Beka Yayıncılık, 2006), 118.

Hız. Ömer'in Müslüman oluşu müşriklerin derin bir üzüntüye gark olmalarına neden olmuştur. Onun İslam dinine girmesi, Müslümanların azılı düşmanı Ebu Cehil'i de kızdırmış ve öfkelenmiştir.¹⁵

Hız. Ömer'in Müslüman oluşu hem kendi hayatı hem de İslam dini açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Hız. Ömer'in Müslüman oluşuyla birlikte İslam dinine tebliğ açıktan yapılmaya başlandı. Müslümanlar dinlerini özgürce yaşama fırsatı buldu. Müslümanlar böylece Kâbe'yi tavaf etme ve topluca namaz kılma nimetine kavuştular.¹⁶ Hız. Ömer, Müslüman olduktan sonra putperestlerle büyük bir mücadeleye girmiştir.

Müslümanlar Medine'ye gizli bir şekilde hicret ederken Hız. Ömer, kılıcını kuşanarak, Mekkeli müşriklere meydan okuyarak ve onları tehdit ederek Mekke'den ayrıldı.¹⁷

Hız. Ömer, Medine'ye hicretten sonra gerçekleştirilen Muhacir ve Ensar arasında yapılan muahat hadisesinde Uveym b. Saide ile kardeşleştirildi.¹⁸

2.1.1.6. Hız. Peygamber döneminde Hız. Ömer

Hız. Ömer'in, Hız. Peygamber'le olan sevgi bağları çok güçlü idi. O, Resûlullah'ın en sevdiği dostlarından ve O' nun yolunu sadakatle devam ettiren bir şahsiyetti. Hız. Mevlana, Mesnevi'sinde Hız. Peygamber ve Ömer arasındaki sevgi bağına atıfta bulunmuştur. Mevlana, "Ey aziz, sen bana Mustafa'sın. Ben de sana Ömer gibiyim. Senin hizmetin uğrunda belime gayret kemerini bağladım"¹⁹ dedi. Ankaravî, Mevlana'nın beyitlerini şu şekilde yorumlamıştır: Hız. Ömer, Hız. Peygamber'e geldiğinde Hız. Muhammed, ona hemen imanı tebliğ ve telkin ederek onu sahabe seviyesine çıkarmıştır. Hız. Ömer de İslam'a hizmet edip onun kemâliyle zuhur etmesine yardımcı olmuştur.²⁰

Hız. Ömer, Bedir, Uhud, Hendek savaşı olmak üzere bütün seferlere Hız. Peygamber ile katıldı. Ayrıca birçok serriyeye katıldı ve bazılarında komutan olarak görev aldı.²¹

¹⁵ Sarıçam, *Hız. Ömer*, 30.

¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ (Kahire: Darü'l Felah, 1955), 342-350.

¹⁷ Ali Haydar Haksal, *Sevgili'nin Hak Dili Arkadaşı* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 36.

¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahihi Buhari*, çev. Ahmed Naim (Ankara: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1957), "İlim", 31.

¹⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, Mevlana, Mesnevî, çev. Veled İzbudak. (İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2004) I, 75-77.

²⁰ İsmail Hakkı Bursevi, *Şerh-i Mesnevî* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 163.

²¹ İbn Sad, *Tabakât*, III/ 155.

Daha önce de geçtiği üzere Müslümanlar Medine'ye gizli gizli hicret ederken Hz. Ömer, kılıcını kuşanarak Mekkeli müşriklere meydan okuyarak Mekke'den ayrılmıştı. Hz. Ömer, Medine'ye hicretten sonra gerçekleştirilen Muhacir ve Ensar arasında yapılan muahat hadisesinde Uveym b. Saide ile kardeş oldu.²²

Hiz. Peygamber, kendini iyi hissetmediği, hastalığının şiddetlendiği bir sırada ashabından kâğıt ve kalem isteyip söyleyeceklerinin kaydedilmesini talep etmişti. Hz. Ömer'le birlikte bazı sahâbiler buna gerek olmadığını, Resûlullah'ın hastalığının artmasından dolayı böyle bir talepte bulunduğunu, Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetinin kâfi olduğunu söylemiş, bazıları ise tersi yönde bir görüş belirtmiş, bunun üzerine Peygamberimiz, yanında tartışmalarını isteyerek konuyu kapatmıştır. Bu olay tarihe, "Kırtâs Vakası" adıyla geçmiş ve şiiiler tarafından Hz. Ömer aleyhine kullanılmıştır. Bu olaydan dolayı şii kaynaklar, Hz. Ömer'in Hz. Ali'nin vasi olarak tayin edilmesini engellediğini savunmuşlardır. Ve Hz. Ömer'e düşman kesilmişlerdir. Böyle bir olayın gerçek olması muhtemel değildir. Eğer Hz. Peygamber'in böyle önemli ve İslam Tarihi'ni derinden etkileyecek bir düşüncesi olmuş olsaydı bunu daha önceki zamanlarında mutlaka ashabıyla paylaşırdı.²³

Peygamber Efendimiz vefat ettiğinde Hz. Ömer bu durumdan en çok etkilenen sahabilerden birisi olmuştu. Hz. Ömer, Peygamberimizin vefatından dolayı derin bir üzüntü yaşadı. Adeta bilincini yitirmiş gibiydi. Bazı münafık kişilerin kargaşa ortamı oluşturmak için "Eğer Muhammed hak peygamber olsaydı ölmezdi" gibi söylemlerine çok öfkelenmiştir. Hz. Ömer kılıcını çekerek "Kim Hz. Peygamber'in vefat ettiğini söylese kılıcım ile ikiye bölerim" dedi. Bunun üzerine münafıklar korkarak Hz. Ömer'e cevap vermeye çekindi.²⁴ Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'e "Her nefis ölümü tadacaktır" ayetini okuyarak O'nu teskin etmeye çalıştı. Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'in bu ayeti okuyunca bilincinin ve kanaatinin yerine geldiğini söyledi.²⁵

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebu Bekir halife oldu. Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'e biat edilmesini sağladı. Hz. Ebu Bekir'in hilafeti boyunca O'na kadılık ve danışmanlık yaparak yardımcı oldu.²⁶

²² Buhari, "İlim", 27.

²³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III/ 334.

²⁴ Muhammed Talha Kahraman, *Hiz. Ömer' in Kişiliği ve Dindarlığı* (Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 30.

²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II/ 655.

²⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II/ 656.

2.1.2. Hz. Ömer'in hilafet dönemi

Hz. Ebu Bekir, vefat etmeden önce Hz. Ömer'i yerine halife olarak tayin etmeyi düşünüyordu. Sahabilerden bazıları Hz. Ebu Bekir'in bu kararına şaşırıldılar. Ömer'in sert mizaçlı biri oluşu sahabilerin bu görüşünde etkiliydi. Hatta bir gün Ali ve Talha onun huzuruna gelerek kimi halife tayin edeceklerini sordular. O da Ömer'i tayin edeceğini söyledi. Bunun üzerine Onlar, "Rabbine bu konuda ne diyeceksin?" deyince Hz. Ebu Bekir şöyle cevap verdi: "Beni bu konuda Allah ile korkutamazsınız. Muhakkak ki Ömer'i ben sizden daha iyi tanıyorum. " dedi. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali'yi yanına çağırarak ona vasiyetini yazdırdı. Hattab oğlu Ömer'i halife seçtiğini söyledi. Hz. Ebû Bekir'in gözlerini dünyaya kapattığı gecenin sabahında Ömer hilafet görevini üstlendi.²⁷

Halife Hz. Ömer, Mescid- i Nebevi'de halka kısa bir konuşma yaptı ve onlara şöyle seslendi: "Hilafet görevi bana verildi. Bundan sonra ben sizlerden sorumluyum. Allah'ın izni ve inayeti ile sorunlarınızı çözmeye çalışacağım. Hep birlikte bir imtihanın içindeyiz. Allah hepimize merhametiyle muamelede bulunsun" dedi.²⁸

Suriye'deki Müslümanlar, Hz. Ömer'in halife olduğunu duyunca üzüldüler. Zira onun sertliğinden korkuyorlardı ve onu halifelikten indirmenin yollarını bile düşündüler. Medine'deki durumu öğretmek ve ona göre strateji geliştirmek maksadı ile bir adam gönderdiler. Hz. Ömer, adamın Suriyeliler tarafından gönderildiklerini anladı. Hz. Ömer, adama " Müslümanların durumu nasıl?" diye sordu. Temsilci, "Durumları gayet iyi ama senin halife olmana çok sıcak bakmıyorlar. Beni sana gönderdiler ki vaziyet hakkında bilgi vermem için" der. Ömer, bunun üzerine ellerini semaya kaldırarak "Allah'ım beni onlara onları da bana sevdire ve yüzümü kara çıkarma" diye dua eder. Bu duadan sonra temsilci, "Hz. Ömer elini semadan indirdiği zaman kalbimde onun sevgisini hissettim sanki yeryüzünde kimseyi onun kadar sevmiyordum" sözleriyle duyguları dile getirir.²⁹

Hz. Ömer, nefis terbiyesi hususunda her zaman teyakkuzdaydı. Halife olduktan sonra da nefsinin arzu ve isteklerine karşı daha katı davranmaya başladı.³⁰

²⁷ İbn Sad, *Tabakât*, III/ 156.

²⁸ Taberî, *Tarih-i Taberi*, III/ 438.

²⁹ İbn Kuteybe, *el- İmame ve ' s Siyâse* (Beyrut: Dâru'l Kalem,1967), 1/ 25.

³⁰ İbn Sad, *Tabakât*, III/ 156.

Hiz. Ömer görevine başlayınca Hiz. Ebu Bekir'e münasip görülen maaş kadar almak istediğini söyledi.³¹

Hiz. Ömer'in hilafeti döneminde Irak, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika gibi yerlere yapılan fetihlerle birlikte İslam devletinin toprakları genişlemiştir. İslam, geniş coğrafyalara yayılma fırsatı bulmuştur. Bu gelişme, devletin idaresini kolaylaştırmak maksadıyla bir takım yenilikleri beraberinde getirmiştir. Hiz. Ömer, bu amaçla devleti büyük vilayetlere ayırmıştır. Vilayetlerin başına önceden vali diye isimlendirilen emirleri tayin etmiştir. Emirler görevlendirildikleri vilayette halifenin otoritesini temsil ediyorlardı. Hiz. Ömer, emirlerin atamasında gayet titiz davranırdı.³² Ayrıca Hiz. Ömer, görev başına getirdiği yöneticilerin vazifelerini hakkıyla ifa edip etmediklerini sürekli teftiş ediyordu. O, denetlemenin ihmal edilmesi durumunda yönetimde birtakım aksaklıkların ve düzensizliklerin zuhur edeceğini biliyordu. Hatta Hiz. Ömer, denetlemeyi devletin tek başına yapmasını kâfi görmemiş halkı da bu konuda görev başında olmaya davet etmiştir. Bir gün hutbesinde halka şöyle seslenmiştir: "Şahit ol Ya Rab! Ben görev başına getirdiğim valileri, insanlara dinlerini, Hiz. Peygamberin sünnetini öğretmeleri ve insanlara karşı adil bir şekilde muamelede bulunmaları için gönderiyorum. Ayrıca çözemedikleri bir konu olduğunda da konuyu bana iletmeleri için gönderiyorum." diyerek valilerin görevlerini duyurmuş ve bu konuda halkı da onları vazifelerini yapıp yapmadıkları denetlemeye çağırmıştır.³³

Hiz. Ömer, Müslümanlar için önemli bir yere sahip olan Kudüs'ün ilk fatihidir. Kudüs'e gösterişli bir merasimle değil tevazu içinde girmiştir. Orada ilk olarak Mescid-i Aksa'yı ziyaret edip Hiz. Davud'un mihrabında dua etmiştir. Daha sonra Kudüs halkına verdiği teminat ile onların canları, malları garanti altına alınmış ve din ve vicdan özgürlükleri sağlanmıştır. Kiliseler, manastırlara dokunulmamış ve kiliseler, manastırlar güvence altına alınmıştır. Müslümanların "Ömerî Fethi" olarak adlandırdıkları Kudüs'ün fethi, siyasi ve askerî aşamaların neticesinde değil, sahabenin uzun bir müddet Hiz. Peygamber'den almış olduğu eğitim, terbiye ve irfan neticesinde oluşmuştur.³⁴

Beytülmâl teşkilatı, devletin bütün mal varlığının korunduğu ve gerektiğinde buradan harcamaların bağımsız bir şekilde yapıldığı devlet hazinesidir. Beytülmâl teşkilatı,

³¹ Haksal, *Sevgili'nin Hak Dili Arkadaşı*, 165.

³² Sarıçam, *Hiz. Ömer*, 116.

³³ İbn Sad, *Tabakât*, III/ 336.

³⁴ Mustafa Göregen, "Hiz. Ömer Döneminde Kudüs'ün Müslümanlar Tarafından Fethi", *Uluslararası Hiz. Ömer Sempozyumu*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (2008), 1/ 530.

kurum olma özelliğini Hz. Ömer'in halifeliği döneminde elde etmiştir. Hz. Ömer'in beytülmalın müesseseleşmesi için atmış olduğu önemli adımlardan dolayı araştırmacıların büyük çoğunluğu, onu müessesenin gerçek kurucusu olarak kabul ederler.³⁵

Hz. Ömer döneminde "Divan Teşkilatı" kuruldu. Divan teşkilatı, beytülmal teşkilatıyla doğrudan alakalı bir müessesedir. Bu teşkilatın görevi fey gelirlerini adaletli bir şekilde dağıtmaktı. Fey, savaşmadan elde edilen, gayrimüslim tebaadan alınan cizye ve haraç vergilerinin genel adıdır.³⁶

Hz. Ömer döneminde fetihlerin hızla yayılmasıyla birlikte ele geçirilen toprakları korumak ve uzak yerlere seferler düzenlemek amacıyla Basra, Kûfe ve Fustat gibi ordugâh şehirler kurulmuştur.³⁷

Hz. Ömer döneminde adalet teşkilatına büyük bir önem verilmiş, adaleti tesis etmek için titizlikle davranılmıştır. Halife Hz. Ömer, başşehirde yargı görevini bizzat kendisi yerine getiriyordu. Eyaletlerde yargı görevini valilere vermiş bununla beraber sadece yargı işleri ile ilgilenecek kadılar da tayin etmiştir. Bu adımla yargı, yürütmeden ayrılmıştır. Adalet kurumunun devlet sistemine dâhil edilmesinde Hz. Ömer önderlik etmiştir.³⁸

Hicri takvim, Hz. Ömer döneminde oluşturuldu. Hicretten 16 yıl sonra Hz. Ali'nin öneri ve teklifiyle muharrem ayı Hicri takvimin ilk ayı sayılarak kullanılmaya başlandı.³⁹

Hz. Ömer, okuma yazma biliyordu ve çocukların okuma yazma öğrenmesine büyük önem verirdi. Bu konuda valilere özel talimat vermişti. Sadece dini ilimlerin okutulması üzerinde durmaz aynı zamanda meslek öğrenilmesini de tavsiye ederdi. Şamlılara çocuklarına yüzme ve binicilik öğretmelerini istemişti.⁴⁰

Hz. Ömer, hilafeti döneminde memleketin birçok noktasına camiiler inşa ettirmiştir. Bu camiilerin sayısı yaklaşık 4000' ni bulmaktaydı. Yine bu dönem de Hz. Ömer, Harem-i Şerif'i ve Mescid-i Nebevi'yi genişletmiş ve bu mescitlere birtakım tadilatlar yaptırmıştır. Hz. Ömer, fethettiği bölgelerde Kur'an-ı Kerim, ilim ve ahlak öğreten

³⁵ Mehmet Erkal, "Beytülmal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), VI/ 90.

³⁶ Sariçam, *Hz. Ömer*, 134.

³⁷ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 121.

³⁸ İbn Sad, *Tabakât*, III/ 282.

³⁹ Fayda, "Ömer", 51- 53.

⁴⁰ Fayda, "Ömer", 51- 53.

kurumlar açtırmıştır. Halife, muallim ve müderrislere yüksek meblağlı maaşlar bağlamıştır. O, İslam'ın tebliğinde ikrah ve cebir yolunun değil ilim ve sevgi yolunun kullanılmasını tavsiye ederek İslam'ın birçok insana ulaşmasına vesile olmuştur.⁴¹

Hilafeti döneminde Hz. Ömer halkına her zaman adalet ve merhametle hükmetmiştir. O, tebaasının isteklerine ve önerilerine her zaman değer ve önem vermiştir. Devlet yönetiminde istişareye verdiği önemi “müşaveresiz hilafet olmaz” sözüyle dile getirmiştir. Hz. Peygamber'in en fazla istişare yaptığı sahabiler arasında yer alan Hz. Ömer de hilafeti boyunca karşılaştığı dinî ve dünyevî konularda halkının görüş ve önerilerini dikkate almaktan çekinmemiştir. Halife, “İki kişi bile olsanız işleriniz konusunda aranızda istişare ediniz”⁴² buyurarak bu konuya ne kadar önem verdiğini bizlere göstermiştir. O'nun hayatından bu konuya dair bir örnek verilecek olursa; Veba salgını nedeniyle hastalığın yayıldığı yerlere gidip gitmeme konusunda ashabıyla istişare etmiştir.⁴³

Halife Ömer, kölelere hukuki eşitliği sağlayarak bugünkü manası ile kölelik halinden çıkarmak için çeşitli çalışmalar yapmıştır. O, “mükâtebe” usulünü getirerek kölelerin kendi hürriyetlerini satın almasına olanak sağlamıştır. Ayrıca getirilen yeni uygulamalarla evlilik sonucunda çocuk dünyaya getiren cariye artık satılamaz ve tekrardan cariye muamelesi göremezdi.⁴⁴

Hz. Ömer zamanında mut'a, kesin bir şekilde yasaklanmıştır. O, mut'a uygulamasının toplumu bozacağını biliyordu. Ve bazı insanlar tarafından bu uygulamanın istismar edilmesi onu bu kararı almaya götürmüştür.⁴⁵

Hz. Ömer, yönetimde kabilecilik anlayışından hoşlanmazdı. Ona göre işini layıkıyla yapan herkes yönetici olmaya hak kazanabilirdi. Onun için önemli olan nesep değil kişinin emek ve çabasıydı. Halife Hz. Ömer, kendi kabilesinden hiç kimseyi önemli bir göreve getirmeyerek asabiyet konusuna ne kadar dikkat ettiğini bizlere göstermiştir.⁴⁶

Hz. Ömer, “emîrû'l- mü'minîn” unvanı ile anılan ilk halifedir. O, hilafet görevine getirildiğinde kendisine “ Ey Allah'ın Peygamberinin halifesinin halifesi!” diye seslenilince insanlara şöyle demiştir: “Bu hitap böyle uzar gider, sizler müminlersiniz

⁴¹ Ahmed Nedvi, *Asrı Saadet Peygamberimiz ve Ashabı*, Terc. Ali Genceli (İstanbul: Şamil Yayınları, 1985) 1, 315- 317.

⁴² İbn Sad, *Tabakât*, III/ 166.

⁴³ Apak, *Anahtarlarıyla İslam Tarihi*, 96.

⁴⁴ Nedvi, *Asrı Saadet Peygamberimiz ve Ashabı*, 320.

⁴⁵ Hüseyin Özhasar, *Adaleti ve Yenilikleriyle Hz. Ömer* (İstanbul: Tire Kitap, 2014), 209.

⁴⁶ İbnü'l Esir, *el Kamil fi't-târih*, III/ 34.

ben de sizin emirinizim” demiştir. Bunun üzerine müminler ona “emîrül- mü’minîn” unvanını vermiştir.⁴⁷

Hiz. Ömer, halktan gelen Őikâyetleri inceleyip çözüme kavuşturmada gecikmezdi. Kufe valisi Sa’d b. Ebi Vakkas hakkında namazını doğru kılmıyor, askerlerin başına geçip savaşmıyor Şeklinde birtakım dedikodular yayıldı. Hiz. Ömer, bu dedikoduları duyunca derhal müdahale etmesi gerektiğini düşündü ve Sa’d’ı yanına çağırđı. Ve ona “Ey Sa’d sen nasıl namaz kılıyorsun, insanlar neden böyle konuşuyor hakkında?” diye sordu. Sa’d, “ Vallahi ben Hiz. Peygamber’den nasıl gördüysem öyle namaz kıldırıyorum, hiçbir değişiklik yapmıyorum namazlarda” diye cevap verir. Hiz. Ömer, Sa’d’a “Senin hakkındaki zannım zaten bu Őekildeydi, sen cennetle müjdelenen bir sahabisin” der. Halife, meseleyi bir de halktan dinlemek ister ve halkın nabzını tutmaları için adamlarını Kufe’de bazı mescitlere gönderir. Üsame b. Katade dışında Sa’d hakkında olumsuz konuşan çıkmaz. Sa’d, Üsame’ye “ Bana iftira atıyorsun lütfen bu sözlerini geri al” der. Üsame, Sa’d hakkındaki sözlerinden ve düşüncelerinden vazgeçmeyince Sa’d, “Allah’ ım bu kulun yalan söylüyor, sen onun ömrünü uzatıp fakirliğini artır ve onu zelil duruma düşür” diye beddua eder. Aradan çok geçmeden Sa’d’ın duası kabul olur ve Üsame çeşitli hastalık ve sıkıntılara uğrayarak zelil duruma düşer. Sa’d’ın suçsuz ve haklı olduğu bu olaydan sonra kanıtlanmış olur.⁴⁸ Hiz. Ömer, bu tarz meseleleri hemen çözüme kavuşturarak olası felaketlerin önüne geçmeyi başaran bir yöneticiydi.

Peygamberimiz (sav), gelecekte yaşanılacak fitne ve fesadı Huzeyfe b. Yeman’a anlatmıştı. Hiz. Ömer, bir gün Huzeyfe’nin yer aldığı bir mecliste “Hiz. Peygamber’in fitne hakkındaki sözleri kimin aklındadır?” diye sordu. Huzeyfe “Ey Mü’minlerin Emiri, benim aklındadır” dedi ve devam etti “Kişi ailesi, malı evladı, komşusu sebebi ile fitneye maruz kalabilir. Böyle günahlara ancak namaz, oruç, emri bil maruf nehyi anil münker gibi salih ameller keffaret olur” dedi. Bunun üzerine Hiz. Ömer, “Ben onu sormuyorum deniz gibi dalgalanacak olan yıkıcı fitneyi soruyorum” dedi. Huzeyfe, “ Ey Mü’minlerin Emiri, senin o fitneden korkmana gerek yoktur. Senin hilafet döneminde onunla arasında kapalı bir kapı vardır” diye buyurur. Hiz. Ömer devamla, “Peki o kapı benden sonra kırılacak mı yoksa açılacak mı?” diye sorar. Huzeyfe “Kırılacak” cevabını verince Hiz. Ömer, “Üzücü, artık bu kapı kapanmaz” sözlerini ekler. Hiz. Ömer’in

⁴⁷ İbnü'l Esir, *el Kamil fi't-târîh*, III/ 65.

⁴⁸ Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim, *el-Müstedrek* (Konya: Konevi Yayınevi, 2013), 500.

hilafeti döneminde fitne kapıları ardına kadar kapalıydı. Huzeyfe, bu kapının Hz. Ömer olduğunu çok iyi biliyordu. Çünkü kendisine başka bir zaman bu konu hakkında sorular sorulunca “Kapı Ömer”dir buyurmuştur.⁴⁹

Âlimler, Hz. Ömer’in hilafet yönetiminin gelmiş geçmiş en iyi yönetimlerden biri olduğu görüşündedirler. Hz. Ömer: “Dicle kenarındaki bir çobanın kaybolan koyununun hesabını Allah’ın bana sormasından korkarım” demiştir.⁵⁰ O, bu sözleriyle hilafet yönetimi konusunda ne kadar titiz davrandığını bizlere göstermişti. Onun yönetiminde toplumun birlik ve beraberliği tesis edilmiş olup hilafet yönetimi güçlendirilmiştir.

2.1.3. Hz. Ömer’in Vefatı

Hz. Ömer, bir gün rüyasında kendisinin bir horoz tarafından galandığını görmüştü. Rüyasından uyanınca ölümünün yakın bir zamanda olacağını kalbinde hissetti.⁵¹

Halife Hz. Ömer, rüyasından bir zaman sonra sabah namazı kıldırmak için mescide gittiğinde cemaatin içine gizlenen köle Ebu Lü’lü’ tarafından hançerle birkaç yerinden bıçaklandı ve ağır bir şekilde yaralandı. Hz. Ömer, onu hançerleyen kişinin Müslüman birisi olmasından çok korkuyordu. Onu hançerleyen Ebu Lü’lü’ adında bir Mecusi olduğunu duyunca “Allah’a hamd olsun, ölümüm bir Müslüman eliyle gerçekleşmeyecek” dedi.⁵² Ebu Lü’lü, Hz. Ömer’e karşı bitmek bilmeyen öfkesinin hıncını sonunda almıştı. O, bir ateşperesti ve ülkesi Hz. Ömer tarafından fethedilip birçok kişi esir alınmıştı. İşte bu öfkesi onu gözünü kırpmadan Hz. Ömer’i hançerlemeye götürmüştü.⁵³ Başka rivayete göre ise Yahudi ve Hıristiyanlar; İslam zayıflasın, gücünü kaybetsin, saltanat tarumar olsun diye Mecusi köleyi Hz. Ömer’i öldürmesi için kışkırtmışlardır.⁵⁴

Doktorlar Hz. Ömer’in yarasına baktılar durumunun ağır olduğunu gördüler ve vasiyetini yapmalarını söylediler. Hz. Ömer’in yaralarından birisi göbeğinin altındaydı ve bu yarası onun vefatına sebep oldu.⁵⁵

⁴⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas- ı Enbiya* (İstanbul: Çığır Yayınları, 1976), 1/ 412. Buhari, Salat, 112.

⁵⁰ Sivasi, *Çehar yâri güzün* (İstanbul: Millî Gazete, 2005), 141.

⁵¹ İbn Sad, *Tabakât*, III/ 165.

⁵² Ali Muhammed Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer(r. a) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, Terc: Mehmet Akbaş (İstanbul: Ravza Yayınları, 2008), 692.

⁵³ İsmail Mutlu, *Dört halife Devri* (İstanbul: Mutlu Yayınları,1998), 344.

⁵⁴ Ebu’ l Hasen en- Nedvi, *Hz. Ali el- Mürteza*, Terc. Yusuf Karaca (İstanbul: Risâle), 143.

⁵⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Dört Büyük Halife Devri* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015), 174.

Hız. Ömer'in vefatının yaklaştığını hissedenler, ona gelerek "Ya Ömer! Yerine birini halife seç" dediler. Hız. Ömer de onlara şöyle söyledi: "Benden sonra hilafete gelecek olan kişiyi seçmekle hayattayken sorumlu olduğum gibi ölümünden sonra da sorumlu olmak istemiyorum. Lakin Ebu Ubeyd hayatta olsaydı onu seçebilirdim. Çünkü Allah Resulünün onun hakkında ümmetin emindir dediğini duymuştum. Bu durumda Allah'ın, "Niçin halife olarak falanı seçtin" sorusuna verecek cevabım olmadığı için benden sonra gelecek kişiyi ben tayin etmek istemiyorum. Altı kişiden oluşan içlerinde Ali b. Ebi Talip, Osman b. Affan, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebi Vakkas, Zübeyr b. Avvam, Talha b. Ubeydullah'ın bulunduğu şura ekibi, benden sonra İslam devletinin başına kimin geçeceğini seçeceklerdir."⁵⁶

İbn Abbâs, Hız. Ömer yaralıyken yanına gelerek ona namazın vaktinin geçmek üzere olduğunu hatırlattı. Hız. Ömer de namazı bırakanın İslam'da yeri yoktur dedi ve yarasından kan akarken bile namazı terk etmedi. Hız. Ömer, vefat etmeden önce Hız. Aişe'den Peygamber'imizin (sav) yanına defnedilmesine izin vermesini istedi. Hız. Ömer, 11 yıl halifelik makamında görevini en iyi şekilde ifa ettikten sonra 59 yaşındayken vefat etti. Şehit olarak yıkandı, kefenlendi. Vasiyeti üzerine cenaze namazını Suheyb kıldırdı. Halife Ömer, Mescid-i Nebevi'ye Peygamberimiz'in hemen yanı başına defnedildi.⁵⁷ Hız. Ömer'in vefatı Müslümanları derinden etkilemişti.

Hız. Ömer, vefat etmeden önce vasiyetini oğlu Abdullah ve kızı Hafsa'ya söylemiştir. Ayrıca borçlarının ödenmesi ile ilgili gerekli talimatları onlara bildirmiştir.⁵⁸

Abdullah b. Mesud, Hız. Ömer'in vefatının ardından ağlayarak: "Ömer İslam için korunaklı bir kaleydi. İnsanlar İslam'a girer ve oradan çıkmazlardı. O, vefat edince kale zayıfladı ve insanlar İslam'dan çıkmaya başladılar."⁵⁹

2.2. Hız. Ömer'in Fazileti

Hız. Ömer, yaşamının her evresinde Müslümanlara örnek bir şahsiyet olarak hayatını sürdürmüştür. O, insanlığa örnek yaşantısıyla Peygamber Efendimiz'in iltifatına mazhar olmuştur.

⁵⁶ Mutlu, *Dört halife Devri*, 336- 337.

⁵⁷ İbn Sad, *Tabakât*, III/ 166.

⁵⁸ İbn Şebbe, *Târîhu 'l-Medîneti 'l Münevvere*, I/ 144.

⁵⁹ İbn Sad, *Tabakât*, III/ 284

Peygamber Efendimiz'in Hz. Ömer'den övgüyle bahsetmiş olduğu birçok hadis-i şerifleri vardır. Bunlardan bir tanesinde şöyle buyurmuşlardır:

“Güneş, Ömer'den daha hayırlı bir kimse üzerine doğup batmadı.”⁶⁰

Yine bir hadis-i şeriflerinde:

“Ömer b. Hattab benimledir ve ben Ömer b. Hattab ileyim. Benim vefatımdan sonra Hak Teâla Ömer iledir. Ömer her yerde Hakk Teâla'nın hıfz ve emânında olur” buyrulmuştur.⁶¹

Hz. Ömer'in muhaddes olduğu yani ledün ilmine mazhar olduğu hadislerle sabittir. Hz. Peygamber, “Sizden evvelki ümmetlerde kalplerine hakikat ilham olunanlar vardı. Eğer sizin aranızda da var ise, O, Ömer'dir” buyurmuşlardır.⁶² Bu hadisin açıklamasında muhaddes, kalbine bir haber ilham edilen ve bu haberi hakkıyla insanlara aktaran kişi olarak tarif edilmiştir.⁶³

İbnü'l-Arabî, nebîler ile muhaddesler arasında fark olduğunu dile getirmiştir. Ona göre, nebîler ile muhaddesler arasındaki ayrım, teklîftir. Yani nübüvvet için mükellef kılma ilmine sahip olma koşulu aranmaktadır. Her nebî muhaddes sayılırken her muhaddese nebî denilemez.⁶⁴

Hz. Ömer, Peygamber ilminin mirasçısıydı.⁶⁵ Peygamber Efendimiz, bir gün rüyalarında süt içtiklerini ve sütün hepsini bitirmeyip arta kalan Hz. Ömer'e verdiklerini gördüler. Sahabiler bu rüyayı nasıl yorumladıklarını sorduklarında ilimle tabir ettiklerini söylediler.⁶⁶ Mi'rac gecesinde Hz. Peygamber'e içlerinde bal, süt ve şarap bulunan üç bardak sunulmuştur. Peygamberimiz kendisine sunulan içeceklerden sütü tercih etmiştir. Hz. Peygamber'e bu seçimiyle fitrata uygun olanı tercih ettiği söylenmiştir.⁶⁷ Sütün seçilmesi ile fitrat arasındaki ilişki; İslam dininin kolay, huzur veren ve insanın fitratına uygun hükümler içerdiğine işarettir. Şarap ise kötülüğü temsil ettiği için Hz. Peygamber tarafından tercih edilmemiştir.

⁶⁰ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre Tirmizi, *el-Camiu's-sahih*. Thk. Halid Abdülgani Mahfuz (Beyrut: Darü'l- Kütübi'l İlmiyye, 2016), “Menakıb”, 18.

⁶¹ Sivasi, *Çehar yâri güzün*, 189.

⁶² Buhari, “Fezâilü ashabi'n-nebi”, 6.

⁶³ Sivasi, *Çehar yâri güzün*, 131.

⁶⁴ İbnü'l- Arabî, *Fütühâtü'l Mekkiyye*, 2/ 3. Cilt. tah. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Darü'l- Kütübi'l İlmiyye, 2011), II/ 78-79.

⁶⁵ Sivasi, *Çehar yâri güzün*, 133.

⁶⁶ Buhari, “İlim”, 22.

⁶⁷ İbn Mâce, “Tıb”, 7.

Abdullah b. Mes'ud, Hz. Ömer'in ilmi yönünü şu sözleriyle övmüştür: "Ömer'in ilmini terazinin bir kefesine, diğer insanların ilmini de terazinin öbür kefesine koysalar Hz. Ömer'in ilmi ağır basardı."⁶⁸ "Ben, Ömer'in vefatıyla ilmin onda dokuzunu yitirdiğimizi düşünüyorum."⁶⁹

Hz. Ömer, Allah'ın emirlerine riayet etme hususunda çok titiz davranırdı. Hz. Ömer geceleri Allah'a ibadet ve ona niyazla meşguldü. Peygamberimiz bir hadisi şerifinde şöyle buyurdular: "Ben uyurken rüyada insanların bana arz edildiğini gördüm. Üzerinde elbiseler vardı. Kiminin elbisesi göğsüne kadar, kiminin ki daha alta geliyordu. Ardından Ömer arz edildi, üzerinde entari vardı; (onu) ardından sürüyordu." Dediler ki: Bu rüyayı neye yordun Ey Allah'ın Rasûlü?" "Dine" buyurdu.⁷⁰

Hz. Ömer, Peygamber Efendimiz'e ve O'nun sünnetine çok bağlıydı. Bir gün Hacerü'l Esved karşısında "Biliyorum ki, sen bir taşsın; fayda da vermezsin, zarar da. Eğer Resûlullah'ı seni öperken görmemiş olsaydım ben de seni öpmezdim"⁷¹ diyerek bu konuda mantığı ile hareket etmediğini ve sünnete riayet ettiğini bizlere göstererek örnek olmuştur.

İbnü'l Arabî'ye göre Hz. Ömer, manevi âlemin yöneticisi olan efrattandır. Peygamber Efendimiz bu konuyla ilgili şöyle buyurdular: "Ömer! Şeytan bir mevzide senle karşılaşsa, yolunu değiştirir."⁷² Bu durum Hz. Ömer'in Allah tarafından korunduğuna ve onun himayesi altında olduğuna işaret eder. Peygamberimizin saptamasıyla Hz. Ömer, sadece doğruluk üzereydi onda eğrilik ve batıl yol bulunmazdı. Hatta bu konuyla ilgili "Doğruluk Ömer'de bir gedik bırakmamış!" demiştir.⁷³

Hz. Aişe, Hz. Ömer'in insanlara karşı adil bir yönetici olduğunu her zaman söylerdi. O, bu konudaki memnuniyetini şöyle dile getirmiştir: "Ömer anılınca adalet anılmış olur, adalet anılınca Allah anılmış olur, Allah anılınca da rahmet iner"⁷⁴. Aradan uzun yıllar geçmesine rağmen adalet denilince günümüzde hâlâ akla Hz. Ömer gelmektedir. Adeta adalet kavramı Hz. Ömer ile bütünleşmiştir. O, halifeliği boyunca adaleti elden bırakmayışıyla insanlar arasında nam salmış ve onların kalbinde taht kurmayı

⁶⁸ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, Çev. Yaşar Güngör (İstanbul: Ocak Yayınları, 2010), XII/ 32.

⁶⁹ Taberani, *Mu' cemu' l Kebir*, tah. Ebu Muhammed Esyuti (Beyrut: Darü'l- Kütübi'l İlmiyye, 2012), XI/ 179.

⁷⁰ Buhari, "Kitabu't-Tabir", 2280.

⁷¹ Buhari, "Ahkâm", 51.

⁷² Buhari, "Menâkıb", 36.

⁷³ İbn Sad, *Tabakât*, II/ 250.

⁷⁴ Ebu Yusuf, I/ 125.

başarmıştı. Onun halife olduğu zamanlarda kurt koyuna zarar vermekten çekinirdi. Hz. Ömer'in şehit olduğu gün kurt bir koyuna saldırdı, bunu gören çoban “Vah Hz. Ömer vefat etti” diyerek hüznünü dile getirmiştir.⁷⁵

Peygamberimiz bir hadis-i şeriflerinde: “Bana rüyamda makaralı bir kova ile bir kuyu başında su çektiğim gösterildi. O esnada Ebu Bekir geldi ve o da bu kuyudan su çekti. Ama Ebu Bekir çok su çekemedi, zayıf bir çekişle çektiği için en fazla iki kova su çekti. Sonra Ömer geldi. Derken birden o küçük kova büyük bir kovaya dönüştü ve ben Ömer'in yaptığı işi yapabilecek meziyette bir kişi daha görmedim. Nihayet insanlar ve hayvanlar diledikleri gibi su içtiler”⁷⁶ buyurdular. Bu hadis-i şerif, Hz. Ömer'in hilafet süresinin Hz. Ebu Bekir'in hilafet süresinden uzun olacağını ve bu dönemde daha çok yenilik yapıp halkın refah seviyesinin daha yüksek olacağını bir göstergesidir.

Hiz. Ömer haksızlığa boyun eğmez ve sessiz kalmazdı. Ebû Osman en-Nehdî şöyle buyurmuştur: “Şayet asamın konuşmasını istese, onu konuşturmaya kadir olan Allah'a yemin ederim ki, eğer Ömer b. el-Hattâb terazi olsaydı onda kıl kadar haksızlık olmazdı.”⁷⁷

Hiz. Aişe, feraset ve zekâda Hiz. Ömer'in dengi olmadığını söylemiştir: “Allah'a yemin olsun ki eşi benzeri olmayan biriydi.”⁷⁸

Hiz. Ömer'in methedildiği özelliklerden bir tanesi de yaptığı iyilikle övünmemesi ve bu iyilikleri dile getirmekten sakınmasıdır. “Kendileri dile getirmediğe Ömer b. el-Hattâb ile Abdullah b. Ömer'in iyilikleri bilinmezdi.”⁷⁹

Muaviye b. Ebi Süfyan Hiz. Ömer hakkında, “Dünya onu çok istedi ama o, dünyayı hiçbir zaman istemedi. Bizlerse dünyaya o kadar kandık ki boğazımıza kadar dünyaya battık” demiştir.⁸⁰

Hiz. Ömer, insanı gündelik dertlerinden bir zırh gibi koruyan, kollayan ölümü hatırlamaktan hiçbir zaman geri durmayan bir insandı. O, ölümü sıkça hatırlamak ve insanlara adaletle hükmetmek için yüzüğünün üzerine şu ibareyi yazdırmıştır: “Ey Ömer sana vaiz olarak ölüm yeter!”

⁷⁵ Sivasi, *Çehar yâri güzün*, 171.

⁷⁶ Ebü'l-Hüseyn Müslim, *el-Camiu's-sahih*, Thk. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008), “Fezailu' s- Sahabe”, 2393.

⁷⁷ İbn Sad, *Tabakât*, III/ 280.

⁷⁸ Suyuti, *Tarihu'l Hulefa* (Katar: Vizâretü'l-Evkâf, 2013), 113.

⁷⁹ İbn Sad, *Tabakât*, III/ 285.

⁸⁰ Zehebi, *Tarihu' l İslam*, tah. Mustafa Abdulkadir Ata (Beyrut: Darü'l Kütübi'l İlmiyye, 2005), 267.

Hiz. Ömer, ölümü hatırlatması için bir de adam tutmuştu. Adam, her sabah Halife Ömer'in kapısını çalıp “Ölüm var ey Ömer!” diye hatırlatmasını yapıyordu. Aradan belli bir zaman geçtikten sonra Hiz. Ömer adama artık gelmemesini söyledi. Adam merak etti ve gelmeme sebebini öğrenmek istedi. Bunun üzerine Hiz. Ömer : “Sakalımda ak bir tel gördüm ve bu ak teller çoğaldıkça ben ölümü kendime hatırlatacağım” dedi.⁸¹ Hiz. Ömer'in ölümü hatırlayarak kendisini sürekli hesaba çekmesi aşere-i mübeşşereden olsa da Allah'ın azabından hiçbir zaman emin olmadığını gösterir.

Hiz. Ömer, başına gelen musibetler karşısında çok sabırlı ve dayanıklıydı. O bu konuda şöyle demiştir: “Allah'tan bana ulaşan her bir musibette Allah'ın üç nimeti olduğunu gördüm. Birinci nimet, musibetin dindarlığımda meydana gelmeyişi idi. İkincisi, daha fazla olmayışı idi. Üçüncüsü ise, Allah'ın o musibete karşı vaad ettiği mükâfattır.”⁸² Hiz. Ömer, bir sözlerinde “Hayatımızın hayrını sabırla kazandık”⁸³ buyurmuştur. Yine o, “Eğer sabır ve şükür iki binek olsaydı hangisine bineceğim diye hiç aldırılmazdım”⁸⁴ buyurarak sabır ve şükre sarılmanın insanın kendisini mutlu hissetmesinde önemli birer vesile olduklarını vurgulamıştır.

Hiz. Ömer, Allah'tan gelen her şeye razı olan mutmain bir kalbe sahipti. Biliyordu ki müminin başına gelen her olay onun hayrınadır.⁸⁵ Bu konudaki görüşlerinin şu sözlerle ifade etmiştir: “Zâtına sığınıp O'nunla yetinene Allah yeter. Allah'tan ümidini kesip başkasına yönelenin basireti kapanır. Eline geçen az dünyalıkla doymayıp aç gözlülük yapana topladığı çok mal da fayda vermez, onu tatmin etmez. Sen yetecek kadarıyla yetin. Nefsine, haramlardan uzak durup azla yetinmeyi öğret.”⁸⁶

Hiz. Ömer, peygamberâne bir yaratılışa sahiptir. Peygamber Efendimiz, bir hadis-i şeriflerinde onunla ilgili şöyle buyurdular: “Eğer Hak Teâlâ benden sonra peygamber gönderseydi bu Ömer olurdu.”⁸⁷

Peygamber Efendimiz, yine bir hadis-i şeriflerinde Hiz. Ömer'i övmüşler ve şöyle buyurmuşlardır: “Bir hususta insanlar ve Ömer fikirlerini söyleseler, ayeti kerime Ömer'in sözüne uygun olarak iner.”⁸⁸

⁸¹ Sivasi, *Çehar yâri güzün*, 165.

⁸² İbnü'l- Arabi, *Fütühât*, 6/ 49.

⁸³ Ahmed Bin Hanbel, *Kitâbu'z- Zuhd*, Terc: M. Emin İhsanoğlu (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 150/ 617.

⁸⁴ Turtûşi, *Sirâcu'l- Mülûk*: Siyaset ahlakı ve ilkelerine dair, haz. Said Aykut (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 288.

⁸⁵ İmam Beyhakî, *Kitabü' z zühd*, çev. Enbiya Yıldırım (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2000), 118.

⁸⁶ İmâm-ı Rabbani, *Mektûbat*, çev. Abdulkadir Akçiçek (İstanbul: Dergâh Ofset, 1998), 1/144.

⁸⁷ Tirmizi, “Menakıb”, 18.

⁸⁸ Tirmizi, “Menâkıb”, 17.

Hiz. Ömer'in dostlarının sayısı azdır. Çevresindeki kişilere öğüt veren, onları doğru yola iletmek için çabalayan kişinin dostları az olur. Çünkü insanlara hâkim olan, hevâ ve heveslerine uymaktır. Bu nedenle Peygamber Efendimiz, “Hak Ömer için geride arkadaş bırakmadı” demiştir. Veys el-Karnî (Karanî) (37/ 657) de Hiz. Ömer'e “Sözün doğru, Allah senin için arkadaş bırakmamıştır” demiştir.⁸⁹

Hiz. Ali, Hiz. Ömer vefat ettiğinde onun cenazesinin yanına gelerek, bazı güzel ve özlem dolu sözler söyledikten sonra, “Allah, yeryüzü sayfasına, aranızda şu kefenlemiş olan bu zattan, bana daha sevimli birisini bırakmadı.” demiştir.⁹⁰

Ebu Talha el- Ensari, Hiz. Ömer hakkında “Allah'a yemin olsun ki Hiz. Ömer vefat ettikten sonra Müslümanların evlerinde din ve dünya açısından büyük bir eksiklik yaşanmıştır” demiştir.⁹¹

Hiz. Ömer'in cenaze namazı kılındıktan sonra gelen Abdullah b. Selam şöyle söyledi: “Her ne kadar namaza yetişememiş olsam ve beni bu konuda geçmiş olsanız da onu methetmede beni geçemezsiniz. Sen ne güzel din kardeşiydin ey Ömer! İffetliydin ve Hakkı en güzel şekilde yerine getirdin. İnsanların da arkasından asla konuşmazdın.”⁹²

Hiz. Ömer, dünyadayken cennetle müjdelenen sahabilerden birisiydi. Hiz. Ali der ki: Bir gün Peygamber Efendimiz ile otururken Ebu Bekir ve Ömer karşıdan göründüler. Peygamberimiz bana: “Ey Ali! Şu ikisi, peygamber ve resullerden sonra cennetlik olan olgun kişilerin efendileri ve gençleridir” buyurdular.⁹³

Hiz. Peygamber, yine bir gün ashabına Hiz. Ömer hakkında “Ömer cennet halkının kandilidir” buyurarak ondan övgüyle bahsetmiştir.⁹⁴

Hiz. Ömer'in cennetle müjdelendiğini bildiren bir başka hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: Bir gün Hiz. Ömer, cemaatten bazı kimseler ile Hiz. Ali'nin yanına gelerek dedi ki:

- Ya Ali! Sen Peygamber Efendimiz'in “Ömer Cennet ehlinin ışığı ve İslam'ın nurudur” hadisini duydun mu? Diye sordu.

- “Evet”, işittim dedi.

⁸⁹ İbnü'l- Arabî, *Fütühât*, 18/ 243.

⁹⁰ İbn Sad, *Tabakât*, III/370.

⁹¹ İbn Sad, *Tabakât*, III/ 374.

⁹² İbn Sad, *Tabakât*, III/ 369.

⁹³ Tirmizi, “Menakıb”, 16.

⁹⁴ Ebu Nuaym el- İsfahânî, *Hilyetü'l evliyâ*, thk. Sami Enver Cahin (Mekke: Darül Hadis, 2009), 6/ 333.

- “O zaman bunu bana yaz ölünce kefenime koyun Rabbim’in huzuruna bu yazıyla çıkmak benim için bir şereftir” dedi.⁹⁵

Hiz. Peygamber, bir gün Hiz. Ömer’i rüyalarında görmüşlerdir. Peygamber Efendimiz, Hiz. Ömer’in de aralarında bulunduğu ashaptan bazı kişilere bu rüyasını şöyle anlattı:

“Uyurken kendimi cennette gördüm. Baktım bir köşkün yanında bir kadın abdest alıyor.

- “Bu köşk kimin?” diye sordum.

- “Bu köşk Ömer b. Hattab’ın” dediler.

- “Köşkü gezmek istedim ama Ömer’in kıskanabileceğini düşünerek vazgeçtim.”

Bu sözler üzerine Ömer ağladı ve:

-“Sana karşı mı kıskanç olacağım Yâ Resûlallah!” dedi.⁹⁶ Bu rüya Hiz. Ömer’e bahşedilen cennetin peygamberlere lâıyk bir köşk olduğunu gösterir.

2.3. Fıkıh, Hadis, Tefsir, Edebiyat İlimlerinde Hiz. Ömer’in Yeri

2.3.1. Fıkıh ilminde Hiz. Ömer’in yeri

Hiz. Ömer, Hiz. Peygamber ve Hiz. Ebu Bekir dönemlerinde kadılık yapmış ve fıkıh tarihinde tartışmasız mühim bir yere sahip olan bir şahsiyettir. Abdullah b. Mesud O’nun için “Ömer içimizde Kur’an’ı en iyi bilenimiz ve dinde en fakih olanımızdı” demiştir. Fıkıh usulünün temellerinin atılmasında büyük katkısı vardır.⁹⁷

Hiz. Ömer döneminde fetih hareketleriyle birlikte devletin toprakları hızla genişlemişti. Bu durum beraberinde idarî ve yargı alanlarında birtakım yenilikler yapılmasını gerektirmişti. O’nun döneminde, başta Medine olmak üzere yeni kurulan Irak şehirleri de dâhil birçok şehre kadı tayin edilmişti.⁹⁸

Hiz. Ömer, diğer râşit halifeler gibi İslami değerleri ve toplumun menfaatini kendi istek ve arzularının önünde tutmuştu. O, bir konuda hüküm vereceği zaman Kur’an ve sünnete bakardı, buralarda bulamayınca bazen ashabın ittifakını esas alır bazen de onlarla yaptığı istişareden sonra ortaya çıkan fikirlerden birini tercih ederdi. Hiz. Ömer’in amacı Kur’an ve sünnette hükmü bulunmayan konuları bu iki kaynağın istikametinde hükme bağlamak ve bu konulara çözüm üretmekti.⁹⁹

⁹⁵ Sivasi, *Çehar yâri güzün*, 159.

⁹⁶ Buhari, “Bed’ ü’l-halk”, 8.

⁹⁷ Kahraman, *Hiz. Ömer’ in Kişiliği ve Dindarlığı*, 65.

⁹⁸ Sariçam, *Hiz. Ömer*, 195.

⁹⁹ Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 163- 210.

O, “celbi menfaat, def’i mefsedet” formülü ile zamana ve duruma bağlı olarak bazen caiz olan bir ameli yasaklamış bazen de uygulaması gereken birtakım nasları mecburiyet halinde tatbik etmemiştir. Nitekim Hz. Ömer, hırsız kişiye el kesme cezasının uygulanması ayetle sabit olsa da açlık ve benzeri zaruret hallerinde bu uygulamayı durdurmuştur. Peygamber Efendimiz döneminde içki içen kişiye kırk celde vurulurken Hz. Ömer döneminde caydırıcılığı artırması için bu sayı seksen celdeye çıkarılmıştır.¹⁰⁰ Hz. Ömer’e göre hamama girmek mekruh sayılmamıştır. Bir gün Şam’da hamama girdiğinde “Hamam ne güzel yerdir. Bedene güç verip insanın vücudunu kirlerden arındırır” demiştir.¹⁰¹

Teravîh namazının cemaatle kılınması uygulaması Hz. Ömer’in hilafeti dönemine dayanmaktadır. Hz. Ömer, Übey b. Kâb’dan 635 yılında teravîh namazını cemaatle kıldırmasını talep etmiştir.¹⁰² Hz. Ömer, insanları Ramazan ayında (teravîh için) cemaatte toplayınca bu konuyla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etti: “Ne güzel bidat (âdet) oldu.”¹⁰³

Muvâfâkat sözlükte uygun bulma, razı olma gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise muvâfâkat, vahyin beşerî düşünceye uygun olarak nazil olmasıdır. “Hz. Ömer’in muvâfâkatı” denilince akla, onun üstün anlayış yetisi ile ortaya koyduğu bazı konulardaki görüşleriyle aynı doğrultuda ayetlerin nazil olması gelir. Hz. Ömer bu konuda hiçbir zaman “Rabbim bana uydu” demeyi tercih etmemiş, “Rabbime uyduğum ve muvâfâkat ettim” demiştir. O, bu konuda Rabbine karşı edep çizgisine riayet etmekten geri durmamıştır.¹⁰⁴

Hz. Ömer muvafakat ettiği konuları şöyle dile getirmiştir:

“Üç şeyde Rabbime uyduğum: Bir gün ‘Ya Rasûlallah, Makam-ı İbrahim’i namazgâh ittihâz etsek’ dedim. ‘Makam-ı İbrahim’i musalla ittihâz ediniz’¹⁰⁵ ayeti nazil oldu. Diğeri: ‘Ya Râsulallah senin yanına iyi ve kötü kimseler gelebiliyor emretsen hanımlarına hicab içine girseler’ dedim. Bunun üzerine ‘Peygamber hanımlarından bir şey isteyeceğiniz zaman perde arkasından isteyiniz’¹⁰⁶ ayeti nazil oldu. Bir diğeri ise Peygamberin eşleri kendisine karşı kıskançlık göstermek üzere anlaşmışlardı.

¹⁰⁰ Karaman, *Hz. Ömer’ in Kişiliği ve Dindarlığı*, 163-210.

¹⁰¹ İbnü’l- Arabî, *Fütûhât*, 10/341.

¹⁰² Saffet Köse, “Teravîh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/ 482- 483.

¹⁰³ İbnü’l- Arabî, *Fütûhât*, 9/ 341.

¹⁰⁴ Mustafa Fayda, *Hulefâ- yı Râşidin Devri* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2014), 55- 56.

¹⁰⁵ Bakara, 2/ 125.

¹⁰⁶ Ahzab, 33/ 53.

Kendilerine ‘O, sizi boşarsa belki Rabbi ona sizden daha hayırlı eşler nasip eder’ dedim ve bu mealdeki ayet¹⁰⁷ nazil oldu.”¹⁰⁸

Yukarıda bahsedilen bu üç olay bizzat Hz. Ömer’in kendisinin muvâfâkat olarak söyledikleridir. Fakat Hz. Ömer’in muvâfâkatları bunlarla sınırlı değildir. Bu muvâfâkatların sayısını yirmi, yirmi beşe çıkaranlar da vardır.¹⁰⁹

Hz. Ömer’in bahsi geçen muvafakatlardan bazıları şu şekildedir:

Hz. Ömer, Peygamber Efendimiz’in ünlü münafık Abdullah b. Übey’in cenazesini kıldırmasına itiraz etmiştir. Bu olaydan çok az bir süre geçmişti ki “Ve onlardan (münafıklardan) ölen birisinin üzerine namaz kılma, onun kabri başında durma” ayeti¹¹⁰ nazil oldu.

İçkinin (hamrın) haram olduğuna dair ayetler üç aşamada inmiştir. Bu konuda ayet inmeden önce Hz. Ömer gibi bazı sahabiler, Peygamber Efendimiz’in yanına gelerek içkinin insan aklını örttüğünü ve büyük zararlara sebep verdiğini ileri sürerek bu konuyla ilgili açıklamada bulunmasını istediler. Bunun üzerine şarap ve kumarın büyük günah olduğu ve insanlar için bazı faydaları olsa da zararlarının faydasından daha çok olduğu ile ilgili ayet¹¹¹ nazil olmuştur. Daha sonra insanlardan bir kısmı içkinin yararlarının daha çok olduğunu söyleyerek içmeye devam etmişlerdir. Sahabilerin bazılarının sarhoşken namaza gelmeleri ve imamın bazı ayetleri ters anlama gelecek şekilde doğru okumaması Hz. Ömer’i endişelendirmiş ve “Allah’ım içki hakkında kesin hükmü birdir” duasına yönlendirmiştir. Bunun üzerine sarhoşken namaza yaklaşılmasını emreden ayet¹¹² nazil olmuştur. Sarhoşken ensar ve muhacir arasında bazı kavgaların çıkması, Hz. Ömer’in bu konuda Peygamberimize ısrarla sorduğu sorular ve Rabbine ettiği dualar neticesinde içkinin kesin olarak haram kılındığına dair ayet¹¹³ nazil olmuştur.¹¹⁴

Hz. Ömer’in her görüşüyle ilgili ayet nazil olmamıştır. Bazen de görüşlerinde isabet sağlayamadığı konular olmuştur. Bir gün Ya’la b. Ümeyye, Hz. Ömer’e kafasına takılan bir mesele ile ilgili olarak: “Ayeti kerimede ‘Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit

¹⁰⁷ Tahrim, 66/ 5.

¹⁰⁸ Buhari, “Tefsir(Bakara)”, 9.

¹⁰⁹ Sarıçam, *Hz. Ömer*, 200.

¹¹⁰ Tevbe, 9/ 84.

¹¹¹ Bakara, 2/ 219.

¹¹² Nisa, 4/ 43.

¹¹³ Maide, 5/ 90-91.

¹¹⁴ Mustafa Fayda, *Hulefâ- yı Râşidîn Devri*, 55- 56.

kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır¹¹⁵ denilmektedir. Günümüzde ise insanlar güvendedir. O zaman neden hâlâ seferde namazı kısaltarak kılıyoruz?” Hz. Ömer de cevaben şöyle dedi: “Senin şaşırıp konuya bende şaşırıyorum ama Peygamberimiz bu konu hakkında O’na soru sorduğumda bana “ Bu Allah’ın size tasadduk ettiği bir sadakadır”¹¹⁶ dedi.¹¹⁷ Hz. Ömer’in ayetleri anlama ve irdelemeye yönelik yürüttüğü zihinsel egzersizler ayetlerin zorunlu nüzûlunu gerektirmemektedir. Onun bu zihinsel egzersizleri Şâri’ tarafından her zaman olumlu karşılık bulmamıştır. Hz. Ömer’in görüşlerinde isabet sağlayamadığı konular olsa da manen vahiyle muvafakat etme onurunu her zaman omuzlarında taşımıştır.¹¹⁸

Hz. Ömer, fıkhi meselelerde hüküm verirken tam olarak hâkim olmadığı konularda daha iyi bilen insanlara danışmaktan çekinmezdi. O, bir gün akli dengesi yerinde olmayan bir kadına zina suçundan dolayı recm cezası uygulayacakken Hz. Ali, ona gelerek tam bilmediği bu konu hakkında bilgilendirme yapar. Ve Hz. Ali, “Üç kişiden kalem kaldırılmıştı: Akli dengesi yerine gelene kadar deliden, uyuyana kadar uykudakinden ve bulûğ çağına gelene kadar çocuktan”¹¹⁹ hadisini Hz. Ömer’e hatırlatır. Hz. Ömer de bu akli dengesi yerinde olmayan kadını serbest bırakmıştır.¹²⁰

2.3.2. Hadis ilminde Hz. Ömer’in yeri

Hz. Ömer, İslam diniyle tanıştıktan sonra hayatının her anında Peygamber Efendimiz’in uygulamalarına bağlı bir yaşam sürmüştür. O, Hz. Peygamber’in yapmış olduğu bir uygulamayı terk etmeyi kendisine yakıştırmazdı. Bir gün “Biz hala neden ‘remel’e yani tavaf arasındaki hızlı ve gösterişli yürüyüşe devam ediyoruz ki? Bunu vaktiyle müşriklere gözdağı vermek için yapardık artık onlar helak olduklarına göre böyle bir şeye gerek kalmadı” diyerek söylenirken “Ama bize Hz. Peygamber’in yaptığı bir şeyi terk etmek uygun düşmez” demiştir.¹²¹ Hz. Ömer’in sünnete karşı bu şekilde sıkı sıkıya bağlılığı ve hassasiyeti kuru bir taklitten ibaret değildi. Bu bağlılık, sünnetin gelecek nesillere sağlam bir şekilde aktarılmasını amaçlamaktaydı.

¹¹⁵ Nisa, 4/ 101.

¹¹⁶ Müslim, “İman” 478.

¹¹⁷ Sarıçam, *Hz. Ömer*, 203.

¹¹⁸ Gökhan Atmaca, “Nüzûl Sürecinde Bir Muhatap Olarak Hz. Ömer ve Muvâfakatları”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Haziran, 2010), 66.

¹¹⁹ Buhari, “Talak”, 11.

¹²⁰ Ebubekir Sifil, *Hz. Ömer ve Nebvi Sünnet* (İstanbul: Kayhan Yayınları, 2007), 97.

¹²¹ Buhari, “Hac”, 57.

Sünnetin tam karşıtı olan bid'at, Hz. Peygamber'in sünnetini yaşamaya engel olan sebeplerin başında gelir. Hz. Ömer bid'atlar karşısında sünnete bağlılığını ortaya koymaktan hiçbir zaman çekinmemiştir. Buna bir örnek verilecek olursa; Rıdvan ağacını kutsallaştırılmasından dolayı kestirmeyi uygun görmüştür. Hz. Ömer'in teravih namazının cemaatle kılındıktan sonra "Bu ne güzel bid' at oldu" sözüyle kastettiği ise "dinde yeri olmayan bir şeyi dine eklemek değil" bilakis "dinde yeri olduğu halde o güne kadar uygulanmayan lakin yeni uygulamaya geçilen bir ibadet şekli" kastetmiştir.¹²²

Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in sözlerini ve davranışlarını bizzat yakından takip etme fırsatı bulmuştur. Çeşitli sebeplerle Hz. Peygamber'den dinleyemediği hadisleri telafi etmek için birtakım yöntemler geliştirmiştir. Komşusu ile Hz. Peygamber'in ilim ve sohbet halkasını nöbet sistemi ile takip etmişlerdir. O, bu konudaki yöntemini şöyle anlatır: "Hz. Peygamber'in meclislerini komşumla nöbetleşerek takip ederdik. Bir gün sohbet meclisine o giderdi, bir gün de ben giderdim. Ben gittiğimde o günün vahiy ve diğer meselelerle ilgili haberlerini ona anlatırdım; o da gittiğinde bana anlatırdı."¹²³

Hz. Ömer, hadis rivayeti konusunda çok titiz ve temkinli davranmıştır. Hz. Peygamber'in "Kasıtlı olarak bana yalan isnad eden cehennemdeki yerine hazırlansın"¹²⁴ sözü onu hadis rivayeti konusunda titiz davranmaya bazen de bu konuda genellikle çekingen bir tavır sergilemesine sebep olmuştur. O, hadis rivayetinde noksanlık ya da ziyâde yapmamak için elinden gelen çabayı gösteriyordu.¹²⁵ Ayrıca hadis rivayeti konusunda aşırıya kaçan bazı sahâbeleri ikaz etmiş ve bu konuda onları daha temkinli davranmaya davet etmiştir.

Hz. Ömer, 500'den fazla hadis rivayet etmiştir. Bu durum onun hadis rivayetine tamamen karşı olmadığını gösterir.¹²⁶ "Ameller niyetlere göredir. Herkes yaptığı işin karşılığını niyetine göre alır. Kimin niyeti, Allah'a ve Rasûlüne hicret etmekse eline geçecek sevap da Allah ve Rasûlüne hicret sevabıdır. Kimde elde edeceği bir dünyalığa veya evleneceği bir kadına kavuşmak için yola çıkmışsa onun hicreti de hicret ettiği şeye göre değerlendirilir." hadisi onun en meşhur rivayetidir.¹²⁷

¹²² Aynur Uraler, *Sünnete Uymanın Önündeki Engeller* (İstanbul: İfav Yayınları, 2012), 167.

¹²³ Buhari, "İlim", 27.

¹²⁴ Buhari, "İlim", 38.

¹²⁵ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü* (İstanbul: İfav Yayınları, 2013), 75.

¹²⁶ Sarıçam, *Hz. Ömer*, 194.

¹²⁷ Müslim, "İmâre", 155.

Hız. Ömer'den rivayet edilen hadisler, "müsned" ismiyle bazı hadis kitaplarında toplanmıştır. Ayrıca naklettiği 539 kadar hadis "Kütüb-i Sitte"de de yer almaktadır.¹²⁸

Hız. Ömer, bir hadisin Hız. Peygamber'e ait olup olmadığını teyit etmek için hadis rivayet eden kişiden onun bu rivayetini Hız. Peygamber'den işiten bir şahit getirmesini talep etmişti. O, bir evin kapısının üç defa çalınıp cevap verilmediğinde geri dönülmesi gerektiği şeklindeki rivayetinden dolayı Ebu Musa el- Eş'ari'den şahit getirmesini istemiştir. Ebu Said el- Hudri, Musa el- Eş'ari ile birlikte giderek halifenin huzurunda şahitlik yapmıştır.¹²⁹ Hız. Ömer, Ebu Musa'ya "Ben seni yalancılıkla suçlamıyorum yanlış anlamamı istemem. Peygamber'e yalan isnadın önüne geçmeye çalışıyorum" demiştir.¹³⁰ Burada görüyoruz ki rivayet işi baştan sıkı tutularak soylu bir rivayet geleneği oluşturmak amaçlanmıştır.

Hız. Ömer, hadis rivayet edenden şahit getirme konusundaki zorunluluğu herkese uygulamazdı. Abdurrahman b. Avf, Sad b. Ebi Vakkas'ın hadislerini şahit getirmeksizin kabul etmiştir.¹³¹ Öyle ki Sad b. Ebi Vakkas şöyle dedi: "Resûllullah mestleri üzerine meshetti." Abdullah b. Ömer bu hadiseyi babasına sordu. Hız. Ömer "Evet, Sad b. Ebi Vakkas Peygamber'den bir şey rivayet ettiğinde onu başkasına sorma" dedi.¹³²

Hız. Ömer, halifeyken hadisleri resmi olarak tedvin etmek ister. Sahabilerle yaptığı uzun istişare ve akabindeki istihareler sonucunda "Hadislerin yazıldığı takdirde Kur'an'la eskisi gibi ilgilenilemeyeceği" sonucuna ulaşır ve bu fikrinden vazgeçme kararı alır. O gün ki imkânlar kısıtlı olduğundan ayet ve hadislerin birbirine karışmasından korkuyordu. Ayrıca kötü niyetli kişilerin bu karışıklıktan faydalanıp hadis uydurmasından da endişe duyuyordu. Tüm bunlar onun hadisleri toplama fikrini askıya almasına sebep olmuştu.¹³³ Bir gün Hız. Ömer, Karaza b. Kab'ın da aralarında bulunduğu ensardan on kişilik heyeti Kûfe'ye uğurlarken gittikleri yerdeki halkın henüz Kur'an'ı doğru bir şekilde okuyamadıkları için onlara Kur'an okumaya yoğunlaşmalarını ve az hadis rivayet etmelerini tavsiye etmiştir.¹³⁴

¹²⁸ Ali Karakaş, "Hız. Ömer' in Hadis Rivayeti Açısından Değerlendirilmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/ 63 (Nisan 2019), 1234.

¹²⁹ Buhari, "İsti'zan", 13.

¹³⁰ Müslim, "Edep", 33.

¹³¹ Kahraman, *Hız. Ömer' in Kişiliği ve Dindarlığı*, 65.

¹³² Ebu Abdillâh Ahmed bin Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmedi'bni Hanbel* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), "Müsned", 15.

¹³³ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, 60.

¹³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce, *es-Sünen*, Çev. Haydar Hatipoğlu (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012), "Mukaddime", 3.

2.3.3. Tefsir ilminde Hz. Ömer'in yeri

Hz. Ömer, Kur'an'ı çokça okuyan, kıraati iyi bilen, Kur'an'ın anlayarak okunmasına önem veren birisiydi. O, her zaman okunan Kur'an'ın amele dönüşmesi gerektiğini savunurdu. O'nun, Kur'an anlayışının oluşmasında Hz. Peygamber'in etkisi son derece fazla idi.¹³⁵ Hz. Ömer, Kur'an'ın nüzulüne şahit olan bir insandı. Hz. Ömer, Kur'an okurken ve Kur'an'ı dinlerken sakinleşirdi. Çünkü Kur'an, Allah'ın kelmamıdır. Ve eşsiz belâgatı ile dinleyeni etkisi altında bırakan mucizevi bir kitaptır.

Onun Kur'an'la olan münasebetine dair şöyle bir olay anlatılır: Bir gün Bilâl-i Habeşi, halife ile görüşmek ister. Hizmetçisi Eslem halifenin uyuduğunu söyleyince Bilâl, Eslem'e halifeyi nasıl bulduğunu sorar. Eslem de çok iyi bir insan ve yönetici olduğunu lakin öfkelenince biraz değiştiğini söyler. Bunun üzerine Bilâl, "Ben olsam öfkelenmediği zaman Kur'an okurum. O zaman Hz. Ömer sakinleşir" der.¹³⁶

Hz. Ömer, Yemâme Savaşı'nda birçok Kur'an hafızının şehit düştüğünü görünce hâfızalardaki Kur'an'ın birçoğunun kaybolup gitmesinden endişe duydu. Dönemin halifesi olan Hz. Ebu Bekir'e "Kur'an'ın mushaflaştırılmasının faydalı ve hayırlı bir iş olacağını" beyan etti. Hz. Ebu Bekir de onun bu teklifini kabul ederek gerekli hazırlıkları başlattı.¹³⁷

Hz. Ömer, Kur'an kıraati noktasında çok titiz davranırdı. Bir gün yaşadığı bir olayı şöyle anlatır: "Hişam b. Hâkim'in namaz kılarken bir sureyi Hz. Peygamber'den duymadığım şekilde çok harf üzerine okuduğunu işittim. Namazını bitirmesini zor bekledim. O namazdan çıkınca onun yakasına yapışarak bu şekilde okumanı kim gösterdi? Diye sordum. Hişam, 'Hz. Peygamber böyle okudu' dedi. Bende onunla birlikte Hz. Peygamber'in huzuruna gittim. Hz. Peygamber, 'ikimizin de okuyuşunun doğru olduğunu ve bu surenin yedi harf üzerine indiğini' söyledi."¹³⁸

Hz. Ömer, Kur'an kıraatının yanında onun tefsirine de büyük önem vermiştir. O, ayetlerin nuzül sebeplerine vakıftı. Ve Kur'an'ın indiği ortamı çok iyi biliyordu. Arap dilinin inceliklerine ve Arapların örf ve âdetlerine de vakıftı.

¹³⁵ Gökhan Atmaca, *Hz. Ömer' in Kur' an- ı Kerim Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 39.

¹³⁶ İbn Sad, *Tabakât*, III/ 309.

¹³⁷ Hayrettin Karaman, *Kur' an Yolu Meal-Tefsir*, (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 3/ 21.

¹³⁸ Ebu Davud, "Vitr", 1475.

Hız. Ömer de diğer sahabiler gibi Hız. Peygamber hayatta iken Kur'an'dan anlayamadığı yerleri ona soruyordu. Hız. Peygamber'in vefatından sonra ise Hız. Ömer, kafasına takılan bir ayetin tefsirini anlamak için önce Kur'an'a, onda bulamazsa Hız. Peygamber'in sünnetine başvuruyor onda da bulamazsa kendi rey ve içtihadıyla ayeti tefsir ediyordu. Bununla beraber Hız. Ömer'in tefsir rivayetlerinin az olmasının sebebi diğer iki halife (Hız. Ebu Bekir ve Hız. Osman) gibi hilafet süresinin uzun olmaması ve halkın genel olarak Kur'an'ın dilini ve hükümlerini bilmeleridir.¹³⁹

Hız. Ömer, bazen bir ayeti açıklamak için nüzul döneminden olaylar da anlatırdı. Tekvir suresi 8. Ve 9. ayetlerini (Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahdan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman) açıklarken şunları anlatmıştır: Kays b. Asım Hız. Peygambere gelir ve şöyle der: “Ya Resûlallah! Ben cahilliyye döneminde kızlarımı diri diri toprağa gömmüştüm ve bunun için çok pişmanım” der. Bunun üzerine Hız. Peygamber, Kays'tan kızlarından her biri için bir köle azad etmesini ister. Kays “ Benim develerim var ey Allah' ın elçisi ” der. Hız. Peygamber de “ Ey Kays o zaman sen de her biri için bir deve kurban et” der.¹⁴⁰

Hız. Ömer, ileride tefsir alanında bir otorite olacak Abdullah b. Abbas'ı küçük yaştan itibaren büyük ve yaşlı sahâbilerle şûra meclislerinde bulundururdu. Bu konuyla ilgili Buhari' de bir rivayet vardır. İbn Abbas demiştir ki: “Hız. Ömer yaşlı sahabilerle beni şûra meclisinde bulunduruyordu. Onlardan bazıları “Bu gencin bizim yanımızda ne işi var, bizim onun kadar evlatlarımız var?” dediler. Hız. Ömer, bunun üzerine “Onun ne kadar zeki bir çocuk olduğunu biliyorsunuz” dedi. Hız. Ömer, yine bir gün beni onlara göstermek için yanına çağırdı ve onlara Nasr suresinde geçen “ Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman” ayeti hakkında ne düşündüklerini sordu. Bazıları bu ayetle ilgili olarak “Allah'ın yardımı ve fetih bahşedildiğinde Allah'a çokça hamd ve istiğfar etmemiz emrolundu” dediler. Bazıları ise hiçbir şey diyemediler. Hız. Ömer, bu konuda benim düşüncelerimi de sordu. Ben de “ O, Hız. Peygamber'in ecelidir. Ve bunu Allah kendisine bildirmiştir. Allah'ın nusreti ve fetih gelince (o senin ecelinin işaretidir) hemen Rabbine tesbih et ve mağfiret dile” dedim. Bunun üzerine Hız. Ömer, “Bu sure hakkında ben de ancak senin söylediğini biliyorum” dedi.¹⁴¹

¹³⁹ Mustafa Demirci, *Tefsir Tarihi* (İfav Yayınları, İstanbul, 2013), 72.

¹⁴⁰ İbn Kesir, *Müsnedü' l Faruk*, thk. İmam b. Ali b. İmam (Kahire: Darü'l Felah, 2009), 3/ 150.

¹⁴¹ Buhari, “Sahih”, 93.

Maide suresindeki “ Bugün sizin dininizi tamamladım” ayeti inince sahabiler dinleri artık kemâle erdiği için mutlu oldular. Hz. Ömer ise bu duruma çok üzüldü. Ona üzülmeye sebebi sorulduğunda “Bu ayet inince Hz. Peygamber’in vefatının yaklaştığından ve bir şey kemâle erince noksanlaşmaya başlamasından korktuğum için üzüldüm” demiştir. Hz. Peygamber’in bu ayetin nüzulünden 81 gün sonra vefat ettiği rivayet edilir.¹⁴²

2.3.4. Edebiyat ilminde Hz. Ömer’in yeri

Hz. Ömer, okuma yazmayı küçük yaşlardan itibaren öğrenmişti. O’nun edebî yönü oldukça güçlüydü. O, şiir okumayı ve şiir sohbetleri düzenlemeyi çok severdi. Hz. Ömer, yüreği şiirle eğitilmiş bir yöneticiydi. Şiirin, başlı başına insanın ufkunu açan edebî bir dünya olduğuna inanırdı. Halkı şiir okumaya özendirmişti. Bir sözünde “Şiir okuyunuz. Şiir, güzel ahlakın yoluna girmenize vesile olur” demişti.¹⁴³

Hz. Ömer, insanlara seslenirken onların dikkatini celbetmek adına konuyla ilgili dörtlük okumayı ihmal etmezdi. Yine bir gün insanlara vaaz ederken:

“Kendini sıkma,

Olayların kaderi Allah (c.c.)’ in elinde,

Sana gelmez kaderi olmayan

Başına gelmesi mukadder olan senden sapmaz”

Sözlerini okuyup insanlara dünya hayatının geçiciliğinden, kaderden bahsetmişti. Ayrıca gerçekleşme ihtimali zor olan hayallerin, insanın moral ve motivasyonunu olumsuz etkilemesine karşı insanları dikkatli ve uyanık olmaya çağırılmıştı.¹⁴⁴

Hz. Ömer, Peygamberimiz (sav)’in vefatından sonra ona duyduğu derin sevgi ve hasreti mersiye söyleyerek dile getirmiştir.

Muhammed’in yatağı yere konulduğundan beri

Nasıl hasta olur diye, korku içerisinde acı çekiyorum.¹⁴⁵

Hz. Ömer’i tanımamıza vesile olacak en değerli ipuçlarından birisi de onun sözleridir. Hz. Ömer’in günlük hayattaki konuşmalarının çoğu bir özdeyiş niteliğindedir. Onun özlü sözlerinden birkaç tane örnek verilecek olursa:

Esirgemeyen esirgenmez.

Her insanı yaptığı işe göre değerlendiriniz.

Tartılmadan önce kendinizi tartınız.

¹⁴² Karaman, *Kur’ an Yolu*, 21- 22.

¹⁴³ Muammer Sarıkaya, “Hz. Ömer ve Edebi Eleştirisi”, *Erciyes Üniversitesi Şarkiyat mecmuası* 23/ 2 (Şubat 2013), 188.

¹⁴⁴ Haksal, *Sevgili’ nin Hak Dili Arkadaşı*, 183.

¹⁴⁵ İbn Hişâm, *es- Sîre*, I/ 635.

Merhamet etmeyene merhamet edilmez.

En sevdiğim insan bana ayıp ve kusurlarımı söyleyendir.

Onun bu veciz sözleri insanları edebe, güzel ahlaka, insanlara karşı merhametli olmaya, başkalarının eksik ve kusurlarını aramamaya davet eden sözlerdir.¹⁴⁶

Hiz. Ömer'in edebi yönünün güçlü olmasında iyi bir hitabet yeteneğinin olması da yadsınamaz bir gerçektir. Ukaz panayırındaki hitabet yarışmaları onun, hitabet yeteneğinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştı. İnsanlara hitap ederken etkili ve güzel konuşurdu. O, ses tonunu fikir ve duygunun anlamına uygun bir şekilde ayarladı. İnsanlara hitap ederken onları cihada, müzakereye, gayrete adalete özendiren konuşmalar yapardı. Ayrıca konuşmalarında ayet ve hadislere de çokça yer verirdi.

Hiz. Ömer bir konuşmasında insanlara şöyle seslenir: "İnsan tamahkâr olmalıdır. Aç gözlülük fakirliktir. Başka insanların malını mülkünü çok görmemek ise zenginliktir. Fakat sizler malınızı biriktiriyor, yemiyor ve Allah yolunda harcamaktan çekiniyorsunuz. Allah kitabında şöyle buyuruyor: 'Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.'¹⁴⁷ Sorarım sizlere bu ayetin gereğini iğimizden hakkıyla kimler yapıyor?"¹⁴⁸

Klasik Türk Edebiyatında menkıbe, hilye ve divan şiirlerinde sahabiler arasında her zaman ayrı bir yere sahip olan hulefâyı râşidîne yer verilmiştir. Onlardan sevgi, muhabbet, iftiharla bahsedilmiştir. Menkıbe kitaplarına birkaç tane örnek verecek olursak; Şemseddîn Ahmed-i Sivâsî'nin (ö. 1006/1597)"Menâkıb - ı Çehâr - Yâr - i Güzîn, Abdî'nin Fezâil -i Hulefâ - yı Râşidîn ve Hasâil - i Çehâr - Yâr - i Güzîn eserleridir.¹⁴⁹

"Hilye-i Çâr -Yâr -i Güzîn" vb. isimlerle yazılan hilye kitaplarında dört halifenin fizikî yapısını tasvir eder metinler yazılmıştır. Mehmed Es'ad Efendi'nin Çâr-bağ adlı dört halife hilyesindeki Hiz. Ömer'den bahseden beyitlerinin bir kısmı şu şekildedir;

Olup yani ki buğday anlu gayet

O reng-i rûy ona verdi melahat

Dirâz olup o serv-i bağ-ı i'zâz

¹⁴⁶ Sarıçam, *Hiz. Ömer*, 205.

¹⁴⁷ Bakara,2/ 274.

¹⁴⁸ Sarıçam, *Hiz. Ömer*, 206.

¹⁴⁹ Aynur Kurt, "Türk Edebiyatında Çehâr -Yâr -ı Güzîn: Abdî'nin Fezâil-i Hulefâ-i Râşidîn ve Hâşâil-i Çehâr -Yâr -i Güzîn Adlı Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2015), III/ 107-126.

Kâd ü kâmetle olmuştu ser-efrâz¹⁵⁰

Divan şiirlerinde hulefâyı râşidînin önemli simalarından olan Hz. Ömer, sahip olduğu yüksek adalet duygusu ile anlatılır. Kendisinden övgü ile bahsedilir.

Adi ü dâdı Ömer ü sıdk u safâ- yı Sıddık

İlm ü irfân-ı Alî hilm ü hayâ- yı Osmân¹⁵¹

Yûnus Emre de gazellerinde adalet timsali Hz. Ömer'e şu şekilde yer vermiştir:

Ali'yile urdum kılıç Ömer ile adl eyledim

On sekiz yıl Kaf Dağı'nda Hamza'yla meydandayım¹⁵²

Şeyh Hâlid bir şiirinde Hz. Ömer'in Farûk sıfatına vurgu yapar ve ondan övgüyle bahseder.

Meded yâ Fârûk-ı efham kâşifü's-sırrü'l-Hudâ

Menba-ı sırr-ı adâlet yâr-ı Fahrü'l-enbiyâ

Gelmeyince etmedi bu dîni i'lân Mustafâ

Sendedir miftâh-ı Nusret nâsır-ı dînü'l- 'ulâ

Yüz sürüp geldim kapına bir meded kılın bana

El-amân Fârûk-ı a'zam yâr-i Fahrü'l-enbiyâ¹⁵³

Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig adlı eserinde yazdığı methiyelerinde Hz. Ömer'den şöyle bahseder:

Sonra Faruk vardı bir seçkin kişi

Özü sözü doğru halka sevgili

Dinin temeliydi O'na yardımcı

Şeriat önünden perde kaldırdı¹⁵⁴

Mevlana, Mesnevisi'nde Hz. Ömer'den çokça bahsetmiştir. Onu eserinde sadece adaletiyle nam salışıyla değil manevi hayatıyla da ön plana çıkarmıştır. Mevlana, Hz. Ömer menkıbelerinde mürşid- i kâmilin vasıflarını da anlatmıştır. Ayrıca Mevlana; Mesnevide Hz. Ömer'in edep, zühd, heybet, haşyet, rehberlik gibi yönlerine de yer vermeyi ihmal etmemiştir.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013), 632-661.

¹⁵¹ Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Akçağ Yayınları), 25/ 400.

¹⁵² Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divânı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 176.

¹⁵³ Âlim Yıldız, *Şeyh Halid Divânı* (Sivas: Kişisel Basım, 2004), 70.

¹⁵⁴ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, haz. Fikri Silahdaroğlu (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 16.

¹⁵⁵ Yüksel Göztepe, "Mevlana'nın Eserlerinde Hz. Ömer", *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 3(2008), 275.

Günümüz edebiyatında ise Mehmet Akif Ersoy(1936), Safahat adlı eserinde Hz. Ömer’e yer vermiştir. O, “Kocakarı ile Hz. Ömer” adlı şiirinde Hz. Ömer’in sorumluluk bilincine sahip bir halife oluşuna değinmiştir.¹⁵⁶

¹⁵⁶ A. Azmi Bilgin, “Mehmet Akif Ersoy’un Safahat’ında Kaynağını İslam Tarihinden Alan İki Manzum Hikâyenin İki Mensur İfadesi”, *Türk Dili Dergisi* 831 (Mart 2021), 17-18.

3. TASAVVUF İLMİNDE HZ. ÖMER'İN YERİ VE TASAVVUFİ KAVRAMLAR ÇERÇEVESİNDE HZ. ÖMER

3.1. Tasavvuf İliminde Hz. Ömer'in Yeri

Hiz. Ömer tasavvufun ilk yazılı kaynaklarından geç dönem kaleme alınmış eserlerine değin kendinden söz edilen, delil getirilen önemli şahsiyetlerden biridir.

Hadis kaynaklarında özellikle kitabü'z- zühhdlerde Hiz. Ömer'in takva- zühhd, vera' ve faziletine yer verilmiştir. Bahsi geçen hadislerde Hiz. Peygamber, Hiz. Ömer'den övgüyle söz etmiştir. O, peygamber ilmine varis,¹⁵⁷ ledün ilmine mazhar olan¹⁵⁸ şeytanının kendisini görünce yolunu deęiřtirdiđi¹⁵⁹ bir şahsiyettir. Ümmü Reyhane, *Kitabü'z- zühhd ve ahlak* adlı eserinde Hiz. Ömer'in zühhd yönüne ve onun dünya nimetlerine karşı mesafeli oluşuna değinmiştir.¹⁶⁰ Ahmed b. Hanbel de *Kitabü'z- zühhd*'de Hiz. Ömer hakkında haberlere yer vermiştir. Onun zühhd ve vera' sahibi bir insan oluşunu çeşitli haberlerle örneklendirmiştir.¹⁶¹ İmam Beyhakî (ö. 1066), *Kitabü'z- zühhd* adlı eserinde Hiz. Ömer'in faziletlerine ve onun Allah'tan gelen her şeye razı olan mutmain bir kalbe sahip olduğuna değinmiştir.¹⁶²

Tarikat dönemi öncesi Serrâc ve Hücvrî gibi isimler eserlerinde az da olsa Hiz. Ömer'e yer vermişlerdir. Serrâc, eserinde Hiz. Ömer'in zühhd özelliklerini ön plana çıkarmıştır. Onun dünya nimetlerine bağlanmayışına ve çok şükredip sabırla başına gelen musibetlere katlanmasına değinmiştir.¹⁶³ Hücvrî, eserinde özellikle hırka ile yamalı elbise giyme ve cehri zikir konularında Hiz. Ömer'e yer vermiştir.¹⁶⁴

İsfahânî, İbnü'l Cevzi, Şaranî gibi isimler Tabakat kitaplarında Hiz. Ömer'e yer vermişlerdir. İsfahânî, *Hilyetü'l- evliyâ'da* Hiz. Ömer'e yer vererek onun ne kadar yüce bir şahsiyet olduğunu gözler önüne sermiştir. İsfahânî, Hiz. Ömer'in cennetle müjdelenen bir sahabi olmasına rağmen nefsinin her zaman sorguya çekip Allah'tan çokça korkmasına eserinde değinmiştir.¹⁶⁵ İbnü'l Cevzi *Sıfatü's Safvesi'nde*, Hiz.

¹⁵⁷ Buhari, "İlim", 22.

¹⁵⁸ Buhari, "Fezâilü ashabi'n-nebi", 6.

¹⁵⁹ Buhari, "Ahkâm", 51.

¹⁶⁰ Ümmü Reyhane, *Kitabu'z- Zühhd ve'l- Ahlak* (Konya: Hüner Yayınları, 2006), 108.

¹⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 29 / 146- 157.

¹⁶² İmam Beyhakî, "*Kitabü'z zühhd*", 118.

¹⁶³ Ebü Nasr Abdullah b. Ali et- Tusi Serrâc, *el-Lüma' Fi Tarihi't- Tasavvufi'l İslâmi* (Beirut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1421), 125.

¹⁶⁴ Hücvrî, *Keşfü'l- mahcüb*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982), 125/ 441.

¹⁶⁵ el- İsfahânî, *Hilyetü'l evliyâ*, 1/ 63- 68.

Ömer'in hayatına, faziletine, zühd ve takvasına değinmiştir.¹⁶⁶ Şaranî de *Tabakatü'l Kübra* adlı eserinde Hz. Ömer'in hayatına kısaca değindikten sonra onun zühdi yönünü ele almıştır.¹⁶⁷

Hz. Ömer, tarikat ile tarikat sonrası dönemde tasavvufta silsile ve zikirle ilgili hususlarda yer almaktadır. Hatta Hücvîri'ye göre¹⁶⁸ tasavvuftaki hırka giyme geleneği Hz. Ömer'e dayandırılmaktadır. Tasavvufi gelenekte hırka giymek, tarikata girmenin ön koşulu sayılmaktadır. Ayrıca hırka giymek şeyhin müridini kabul ettiğinin de bir göstergesidir.¹⁶⁹

Silsile, tarikat şeyhlerinin isimlerinden oluşan ve Hz. Peygamber'e kadar dayanan üstatlar zincirine denilmektedir. Tasavvufta tarikat silsilelerinin başı Hz. Muhammed ile başlamaktadır.¹⁷⁰ Bazı Sünnî tasavvuf kaynaklarında, Hz. Peygamber'in Hulefâ-yi Râşidîn'den her birine zikirler öğrettiği ve bu yolla dört ayrı tarikatın meydana geldiği kaydedilmiştir. Harîrizâde; ana tarikatlari Muhammediyye, Sıddikiyye (Bekriyye), Ömeriyye (Fârûkiyye), Osmâniyye ve Aleviyye diye sıralamaktadır. Ona göre bütün tarikatlar, Hz. Peygamber ve bu dört halifeden gelmektedir. Çünkü Hulefâ-yi Râşidîn, Hz. Peygamber'den sonra bu kutlu mirası devam ettiren mübarek şahıslardır. Ve onlar, bizzat Hz. Peygamber'den eğitim almış, yüksek ahlaki ve insani değerlere sahip olan kişilerdir.¹⁷¹

Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in yetiştirdiği ikinci adamdır. Ömeriyye, Hz. Ömer'e nispet edilmektedir. Ya'küb el-Medenî'ye nisbetle Ya'kübiyye,¹⁷² Ebû Saîd el-Harrâz'a nisbetle Harrâziyye,¹⁷³ Ukayl b. Şehâbeddin Ahmed el-Menbicî el-Batâihî'ye nisbetle Ukayliyye,¹⁷⁴ Reslân b. Ya'küb el-Ca'berî ed-Dımaşkî'ye nisbetle Reslâniyye¹⁷⁵ Ömeriyye' ye dayandırılmaktadır. Bazı kaynaklara göre Hz. Peygamber, vefat etmeden bir süre önce hırkasını çıkarıp onu Veysel Karanî'ye ulaştırmalarını Hz.

¹⁶⁶ İbnü'l- Cevzi, *Sıfatü' s safve*, 118- 120.

¹⁶⁷ İmam Şaranî, *Tabakat' ül Kübra* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1986), 54.

¹⁶⁸ Hücvîri, *Keşfü'l- mahcûb*, 125.

¹⁶⁹ Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 237.

¹⁷⁰ Hasan Kamil Yılmaz, "Silsile ve Manevi Neseb", *Altınoluk Dergisi* 119 (Ocak 1996), 32.

¹⁷¹ Harîrizâde Kemâleddin Efendi, *Tıbyânü vesâili'l- hakâik*, İbrahim Efendi (Süleymaniye Kütüphanesi), I/ vr. 8b.

¹⁷² Harîrizâde, *Tıbyânü vesâili'l- hakâik*, I/ vr. 19a.

¹⁷³ Harîrizâde, *Tıbyânü vesâili'l- hakâik*, I/ vr. 53a.

¹⁷⁴ Harîrizâde, *Tıbyânü vesâili'l- hakâik*, II/ vr. 294a.

¹⁷⁵ Harîrizâde, *Tıbyânü vesâili'l- hakâik*, II/ vr. 43b-44a.

Ömer ve Hz. Ali'den istemiştir.¹⁷⁶ Üveysiyye silsilesi de bir noktada Hz. Ömer'e temas etmektedir. Üveysiyye'nin nispet edildiği Veysel Karanî, Hz. Ömer' den hırka giymiştir.¹⁷⁷ Nûriyye'nin silsilesi de Hz. Ömer ile Ali'den gelmektedir.¹⁷⁸ Lakin Hz. Ömer'in, tarikat sonrası dönemde Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali kadar tarikatlere etkisi yoktur.

Tarikatta zikir, zikri cehri (açık zikir) ve zikri hafî (gizli zikir) şeklinde ikiye ayrılmaktadır.¹⁷⁹ Hz. Ebu Bekir, teheccüd namazı kılariken alçak ve yumuşak sesli bir şekilde Kur'an'ı tilavet ederdi. Hz. Ömer ise namazdayken yüksek sesle Kur'an okurdu. Hz. Peygamber, onlara neden bu şekilde okumayı tercih ettiklerini sorunca Hz. Ebu Bekir, "Çünkü yüksek sesle de alçak sesle de okusam Allah her daim niyazımı duymaktadır" demiştir. Hz. Ömer ise "Yüksek sesle okuyorum çünkü bu şekilde uyuyanı uyandırıyor ve şeytanı kovuyorum" cevabını verdi. Hz. Peygamber onlara cevaben "Ebu Bekir sen daha yüksek sesle Kur'an'ı oku, Ömer sen de daha alçak sesle oku" dedi.¹⁸⁰ Nitekim Hz. Ebû Bekir'de "zikri hafî" tecelli ederken, Hz. Ali ve Hz. Ömer'de ise "zikri cehri" tecelli etmektedir. Allah, Kur'an'da zikrin hafîsini de, cehrîsini de emretmektedir.¹⁸¹ Hz. Peygamber, her iki zikir çeşidinin de muallimi ve icracısıdır.¹⁸²

Hırka giyme geleneği, sufilerin alametlerindendir ve tasavvufî hayata girişin ilk adımıdır. Yukarıda da geçtiği üzere Veysel Karanî'ye kadar götürülen hırka giyme geleneği, Hücvîrî tarafından Hz. Ömer'e dayandırılmaktadır. Hücvîrî'ye göre sufiler, hırka giyme ve dinin emirlerine ciddiyetle bağlanma hususunda Hz. Ömer'e tabi olmuşlardır.¹⁸³

¹⁷⁶ Necdet Tosun, "Veysel Karanî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/ 74- 75.

¹⁷⁷ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâili 'l- hakâik*, I/ vr. 103b-105b.

¹⁷⁸ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâili 'l- hakâik*, III. vr. 210a.

¹⁷⁹ Necdet Tosun, "Silsile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 3/ 206- 207.

¹⁸⁰ Hücvîrî, *Keşfü 'l- mahcûb*, 441.

¹⁸¹ A'raf, 7/205.

¹⁸² Hasan Kamil Yılmaz, "Hz. Ebu Bekir", *Altınoluk Dergisi* 63(Mayıs 1991), 28.

¹⁸³ Hücvîrî, *Keşfü 'l- mahcûb*, 125.

3.2. Tasavvufi Kavramlar Çerçevesinde Hz. Ömer

3.2.1. Takva-zühd

Takva sözlükte gūnahtan kaçınma, sakınma anlamlarına gelirken dinî terminolojide ise Allah'ın hoşlanmadığı şeylerden sakınmak, Allah'ın azametinden korkmak, kişinin dini yaşamında titiz davranması, Allah'ın hududuna riayet etmek kişinin, ahirette onu elem ve keder girdabına girmesine sebep olan işlerden uzak durmasıdır.¹⁸⁴

Kalpte bir bekçi olan takva ahiret yurduna götürülecek en iyi azıktır. Takva, övgüye değer bütün iyi ve güzellikleri kendinde toplayan bir haslettir. Takva kavramı, insanın inanç yönüyle ve ubûdiyyetiyle doğrudan ilişkili bir kavramdır. Takva, Kur'an'ı Kerim'de türevleriyle birlikte 285 yerde geçmektedir. Takvanın din terminolojisindeki ve Kur'an'daki anlamı, kişinin kendisini Allah'ın himayesine alarak, ahirette onun zarar görmesine sebep olacak şeylerden titizlikle korunması yani günah olan şeylerden uzak durup hayır ve sevap olan işlere yönelmesidir.¹⁸⁵

Allah, "Ey Mü'minler! Allah' tan O'na yaraşır bir biçimde ittika edin ve ancak Müslümanlar olarak ölün"¹⁸⁶ ayetinde insanlardan kendisine itaat etmelerini ve asla O'na isyan etmemelerini emretmiştir. Peygamberler de vaazlarında ümmetlerine "Allah'tan çekinin ve bana itaat edin" diye seslenmişlerdir.¹⁸⁷ Peygambere itaat devamında Allah'a itaati getireceğinden takva, bir anlamda da Allah'a ve resulüne boyun eğmeyi ifade eder.¹⁸⁸

Takva ehli kişilere "muttaki" denir. Kur'an'da takva sahibi kişiler anlatılırken Allah'ın onları cehennem azabından koruduğundan bahsedilir.¹⁸⁹ Allah, muttaki insanları sever¹⁹⁰; onlarla beraberdir¹⁹¹, takva ehlini korur ve onlara yardım eder. Ahirette muttakiler melekler tarafından "selamün aleyküm" diyerek karşılanırlar. Onlara yaptıklarınıza karşılık cennete girin derler.¹⁹² Takva ehli mümin şüpheli şeylerden

¹⁸⁴ Ethem Cebecioğlu, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto Yayınları, 2014), 998.

¹⁸⁵ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Ankara: Akçağ Yayınları,1995), I/ 169.

¹⁸⁶ Al-i imran,3/ 102.

¹⁸⁷ Şuara, 26/ 150.

¹⁸⁸ Süleyman Uludağ, "Takva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/ 484- 486.

¹⁸⁹ Duhan, 44/ 56.

¹⁹⁰ Ali imran, 3/ 76.

¹⁹¹ Bakara, 2/ 194.

¹⁹² Nahl, 16/ 32.

kaçınarak haram ve günahlara karşı teyakkuzda olur. Ve hakkı batıldan ayırarak kötü ve fena işlerden uzak durur. Muttakilerin engin bir feraseti vardır.¹⁹³

Peygamber Efendimiz de insanlara takvanın öneminden bahsetmiş ve takva ehli mümin olmanın insanı Allah'ın övgüsüne mazhar kılacağını vurgulamıştır. Ebu Hureyre der ki: Sahabiler Hz. Peygamberin yanına gelerek “Ey Allah'ın peygamberi insanların en şerefli kimdir?” diye sordular. Hz. Peygamber de “İnsanların en şerefli en çok takva sahibi olanlarıdır” buyurdular.¹⁹⁴ Bir gün Hz. Peygamber eliyle göğsüne işaret ederek “Takva buradadır” demiştir.¹⁹⁵ Hz. Ömer rivayet ettiği bir hadis-i şerifte: “Her şeyin bir madeni var, takvanın madeni ise ariflerin kalpleridir” buyurdu.¹⁹⁶ Ayrıca Hz. Peygamber, “Allah'ım nefsimi kalbime takvasını ver” diye dua etmeyi ihmal etmezdi.¹⁹⁷ O, ümmeti içinde takva sahibi kişilerle gurur duyuyordu. İnsanlara “Ben bir ayet biliyorum şayet insanların tamamı onunla amel etseydi, hepsine de bu ayet yeterdi” dedi ve “Kim Allah'a karşı takva sahibi olursa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder” ayetini okudu.¹⁹⁸

Sufiler de takva ile ilgili bazı tanımlar yapmış ve bu konu ile ilgili görüşlerini beyan etmişlerdir. Bu tanımlardan birkaçı şu şekildedir: Takvanın özü yasaklanan işlerden uzaklaşmak ve nefis ile savaşmaktır. Bu yolda olanlar nefsin dürtülerinden uzaklaştıkları oranda yakîni idrak ederler.¹⁹⁹ Takvanın aslı kalptedir. Takva; insanın şirk, küfür, gösteriş ve şüpheli şeylerden uzak durmasını sağlayan bir kalkandır.²⁰⁰ Kalbin günahlardan temizlenmesidir.²⁰¹ Nasrabazi (ö. 367/ 978) bu konuda şöyle buyurur: “Takvaya yapışan kimse dünyayı terk etmek ister.” Ebu Hasan Şâzili'ye (ö.656/ 1258) göre takva, kalbinde dünya sevgisi taşımamak, kalben dünyadan yüz çevirmektir.²⁰² Kettânî de “Dünya belâ üzerine, ahiret takva üzerine taksim olunmuştur. (Dünyaya düşkün olanların nasibi belâ, cennete gönül verenlerin nasibi ise takvadır.)” demiştir.²⁰³ “Takva, sadece hâlleri müşahede etmektir.” Bunun manası şudur: Rabbi ile sükûn bulan

¹⁹³ İsmail Karagöz, Kur' an' da Takva Kavramı, 55 “Kur' an' da Takva Kavramı ve Muttaki İnsanın Özellikleri”. *Diyanet İlmî Dergi*, 4(Ekim 1995), 55.

¹⁹⁴ Buhari, “Enbiya”, 14.

¹⁹⁵ Müslim, “Birr”, 32.

¹⁹⁶ Süyûtî, *el- Camiu's- Sağir*, 2 (Konya: Serhat Yayınları, 2008), 211.

¹⁹⁷ Müslim, “Zikir”, 73.

¹⁹⁸ İbni Mace, “Zühd”, 24.

¹⁹⁹ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, Çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 70.

²⁰⁰ Tayyib b. Muhammed Basri Bâkillânî, *El- Beyan* (Beyrut: el- Mektebetü's Şarkıyye, 1958), 54.

²⁰¹ Gazzâlî, *Minhac' ül Âbidîn* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014), 27.

²⁰² İmam Şarâni, *Tabakat' ül Kübra*, 1/ 799.

²⁰³ Abdülkerim Kuşeyri, *Risâle fi İlmî't-Tasavvuf*, thk. Marûf Zorlu, Ali Abdülhamit Baltacı, (Beyrût: Dâru'l- Cil, 1410-1990), 56.

ve bu durumdan memnun olan kişinin Rabbi'nden başkasından sakınmamasıdır.²⁰⁴ Takva, nefisini hiçbir kimseden iyi ve üstün görmemektir.²⁰⁵ Bu tanımlardan yola çıkarak takva, kişinin nefsin dürtülerine karşı teyakkuzda olarak Allah'a sığınması ve kötü eylemler ile arasındaki kalkana sarılarak ilahi nura ulaşmasıdır, denilebilir.

Takvada bazı dereceler vardır. Her muttakinin derecesi aynı değildir. Peygamber Efendimiz insanlar arasında en yüksek takvaya sahip olan kişidir.²⁰⁶ Kimin daha takvalı olduğunu sadece Allah bilir.²⁰⁷ Mümin için önemli olan takva sahibi olmak için çabalamak ve bununla insanlar arasında övünmemektir. Takva üçe ayrılır: 1. Avamın takvası: Bu sahibini sonsuz cehennemden muhafaza eder. 2. Havassın takvası: Sahibini cehenneme girmekten muhafaza eder. 3. Ehassın takvası: Sahibinin cennetteki mertebesini yükseltir ve sahibinin Allah'ın cemalini görmesine vesile olur.²⁰⁸

Sufiler, kişinin helal olan nimetlerden ihtiyacı kadar tüketilmesini ve fazlasına tamah etmemesini takvanın bir gereği olarak görmüşlerdir.²⁰⁹

Hz. Ömer, takva konusunda üst mertebelerde bir yaşam sürüyordu. O, Allah'a karşı vazifelerinde oldukça titiz davranıyor ve Allah'ın hududuna riayet etmekten hiçbir zaman geri durmuyordu. Allah'ın emirlerini yerine getirme konusunda ümmetin en kuvvetlisiydi. Hz. Ömer, her zaman kötü eylemlerden, şüpheli şeylerden sakınıp iyi ve güzel olan işlere yönelmeyi tercih ediyordu. Biliyordu ki ahirette küçük, büyük her şeyin hesabı verilecektir.

Hz. Ömer, Allah korkusunun hem dünya hayatı hem ahiret hayatı için son derece önemli olduğunu biliyor ve buna uygun davranışlar sergiliyordu. O, emri altında görev yapan insanları da Allah'ın hukukuna riayet edilmesi, Allah korkusunun kalpte taşınması, kötü eylemlerden sakınılması hususunda dikkatli olmaya çağırıyordu. Hz. Ömer, bir gün Muaz b. Cebel'i tahsilat yapması için göndermişti. Muaz'ın eşi dönüşte eve hediyeless geldiğini görünce sinirlenerek "Tahsil ettiklerinden eve bir şey getirmedin mi?" diye sordu. Muaz, "Bir şey getiremedim çünkü yanımda bir murakıb vardı" dedi. Hanımı içlerlenerek "Sana Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir güvenirdi. Hz. Ömer ise yanına murakıb görevlendirmiş. Sana güvenmemiş" dedi. Ve Muaz'ın hanımı, onun evde olmadığı bir gün Hz. Ömer'in yanına giderek ona bu durumu anlatmak istedi.

²⁰⁴ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, 69.

²⁰⁵ Seyyid Şerif Cürçani, *Ta'rifât*, thk. İbrahim el-Ebyarî (Beyrut: Dâru'r- Riyazi't Turras, 1403), 102.

²⁰⁶ Buhari, "i'tişam", 27.

²⁰⁷ Ali imran, 3/ 115.

²⁰⁸ Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâle*, 282.

²⁰⁹ Uludağ, "Takva", 39/ 484- 486.

Lakin Muaz'ın hanımı, Hz. Ömer'i evde bulamayınca olup bitenleri Ömer'in hanımına anlattı. Eve dönünce olup bitenleri eşinden dinleyen Hz. Ömer, Muaz'ın yanına murakıb görevlendirmediyini söyleyerek Muaz'ı yanına çağırtdı. O'na "Eşine neden böyle söyledin?" diye sordu. Bunun üzerine Muaz "Beni murakabe eden, beni benden, seni senden daha iyi bilen Allah'tır" dedi. Hz. Ömer, bu cevaptan çok hoşlandı. Muaz, "Allah'tan hakkıyla korkan insan, eylemlerini tartarak, kötülüklerden uzak durur" dedi.²¹⁰

Hz. Ömer'in halifeliği döneminde İslam ülkesinin sınırlarının hızla genişlemesiyle birlikte Hz. Ömer, adaleti tam sağlayamamaktan endişe duymuştur. O'nun bu halini görenler neden üzgün olduğunu sorduklarında "Nasıl ağlamayayım ki Fırat kenarında bir oğlak kaybolsa (yahut bir kurt bir koyunu kapsa) korkarım ki kıyamet gününde onun bile hesabı Ömer'den sorulur" cevabını verir. O'nun, insanlara bu şekilde cevap vermesi Allah'ın hesabından ne kadar çok çekindiğini göstermektedir.²¹¹

Takva sahibi insanlar öfkelerine hâkim olur ve insanlara karşı yumuşak huyla muamele ederler. Hz. Ömer de halife olduktan sonra insanlara her zaman yumuşak huyla muamele edip affedici olmuştur. Abdurrahman b. Avf, Hz. Ömer'e gelerek insanlara karşı yumuşak davranmasını duruşunun çok heybetli olduğunu ve insanların ihtiyaçlarını kendisine söylemelerine engel olduğunu belirtti. Bunun üzerine Hz. Ömer, " Vallahi insanlara çok yumuşak davranıyorum hatta bazı zamanlar bu konuda aşırıya gitmekten korkuyorum. Sertliğim zalimlere ve saldırganlara karşıdır." dedi. Abdurrahman, Ömer'in söyledikleri karşısında ağladı ve söylediklerine pişman oldu.²¹² Bir gün Uyeyne bin Hısn, Medine'ye geldi ve yeğeni Hur bin Kays'a misafir oldu. Hur bin Kays, Hz. Ömer'le çalışan onun iştişare ekibinde yer alan birisiydi. Bu sebeple Uyeyne, yeğenine: " Yeğenim, senin devlet başkanı yanında itibarın âlidir. Beni kendisiyle görüştür" dedi. Hur, Hz. Ömer'den izin aldı. Uyeyne, Hz. Ömer'in yanına girince : "Ey Ömer! Allah'a yemin olsun ki bize fazla bir şey vermiyorsun. Aramızda adaletle de hükmetmiyorsun" dedi. Hz. Ömer bunu duyunca öfkeleni ve Uyeyne'ye ceza vermek istedi. Hur, bu duruma engel olmak istedi ve Hz. Ömer'e " Ey müminlerin emiri! Allah Peygamberine, 'Af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir! '²¹³ buyurdu. Benim

²¹⁰ Milli Gazete, "Allah'tan Korkan İnsan Kötülüklerden Uzak Durur" (17Ağustos 2022), 41.

²¹¹ İbnü'l- Esir, *Üsd' ül gâbe*, thk. Halid Tartusi (Beyrut: Darül Kitabil Arabi, 2015), 4/ 171.

²¹² İbn Sad, *Tabakât*, III/ 160.

²¹³ Araf, 7/ 199.

amcam da cahillerdendir” dedi. Ayet okununca Hz. Ömer, Uyeyne’yi cezalandırmaktan derhal vazgeçti ve onu affetti.²¹⁴

Hz. Ömer, takva sahibi insanlarla muhabbet etmekten çok hoşlanır ve kendini bu konuda geliştirmekten hiçbir zaman geri durmazdı. O’ nun halifeliği zamanında takva sahibi bir genç vardı. Adı Übey b. Kab’dı. Hz. Ömer, ondan takvayı anlatmasını istemişti. Übey de Ömer’e “Sen hiç dikenli yolda yürüdün mü?” diye sordu. O da “Evet, yürüdüm” dedi. Übey “ Peki o esnada ne yaptın?” diye sordu. Hz. Ömer, “Kendimi dikenlerden korumak için eteklerimi toplayarak gittim” dedi. Bunun üzerine Übey “İşte takva budur, Allah’ ın razı olmayacağı eylemlerden titizlikle kaçınmaktır” dedi.²¹⁵ Öyleyse takva; faiz, içki, yalan, gıybet, kin, haset, dedikodu gibi günahlarla ağzına kadar dolu olan dünya hayatında günahlara bulaşmadan yaşamaya çalışmaktır.

Zühd kavramı, takva ile yakın anlam ilişkisi içerisinde bulunan kavramlardandır. Zühd, sözlükte yüz çevirmek, bırakmak, ilgisiz davranmak, terk etmek gibi manalara gelirken tasavvuf terminolojisinde ise nefsi mâsivâyâ olan rağbetten alıkoyarak kalbe dünya sevgisini yerleştirmemektir.²¹⁶

Zühd kelimesi Kur’an’da sadece bir yerde, kardeşleri tarafından kuyuya atılarak tek başına bırakılan ve daha sonra da bir kervan tarafından bulunan Hz. Yusuf’un kıssasından bahsedilirken geçmektedir. “Onu (Yusuf’u) az bir fiyatla birkaç dirheme sattılar, onun hakkında rağbetsiz (zâhid) idiler.”²¹⁷ Ayette geçen "zâhidîn" kelimesi, daha çok bir ticaret malına rağbet göstermeme manasında kullanılmış olup, tasavvufi anlamda bir manası yoktur. Bu durumda "zühd" kavramını ıstılâhi olarak Kur’an’a dayandırmak güçtür. Ancak bu ayette de, lügavî manası olan sevmemek, değer vermemek manasında kullanılmıştır. Zühd kavramından Kur’an’da direkt bahsedilmese de dünyaya önem vermemek, ahireti dünyaya tercih etmek, geçici dünya hayatına aldanmamak gibi zühd anlayışıyla benzer istikamette olan bazı tezahürlere yer verilmiştir.²¹⁸ Kur’an’dan bu tezahürlere birkaç tane örnek verecek olursak; "Bu dünya hayatı bir eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Âhiret yurdu ise gerçek hayatın ta

²¹⁴ Buhari, “İ’ tısam”, 2.

²¹⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an- ı Kerim Tefsiri*, Çev. Bekir Karlığa (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), I/ 42.

²¹⁶ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli(İstanbul, İz Yayıncılık, 2002), 282.

²¹⁷ Yusuf, 12/20.

²¹⁸ Mustafa Türköz, *Kur’ an ve Hadis Bağlamında Zühd Hayatı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 44.

kendisidir."²¹⁹ “Dünya hayatı âhret yanında az bir geçimlikten ibarettir.”²²⁰ “Andolsun sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey Peygamber!) Sabredenlere müjdele.”²²¹ Allah, yüce kelamı ile insanların dikkatlerini geçici dünya hayatından ahiret hayatına çeker. Lakin bunu yaparken kullarının tam anlamıyla dünyadan elini eteğini çekip sadece ahiret için yaşamasını da uygun görmez. Müslümanın buradaki görevi, dünya ve ahiret hayatı arasındaki dengeyi kurarak iki dünya mutluluğuna erişmek için çabalamaktır.

Hz. Peygamber ve ashabı azla yetinerek zâhidâne bir yaşam sürüyorlardı. Peygamber Efendimiz bu konuyla ilgili olarak “Ben melik peygamber veya kul peygamber olmayı istemem konusunda serbest bırakıldım. Vahiy meleği Cebrail benden alçakgönüllü olmamı istedi. Ben de kul peygamber olmayı ve bazen aç bazen tok olmayı tercih ettim” buyurmuşlardır. Hz. Peygamber, hayatı boyunca azla yetinmiş, servet biriktirmemiş, eline geçen şeyleri fakirlere dağıtmayı yeğlemiştir.²²² Hz. Peygamberin, zühdü tarif ettiği hadisleri bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesinde "Dünyada zahitlik, ne helali haram etmek, ne de malı mülkü terk etmektir. Dünyada zahitlik ancak Allah'ın elinde olana, kendi elindekinden daha fazla itimat etmen; başına bir musibet geldiğinde ve musibet yakını bırakmadığında, onun ecir ve mükâfatından fazlasıyla ümitli olmandır."²²³ Bu hadisten hareketle asıl zühd, Allah'ın haram ve yasak kıldığı şeylere yaklaşmama ve onlardan kaçınma hususunda teyakkuzda olarak Allah'ın rahmetinden hiçbir zaman ümidi kesmemektir. Hz. Peygamber'in, ashâbına: "Vefatımdan sonra sizin aranızda, en çok dünya zevk ve güzelliklerinin yayılmasından kaygı duyuyorum"²²⁴ buyurması, dünya ve nimetlerinin insanın Allah'la irtibatını zayıflamasına sebep olabileceğine işaret etmektedir.

Hz. Peygamber, dünya nimetlerine aldanmama konusunda ümmetini uyardığı gibi kendisi de bu konuda çok titiz davranırdı. Bir hadisinde: “Dünyadan bana ne? Benim dünyadaki durumum; bir ağaç altında gölgelenip dinlenip sonra onu terk edip çekip

²¹⁹ Ankebût, 29/64.

²²⁰ Ra'd, 13/26.

²²¹ Bakara, 2/155.

²²² Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma' u'z-zevâ'id*, Çev. Yusuf Özbek (İstanbul: Ocak Yayınevi, 2008), IX/ 192.

²²³ İbn Mâce, “Zühd”, 4100.

²²⁴ Buhârî, “Zekât”, 47.

gidecek olan yolcu misalidir”²²⁵ buyurarak dünya hayatının geçiciliğini, asıl vatanın ahiret yurdu olduğunu vurgulamışlardır.

Hasan Basri'ye (ö.110/728) göre zühd, “dünyaya bağlananları sevmemek ve dünyadaki şeylerden nefret etmektir.”²²⁶Cüneyd bahsi geçen hususta: "Zühd, meta hususunda elin, metayı arama hususunda da kalbin boş olmasıdır." der ²²⁷Süfyân- ı Sevri'ye (ö.161/778) göre zühd, kişinin dünya hayatına dair ümitlerini, beklentilerini azaltması ve ulaşılması kolay olmayan emellerini gözden geçirmesidir.²²⁸Seriyu's-Sakatî (ö.257/870); madde, menfaat ve dünya sevgisinin kalpte yer almamasına ve bunların kalbe soğuk gelmesine dikkatleri çekmektedir.²²⁹Serrâc'a göre zühd, Allah'tan başka her şeyden kaçınmak ve güzel safhaların temeli olan tasavvufi bir makamdır.²³⁰İmâm-ı Gazzâlî'ye göre ise zühd, herhangi bir şeyden vazgeçmek değildir, asıl maharet onun yerine daha iyi ve güzelini koymaktır.²³¹Zühd, ahirete yönelmek, rağbet etmektir. Sufilerin tanımlarının bazı noktalarda birbirinden farklı olmasında buldukları mertebenin etkisi vardır.

Zühd ehli kişilere zahid denir. Zâhid kişi, kalbini dünyanın dert, tasa ve meşguliyetlerinden arındırıp bütün enerjisini ibadet ve nefis mücadelesine veren kimsedir.²³² Zahid, bir şeye sahip olmayan kimse değil aksine zahid kimse, hiçbir şeyin kendisine sahip olamadığı kimsedir. Zahid, her zaman Allah'ı düşünen ve nazarını O'ndan başka hiçbir şeye döndürmeyen kişidir.²³³

Zahidler; kibar davranmak, kanaat etmek, elindekilerle yetinmek, belalara karşı sabırlı olmak, Allah'a tevekkül etmek gibi hasletlere sahiptirler. Onlar, Allah'ın dostları olan halis kullardır.²³⁴

Ebû Tâlib Mekkî, zenginlerin ve fakirlerin zühdünün birbirlerinden farklı olduğunu ifade etmiştir. "Zengin zühdü, kalbini mal ve mülk sevgisinden arındırarak belalara

²²⁵ Müslim, “Zekât”, 676.

²²⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 118.

²²⁷ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006), 1279.

²²⁸ İmam Şarâni, *Tabakat'ül Kübra*, 1/ 158.

²²⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 116.

²³⁰ Serrâc, *Lüma'*, 46.

²³¹ Ebu Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi' d- Din* (Kahire: Müessesetü'l Halebi, 1387), V/ 80.

²³² Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütu'l-Kulüb* (Kahire: Kahire: Darü'l Kütüb, 1310), II/ 453.

²³³ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 1278.

²³⁴ İhvân- ı Safa, *İhvân- ı Safa Risaleleri* (İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2017), I/ 359.

karşı sabırlı bir duruş sergilemek ve bir nimete nail olanca şükretmektir. Fakirin zühdü, ise olmayan şeye hüzünlenmemesi, yokluğu kabullenmesidir.²³⁵

Âlimlere göre zühd iki türdür: Kul için makdur (takdir edilmiş) ve gayr-i makdur (takdir edilmemiş) olan zühüttür. Kul için takdir edilmiş olan zühd üç şey ile olur: Dünyada yitirileni istemeyi bırakmak, dünyada cem' olunanı (birleşeni) ayırmak ve dünyayı arzulamayı bırakmak. Kul için takdir edilmemiş olan zühde gelince o, zahidin kalben bir şeyden soğuması, yabancılaşmasıdır. Kul için takdir edilmiş olan zühd, takdir edilmemiş olan zühdden önce gelir. Kul, dünyada yitirdiği şeyi istemeyi bıraktınca, onda cem' olanı ayırınca, Allah için kalben dünya istek ve tercihini terk edince ve dünyanın sıkıntılarını düşünerek Allah'ın büyüklüğünü tefekkür edince, kalbinde dünyaya karşı bir soğukluk oluşur. Gazzâlî'ye göre bu, hakiki zühüttür.²³⁶

Hz. Ömer, zâhidâne bir yaşam sürerek dünya nimetlerinin geçiciliğine aldanmayan, dünyada ahiret için çalışmanın önemini kavrayan bir zattı. Halifeyken üzerinde on iki yaması bulunan bir cübbe ile halka hutbe irat ettiği rivayet edilen Hz. Ömer'in, bir Cuma günü mescide gecikerek gelmesinden dolayı cemaatten özür dilemesi ve: "Beni şu elbisenin yıkanması geciktirmiştir. Benim ondan başka bir elbisem yoktu"²³⁷ demesi ne kadar sade bir hayatı tercih ettiğini göstermektedir. Kuşkusuz ki onun bu şekilde sade bir hayatı tercih etmesi Peygamber Efendimiz (sav)'i ve Hz. Ebu Bekir'i örnek almayı dilemesindedir.

Sufiler, tasavvuftaki manevi yolculuğun esaslarına dört ölüm ilkesini koymuşlardır.²³⁸ Bu dört ölümden birincisi, beyaz ölümdür. Beyaz ölüm açlık demektir. İkincisi, yeşil ölümdür. Yeşil ölüm, adının duyulması için değil zahitlik gereği yamalı elbise giyinmeyi adet haline getirmektir. Müminlerin halifesi olan Hz. Ömer, on üç yamalı elbise giyerdi. İkinci ölüm olan yeşil ölüm İbnü'l-Arabî tarafından Hz. Ömer'le sembolleştirilmiştir. Üçüncüsü, siyah ölümdür. Siyah ölüm, eziyete tahammül gösterip sabretmektir. Dördüncüsü ise kırmızı ölümdür. Kırmızı ölüm, arzularını dizginlemek ve nefse uymamaktır.²³⁹

Hz. Ömer, Müslümanların zenginleşip ihtişamlı bir hayata daldıklarını görünce onlara, “ Sizlere ne oluyor ki böyle? Ben Hz. Peygamber'in bir gün boyunca karnını doyuracak

²³⁵ Ebû Tâlib el- Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, II/ 441.

²³⁶ Gazzâlî, *İhyâ'*, 13.

²³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z- Zuhd*, Terc: M. Emin İhsanoğlu (İstanbul: İz Yayıncılık), I/ 182/ 653.

²³⁸ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 942.

²³⁹ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, III/ 247.

adi bir hurmayı bile bulamadığı zamanları gördüm”²⁴⁰ diyerek onları dünya nimetlerine karşı israfa düşmemeye çağırmıştır.²⁴¹

Hz. Ömer’in halifeliği zamanında bir gün maaşına zam yapılması gerektiğini düşünen arkadaşları, onunla bu konuyu görüşmek için yanına geldiler. Ama onun tepkisini tam olarak kestiremedikleri için onunla konuşmaktan vazgeçtiler ve kızı Hafsa’nın yanına gittiler. Hafsa’dan babasının ağzını aramasını bu konuda ne düşündüğünü öğrenmesini istediler. Halife kızının bu söylediklerine çok sinirlendi ve konuyu bir daha açmamak üzere kapatmasını emretti.²⁴² Rivayete göre Hz. Ömer, Hz. Hafsa’ya cevaben şöyle dedi: “Babana ihanet ettin, kavmine samimi davrandın.”²⁴³

Hz. Ömer, bir gün Hac yapmak için Medine’den Mekke’ye yola çıktı. Bu yolculuğunda seksen dirhem harcadığını fark edince çok üzüldü ve Medine’den Hacc’a gidip gelirken hiç çadır kurmadan doğru düzgün dinlenmeden geri döndü. Böylece nefsinin terbiye etmiş oldu.²⁴⁴

Hz. Ömer, bir gün arkadaşları ile yürürken bir çöplük gördü. Yanındaki arkadaşlarının çöplükten rahatsız olduklarını anlayınca onlara: “İşte peşinden koştuğunuz birbirinizi kırdığınız dünyanız budur! Dünya hayatı, geçici ve şu çöplük gibi değersiz bir yerdir. Aslolan ahireti kazanmaktır” dedi.²⁴⁵

Bir gün bir adam, Hz. Ömer’e gelerek fakirliğinden dert yanıktır. Hz. Ömer, adama akşam yemeğinin olup olmadığını sorunca adam “Akşam yiyeceğim vardır” demiştir. Hz. Ömer, ona “Sen fakir değilsin, haline şükret” cevabını vermiştir.²⁴⁶

Hz. Ömer’in sofrasında iki çeşit yemek hiçbir zaman bir arada bulunmazdı. Bir gün Hafsa, sofraya soğuk bir çorba getirip içerisine biraz zeytinyağı akıttı. Bunu gören Hz. Ömer, “Bir kapta, iki katıklılık yemek mi yaptın? Ben Allah’tan korkarım, O’na kavuşuncaya kadar böylesini yemeyeceğim” dedi.²⁴⁷ Hz. Ömer, zamanında yaşanan katıklılık bitene kadar yağlı hiçbir şey yememiştir.²⁴⁸

²⁴⁰ Müslim, “Zuhd”, 34.

²⁴¹ Ahmet Yıldırım, *Din, Dünyevileşme ve Zühd* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2005), 111.

²⁴² İbn Sad, *Tabakât*, III/ 163- 165.

²⁴³ İbn Sad, *Tabakât*, III/ 163.

²⁴⁴ Sivasî, *Çehar yâri güzîn*, 162.

²⁴⁵ İsfahânî, *Hilyetu’ l evliya’*, I/ 68.

²⁴⁶ Serrâc, *Lüma’*, 126.

²⁴⁷ İmam Şarâni, *Tabakat’ ül Kübra*, 55.

²⁴⁸ Ümmü Reyhane, *Kitabu’ z- Zühd ve’ l- Ahlak*, 108.

Hız. Ömer, bir gün oğlu Âsım'ı et yerken görünce ona bunun nedenini sorar. Âsım da Hız. Ömer'e: "Canım çok et çekti bunun için yiyorum" der. Hız. Ömer de bu cevabı duyunca: "Canının her çektiği şeyi yiyor musun sen?" diyerek oğluna tepkisini göstermiştir. Hız. Ömer, dünya nimetlerinden bolca yararlanmayı reddetmiş, ailesine ve halkına da bunu tavsiye etmiştir.²⁴⁹

Hız. Ömer, kıtlık senesinde zeytin yiyordu ve yağ tüketmiyordu. Guruldayan karnına da "Guruldamaya devam et, insanlar refaha kavuşuncaya kadar sana zeytinden başkası yok" diyordu.²⁵⁰

Hız. Ömer, dünyaya bağlanmaktan o kadar çok çekiniyordu ki bir köşkü bile yoktu. Uzak diyarlardan onu ziyarete gelen elçiler, bir köşkünün olmadığını görünce şaşkınlıklarını gizleyemiyordu. Mevlana, Mesnevisi'nde bu olaya şöyle yer verir:

Rum Kayseri'den, Medine'de Ömer'e uzak çölleri aşarak bir elçi geldi.

Medine halkına ,Halifenin köşkü nerededir ki atımı, eşyayı oraya çekeyim' dedi.

Halk, dedi ki: ,Onun köşkü yok; Ömer'in köşkü, ancak aydın candır.

Gerçi emir diye adı samı duyulmuşsa da onun, yoksullar gibi ancak bir kulübeciği var.

Kardeş, onun köşkünü nasıl görebilirsin? Gönül gözünde kıl bitmiş!²⁵¹

Bütün bunlar Hız. Ömer'in, dünyadan tam anlamıyla yüz çevirip hiçbir dünya nimetinden faydalanmadığı anlamına gelmez. O, sahip olunan nimetlerden ahiret yurduna fayda sağlayacak şekilde istifade edilmesini amaçlamıştır. Nitekim bir gün bir adamın fitneden Allah'a sığındığını duydu. Bunun üzerine ona "neden böyle bir dua yaptın, asıl ben senin bu duandan Allah'ıma sığınıyorum. Sen Allah'a sana mal ve çocuk vermemesi için mi dua ediyorsun? Fitneden Allah'a sığınmak istiyorsan, onun insanı sapıklığa ve yanlış yola sevk edeninden sığın"²⁵² demiştir. O; çoluk çocuğun, nimetlerin, malın kendilerinin kötü olmamasından, önemli olanın sahip olunan bu şeylerin kullanılma biçimleri olduğundan bahsetmiştir. Dünyadan yüz çevirmeyi zühdün temel şartı sayanların amacı, malı reddetmek değildir. Allah'tan başka her şeyin sevgisini gönülden çıkararak kalpte yalnız Allah sevgisini bırakmaktır. Mal sevgisini gönle sokmadıktan sonra mal sahibi olmanın bir zararı yoktur aksine faydası vardır. Bu nimeti İslam yolunda kullanmak pek kıymetli ve asıl ulaşılmaması istenilen mertebedir.

²⁴⁹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Camiu's-Sağir*, Trc. Seyit Avcı (İstanbul: Serhat Yayınevi, 2013), 233.

²⁵⁰ İbn Hanbel, "Zühd", 606.

²⁵¹ Mevlana, *Mesnevî*, I/ 1390.

²⁵² Muhammed Yusuf Kandehlevî, *Hayatü's-Sahabe*, Çev: Sıtkı Gülle (Ankara: Ankara: Divan Yayın, 1991), IV/ 74.

Malı, serveti sadece kendisi için değil, İslam için veya ihtiyacı olan Müslümanlar için harcamak önemlidir.

3.2.2. Vera'

Vera', sözlükte sakınmak, geri durmak ve korkmak gibi anlamlara gelirken şer'i manada ise haram, günah ve şüpheli şeyleri terk etmektir.²⁵³

Vera' ile takva, sözlükte aynı manaya gelir. Takvanın vera' ile ortak noktası her ikisinde de korku ve sakınmanın var olmasıdır. Bu iki kavramı birbirinden ayırmak oldukça zordur.²⁵⁴ Vera', takvanın daha ileri aşamasıdır. Takva memnu olanı, vera' ise helâl olması şüpheli olanı terk edip gereksiz işlerden uzak durmaktır.²⁵⁵

Vera' kavramı, Kur'an ayetlerinde geçmemektedir. Fakat hadislerde vera' kelimesinin masdar, isim ve fiil halleri yer almaktadır. Hadislerde vera' kavramı çoğunlukla haram ve şüpheli şeylerden sakınmak, uzak durmak anlamında kullanılmıştır: "Vera' ehli ol, insanların en abidi olursun."²⁵⁶ "Vera' ehli birisi ol insanların efendisi olursun"²⁵⁷, "Vera'dan daha basit ve emin bir yol görmedim"²⁵⁸; "Sana şüphe veren şeyi terk et, şüphe vermeyen şeye yönel"²⁵⁹ hadisleri bu manadaki vera'yı anlatmaktadır.²⁶⁰

Başka bir hadiste Peygamber: "Helal bellidir, haram da bellidir. Bu ikisi arasında ise şüpheli olan şeyler vardır. Öyle ise sen, şüpheli olanı terk ederek, şüpheli olmayan şeylere uy"²⁶¹ buyurmuşlardır. Sufiler bu hadisten yola çıkarak şüphelilerin dışında helal ve mubah olan şeylerin de zaruret ölçüsünden çok olmasını münasip görmemişlerdir.²⁶²

Sufiler de vera' ile ilgili görüşlerini beyan etmişlerdir. Bu tanımlardan birkaçı şu şekildedir: İbrahim b. Edhem (ö. 161/778): "Vera', şüpheli olan şeylerden sakınmak, gereksiz şeyleri terk ederek malayaniden uzak durmaktır."²⁶³ Muhâsibî'ye göre vera', Allah' ın hoşlanmayacağı şeylerden uzak durarak takvaya sarılmaktır. Çünkü vera',

²⁵³ Mütercim Asım Efendi, *Kamusu'l Muhit Tercümesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), II/ 686.

²⁵⁴ Bâkîllânî, *Beyan*, 148.

²⁵⁵ Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar* (Bursa: Bursa Akademi Yayınları, 2017), 167.

²⁵⁶ İbn Mâce, "Zühd", 24.

²⁵⁷ İbn Mâce, "Zühd", 24.

²⁵⁸ Buharî, "Büyu", 3.

²⁵⁹ Buhari, "Büyu", 3.

²⁶⁰ Hasan Kamil Yılmaz, "Vera", *Altınoluk Dergisi*, 047 (Ocak, 1990), 032.

²⁶¹ Müslim, "Müsakat", 107-108.

²⁶² Mustafa TÜRKÖZ, "Kur'an ve Hadis Bağlamında Zühd Hayatı", 28.

²⁶³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 58.

takvadandır.²⁶⁴ Makamlardan bir makam olan vera', şüpheli olan şeylere yaklaşmayarak nefsi hayırlı ve salih amellerle donatarak Allah'a yakınlaşmaktır. Vera', haramları ve içinde haram olma şüphesi bulunan şeyleri da terk etmektir.²⁶⁵ Vera', helal rızık yiyip haramlardan sakınmak ve insanlara hizmet etmektir.²⁶⁶ Vera', gözü, kalbi, nefsi korumak, gaflete düşmemek ve yararsız işlerden uzak durmaktır.²⁶⁷ Genel manada vera', haram olma ihtimal ve şüphesi taşıyan her şeyden sakınmaktır.²⁶⁸ İbn Atâ'ya(ö. 309/922) göre vera' ancak heybet sahibi kimselerde bulunur, vera'ı olmayan kişinin heybeti yoktur.²⁶⁹ Kulun Allah'ı görmesine engel olan, onun Rabbi ile arasına giren her şeyden sakınmasıdır.²⁷⁰

Vera' üç bölüme ayrılır: Avamın vera'sı, hoşnutluk veya kızgınlık halinde ancak Allah'ı razı edecek şekilde konuşmak; havassın vera'sı, bedeni Allah'ın gazabını gerektirecek her şeyden muhafaza etmek; Havasü'l havassın vera'sı ise bütün amellerini Allah'ın rızasına uygun bir şekilde yapmaktır.²⁷¹

Abdullah el-Ensârî, vera'yı üç derecede incelemiştir: Birincisi, imanı muhafaza etmek, güzellikleri artırmak ve nefse mukayyet olabilmek için günahlardan sakınmak; ikincisi, şeriatın helal ve mubah kıldığı şeylerde de takvaya bağlı kalabilmek adına ilahî sınırı korumak; üçüncüsü, ilgi ve kaygıyı dağıtarak gereksiz işlerin çağrılarına kulak vermemektir.²⁷²

Hz. Ömer, vera' sahibi bir insandı. O, şüpheli şeylerden sakınma konusunda oldukça dikkatliydi. Devletin malını özel işlerinde kullanmaktan kaçınırdı. Beytül mâl'e ait mumu sadece devlet işleri için kullanırdı. Emri altındaki insanlara da devletin malını özel işlerinde kullanmamaları konusunda uyarırdı.²⁷³ İnsanlar, beytül mâlin memuru olan Eslemî'ye gelerek " Hz. Ömer beytül mâlden bir şey satın alıyor mu?" diye sordular. O da "İhtiyacı olduğu zaman beytül mâlden borç alır, eline para geçince hemen öder" diyerek onun devletin malını özel işine kullanmama konusunda ne kadar titiz

²⁶⁴ Muhâsibî, *er- Ri' aye*, 1/51-52.

²⁶⁵ İbnü'l- Arabî, *Fütûhât*, I/ 312.

²⁶⁶ Abdurrahman Süleymî, *Tabakatü' s Sufiyye*, Çev. Abdurrezzak Tek(Bursa: Bursa Akademi, 2018), 404.

²⁶⁷ Ahmet Ziyâaddin Gümüşhanevi, *Camîu'l- Mütun* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2013), 54.

²⁶⁸ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 170.

²⁶⁹ İmam Şarâni, *Tabakat' ül Kübra*, 1/ 322.

²⁷⁰ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü' s- Sâirîn*, çev. Abdülrezzak Tek (Bursa: Emin Yayınları, 2008), 259.

²⁷¹ Gümüşhanevi, *Camîu'l- Mütun*, 60.

²⁷² el-Herevî, *Menazillu's-sairin*, 24.

²⁷³ Süleyman Uludağ, "Vera", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/ 49- 50.

davrandığını bir kere daha dile getirmiştir. Rivayete göre Hz. Ömer, bir gün semeri düşmüş olan bir deveyi kovalıyordu. Hz. Ali, halifeyi devenin peşinden koşarken görünce şaşırıp ve “Hayırdır bu ne hal?” diye halifeye sordu. Hz. Ömer de “Bu beytülmalin devesidir, semerini düşürmüş kaçıyor, onu yakalayıp semerini vuracağım. Benim zamanımda beytülmal bir bozukluk girsin istemem. Deve benim değildir, devletin malıdır. Bir yanlışlık yapmaktan Allah’a sığınırım” demiştir.²⁷⁴

Bir gün Hz. Ömer beytülmalin develerini Eslem ile birlikte meraya gönderdi. Eslem, eşyalarını bu develerden birinin üzerine yüklemişti. Eslem’in yükünün, semiz bir dişi deve üzerinde olduğunu gören Ömer ona: “Müslümanların hazinesine gelir getiren bir deveye ağırlık veriyorsun, onu yorman doğru değil!” dedi.²⁷⁵

Ganimetler paylaştırılmadan önce Hz. Ömer, kendisine sunulmak üzere bir koku getirildiğinde bu kokuyu koklamak istememiştir. Vera’nın gereği olarak burnunu eliyle kapatmıştır ve Müslümanlardan önce onun kokusunu almamıştır. Kendisine niçin böyle davrandığı sorulduğunda ise “Bunun kokusundan istifade edilir ve bu koku ganimet malıdır sizlerden önce koklamak bana yakışmaz” diye cevap vermiştir.²⁷⁶

Hz. Ömer, bir gün hastalandı. Doktorlar ona iyileşmesi için bal yemesi gerektiğini söylediler. Fethedilen yerlerden gelen ganimetler arasında bal da vardı. Fakat Hz. Ömer, o balı yemek istemedi. Çünkü o bal, beytülmale aitti ve kendisi için şüpheliydi. İnsanlar bu durumu duyunca onu bal yemeye ikna etmek için etrafına toplandılar ve onunla konuştular. Hz. Ömer de bu sırada minbere çıkarak “Ben bu balı nasıl yiyeyim, bana haram sayılır” dedi. Bunun üzerine onu dinleyenler, tek bir ağızdan “Biz sana içmen için izin verdik, senden sonra gelecek olan halifeleri zor durumda bıraktın” dediler.²⁷⁷

Hz. Ömer, insanlara: “Kim çok gülerse onun heybeti, ağırlığı ve vera’ sı azalır. Vera’ sı azalan kişinin de hayâsı azalmış olur. Hayâsı az olan kişinin de kalbi ölür” diye öğüt vererek her şeyin itidalli olması gerektiğini vurgulayarak vera’ nın kalbi diri tutmada önemli bir etken olduğunu dile getirmiştir.²⁷⁸

²⁷⁴ Sivasi, *Çehar yâri güzün*, 142- 162.

²⁷⁵ Halit Çil, *Hz. Ömer’in Liderliği ve Yöneticiliği* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 324.

²⁷⁶ İbnü’l-Arabî, *Fütühât*, IX/ 187.

²⁷⁷ Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer(r. a) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 157.

²⁷⁸ İbn Kuteybe, *Ma’ârif*. thk. Servet Ukkâşe (Kahire: Darü’l Kütüb, 1992), 439.

Hız. Ömer, vera' sahibi bir insan olmakla yetinmiyor çevresindeki insanlara da şu sözlerle vera'yı tavsiye ediyordu: "Din sadece gecenin nihayetinde yapılan ibadetlerden oluşmaz. Din, vera' ile dir."²⁷⁹

İslam dininin temel hedeflerinden birisi, kişinin mâsiva ile olan ilişkisine sınır koyarak Allah'ın hoşnutluğunu kazanması ve iki dünya saadetine ulaşmasıdır. Vera' sahibi insan da nefsinin terbiye ederek Rabbiyle olan ilişkisini güçlendirmek ister. Aksi yönde hareket etmek yani haramlar ve şüpheliler konusunda yeterince hassas olmamak kişiyi dini hükümlere ve Rabbi'nin emirlerine uyma noktasında kayıtsız bırakır. Yani vera' ile olan bağın zayıflaması kişinin Rabbiyle olan bağının da olumsuz etkilenmesine yol açar. Kulun Rabbi ile olan bağlarının zayıflaması da iki dünya saadetine ulaşma noktasında başarısız olmasına sebep olur.

3.2.3. Firâset

Firâset sözlükte; sezme, tahmin etme, nazar, ileri görüşlülük gibi anlamlara gelir. Firâset kelimesi, halk arasında genellikle ferâset olarak telaffuz edilmektedir.²⁸⁰ Firâset, bir şeyin işaretlerine bakarak iyice anlamak manasına gelen tevessümle aynı anlamdadır.²⁸¹ İstılâhi olarak ise firâset, Allah'ın kalplere bahşetmiş olduğu ilhamla bir şeyler hakkında bilgi sahibi olmaktır.²⁸²

Ayet-i kerimede: "Ey iman edenler! Şayet Allah'tan ittika ederseniz o size fûrkan (iyiyi kötüden ayırt edici bir marifet) verir"²⁸³ buyrulur firâset ile iman arasındaki bağın kuvvetine dikkat çekilmiştir. Ayrıca imanı kuvvetli olan ve görüşünde isabet eden kişiye "fârisü'n-nazar" denir.

Bazı müfessirler, firâsete Kur'ân-ı Kerîm'den delil getirmek için Hicr suresinin 75. ayetini zikrederler. Müfessirler, "Elbette bunda işaretten anlayanlar için alınacak nice ibretler vardır"²⁸⁴ ayetindeki "mütevessimîn" kelimesi ile firâset kelimesini ilişkilendirirler. Ayrıca "Sen onları simalarından tanırsın"²⁸⁵ ayetini de "firâset sahipleri" anlamında firâsete delil olarak almışlardır.

²⁷⁹ İbn Hanbel, "Zühd", 662.

²⁸⁰ Cebecioğlu, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 217.

²⁸¹ el-Herevî, *Menazillu's-sairin*, 115.

²⁸² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1995), 138.

²⁸³ Enfal, 8/ 29.

²⁸⁴ El-Hicr, 15/75.

²⁸⁵ Bakara, 2/273.

Peygamber Efendimiz, "Mü'minin firâsetinden sakının, çünkü o Allah'ın nuruyla bakar"²⁸⁶ buyurarak kâmil bir müminin Allah ve insanlar katında ne kadar değerli olduğunu söylemiş ve kâmil müminden övgüyle bahsetmiştir. Ayrıca olgun bir müminin firâsetli olması gerektiğini de dile getirmiştir.²⁸⁷ Peygamberimiz, "Mümin bir yılın deliğinden iki defa sokulmaz"²⁸⁸ hadisi ile de âkil, kâmil müminin temkinli olması gerektiğini vurgulamıştır.

Firâset, gaybın ayan beyan olmasıdır.²⁸⁹ İman makamlarından bir makam olan firâset, güzel ve çirkin ahlakı bilmenin, eşyada telaş ve birtakım aksaklıklara götüren şeyi bilmenin gayesidir.²⁹⁰ Firâset, nurların kalpleri aydınlatan yansımaları ve bilinmeyen âlemle ilgili sırları taşıyan marifetler bütünüdür. Firâset karşısında akıl ve nefsin, şüphe ve çelişkiye düşme ihtimali yoktur. Firâset, kişinin imanı ile doğru orantılıdır. İmanı en kuvvetli olan firâseti en çok olandır.²⁹¹

Firâset, her insanda az veya çok vardır. Buna tabii firâset denir. İnsanların bazı işaret ve ipuçlarına bakarak doğru sonuca ulaşması bu firâset çeşidine örnektir.²⁹² Bir de ilahî firâset vardır. Kişinin kalbine, Allah'ın attığı bir nur ile doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırma ve karşısındaki insanların karakterlerini teşhis etmesine yardımcı olan güce denir.²⁹³ İlâhî firâset, hadislerde kendisinden övgüyle bahsedilen kâmil mümindeki firâsettir.

İmam-ı Rabbânî, insanın akıl ve firâset sahibi olup şeytana nasıl yenildiğine hayıflanır. Lakin sonra fark eder ki şeytan Allah'ın kendisine verdiği işi yapmaktadır. Yani şeytan Allah'ın izni ile insanlar için bir imtihan sebebi olarak görevlendirilmiştir.²⁹⁴ Burada insan için önemli olan düşmanını iyi tanımak ve temkinli adımlar atarak firâsetten bir adım bile ayrılmamaktır.

²⁸⁶ Tirmizî, "Tefsîr", 16.

²⁸⁷ Süleyman Uludağ, "Firâset", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/ 116- 117.

²⁸⁸ Buhârî, "Edeb", 83.

²⁸⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 115.

²⁹⁰ İbnü'l- Arabî, *Fütûhât*, II/ 232.

²⁹¹ Gümüşhanevi, *Camîu'l- Mütun*, 241.

²⁹² Ethem Cebecioğlu, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 217.

²⁹³ Uludağ, "Firâset", 13/ 116- 117.

²⁹⁴ İmâm-ı Rabbani, *Mektûbat*, çev: Abdulkadir Akçiçek (İstanbul: Dergâh Ofset, 1998), III/ 270.

Sufilerin çoğu firâseti ilham anlamında kullanarak onu gayba ulaşmanın bir anahtarı olarak görmüşlerdir. Veliler, Allah'ın nuru ile nurlanan firâset sahibi kişilerdir. Tasavvufta, velîlerin firâseti şaşmaz ve onların yanılma payı yok denecek kadar azdır.²⁹⁵

Sufiler, firâsetin kaynağı olarak Allah tarafından insanlara üflenen ruhu (el-Hicr 15/29) görürler. Sufilere göre, Hz. Ömer'in bazı ayet-i kerimelerin getirdiği hükümleri bu ayetler nuzül olmadan önce bilmesi, firâsetin olanaklı olduğuna kanıttır.²⁹⁶ Bu yönüyle Hz. Ömer ilhama nail olan kişilerden sayılmaktadır. Söz konusu hususun örnekleri daha önce geçmişti. Bu rivayetlerin birinde Hz. Peygamber, Bedir Gazvesi'nden sonra alınan esirlerin nasıl bir muameleye tabi tutulacağı hususunda ashabı ile istişare etti. Hz. Ebu Bekir esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılması fikrini ileri sürerken Hz. Ömer ise aksine esirlerin öldürülmeleri gerektiği fikrini ileriye sürdü. Lakin Hz. Peygamber çoğunluğun da hemfikir olduğu Hz. Ebu Bekir'in görüşünü kabul etti. Hz. Peygamber, esirlere uygulanacak muamele konusunda Hz. Ebu Bekir'in görüşünü kabul etmesine rağmen ayetler, Hz. Ömer'in görüşünün daha isabetli olduğunu vurgular yönde indi: "Yeryüzünde ağır basıp küfrün belini kırıncaya kadar hiçbir peygambere esirleri bulunması yaraşmaz. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz. Allah ahireti istiyor. Çünkü Allah azizdir, hâkimdir. Allah'tan bir yazı geçmemiş olsaydı, aldığımız fidyeden dolayı size mutlaka bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yiyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah bağışlayan, merhamet edendir."²⁹⁷ Peygamberimiz, bunun üzerine şöyle söyledi: "Eğer Bedir Gazvesi'nde fidye alındığından dolayı Allah'ın azabı inmiş olsaydı, o azaptan Ömer'den başkası kurtulmazdı."²⁹⁸ Bu örnekten yola çıkarak Hz. Ömer'in muvâfakatlarının, onun firâsetli bir şahsiyet olduğuna işaret ettiğini söyleyebiliriz.

Peygamber Efendimiz, 628 yılında ashabıyla birlikte umre yapmak için Mekke şehrine girme talebinde bulunmak istemiştir. Mekke'ye yaklaştığı zaman, Mekkelilerin Müslümanların bu talebine sıcak bakmadıklarını ve şehre girmelerini istemediklerini duymuştur. Hz. Muhammed, kendisinin savaş niyeti ile değil, umre niyeti ile geldiğini belirtmek için Hz. Ömer'i Mekkelilere elçi olarak göndermeyi düşünmüştür. Hz. Ömer ise, kendisinin gönderilmesinin sağlıklı bir karar olmadığını ve Mekkelileri ikna edemeyeceğini Hz. Peygambere şu gerekçeyle dile getirmiştir: "Mekke'de Adiyogulları

²⁹⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 480.

²⁹⁶ İbnü'l-Arabî, *Fütühât*, II/ 311.

²⁹⁷ Enfal, 8/ 67-69.

²⁹⁸ Ali Aksu, "Hz. Peygamber Döneminde Hz. Ömer", *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 3(Sivas 2008), 60.

kabileleri içerisinde beni koruyup kollayacak kimse bulunmamaktadır. Kureyşliler, bu durumu çok iyi bilirler. Mekke'ye gitmem durumunda, onların bana bir kötülükte bulunmalarından endişe duyuyorum. Onun için, Mekke'ye konuşma yapması için Osman'ı elçi olarak göndermeniz daha iyi olur. Zira Osman'ın onu Mekke'de koruyup kollayacak çok adamı bulunmaktadır" dedi.²⁹⁹ Hz. Ömer'in bu hadisedeki tavrı onun firâsetli ve öngörülü bir insan olduğunun göstergesidir. Zira kötü bir durumla karşılaşmadan evvel problemlili durum ortadan kaldırılmıştır.

Hz. Ömer, bir gün Hz. Ebu Bekir ile Peygamber Efendimiz'in yanına geldiler. Otururlarken Hz. Peygamber onlara: "Allah ümmetinden dört yüz bin kimseyi cennete koyacağını bana va'd etti" buyurdular. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir, "Ey Peygamber bize ziyâde et" dedi. Peygamberimiz, "(avuçlarını birleştirerek) bunun kadar" dedi. Peygamberimiz ellerini bu şekilde yaparak cennete girenlerin çokluğunu söylemiş oldu. Hz. Ebu Bekir bir daha "Bize ziyâde et ey Peygamber!" dedi. Peygamber Efendimiz yine aynı şekilde avuçlarını birleştirerek "Bunun kadar" dediler. Hz. Ömer dayanamayarak söz hakkı aldı ve "Eğer Allah hepimizi, bütün canlıları cennete koymayı isteseydi, bir avuçta cennetine koyardı" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ömer'i onaylayarak "İsabet ettin, çok doğru söyledin ya Ömer!" dediler.³⁰⁰

Hz. Ömer, Peygamberimiz'in vefatından sonra devlet başkanlığı için Ensar-Muhacirun'un uzun müddet tartıştığını görmüştür. Ve o, tartışmalar bitmezse Ensar-Muhacirun'un arasında olumsuz birtakım olayların yaşanacağını anlamıştır. Bu yüzden hızlı davranarak Hz. Ebu Bekir'in elini kaldırıp ona biat etmiş, onun halife seçilmesini sağlamış ve böylece derinleşme ihtimali bulunan siyasi bir krizi engellemiştir.³⁰¹ Bu olay, Hz. Ömer'in böyle derinlikli bir meseleyi anlama kapasitesine sahip olduğunu gösterir.

Hz. Ömer, müellefe- i kulûba zekât verilmesine karşı çıkmıştır. Ona göre İslamiyet ve Müslümanlar artık güçlendiği için bu sınıfa zekât vermeye gerek yoktur. Dileyen iman eder dileyen etmez. Müslümanların sayısı artık çoktur. Bu durum Hz. Ömer' in olaylara hikmetle baktığının bir göstergesidir.³⁰²

Hz. Ömer, meselelerin dış yüzüne aldanmadan meseleyi derinden araştırarak fikirler yürüterek çözümler bulmaya gayret ederdi. O, olayların sadece tek yüzüne bakmazdı.

²⁹⁹ İbn Hibban, *es-Siret'n-Nebeviyye ve Ahbarul'l Hulefa* (Beyrut: Dâru'l Kalem, 1987), 282.

³⁰⁰ Mesâbih, havz babı/ hasen(Çehar)

³⁰¹ Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin Mes'udi, *Murûcu'z- Zehab* (Mısır: Darü'l Felah, 1964), II/ 150.

³⁰² Halid, *5 Raşid Halife*, 215.

Derdi ki : “Bir adamın şöhretine, görünüşüne aldanmayınız. Bir kişinin namazına ve niyazına bakmayınız. Onun aklına, doğruluğuna ve dürüstlüğüne bakınız.”³⁰³ Ona göre insanları tanıyabilmek için geçici görüntüler yeterli değildir bilakis insanlarla hemhal olunmalıdır. Bir gün bir kişinin, birisi hakkında övgüyle bahsederek konuştuğunu duydu. Hz. Ömer ona: “Kendisinden iyilikle bahsettiğin kişiyle yolculuğa çıktın mı veya aranızda hiç tartışma çıktı mı ya da ona bir şey emanet ettin mi?” diye sorar. Adam sorular karşısında şaşırarak: “Hayır, bunların hiçbiri olmadı” cevabını verir. Bunun üzerine Hz. Ömer, “Sen bu kişiyi hakkıyla tanımıyorsun, herhalde onu sadece camide namaz kılarken gördün” der.³⁰⁴

Hz. Ömer zamanında bir deprem olmuştu. O, depreme bir tabiat olayı olarak bakıyor ve depremi insanların işlediği günahlara bağlamıyordu. Fay hattının kırılması sonucu depremin oluştuğunu biliyordu. Depremi Allah'ın bir cezalandırması olarak görmeyen bu bakış açısı onun ne kadar firâsetli bir insan olduğunu bizlere gösterir.³⁰⁵

Hz. Ömer, suikasta uğrayıp hasta yatağına düştüğü zaman da olası bir siyasî kavgayı öngörmüş ve Müslümanların liderlik sorununa ivedilikle çözüm bulma yoluna gitmiştir. Bu sebeple, kendi aralarında istişare edip üç gün içerisinde aralarından birisini halife olarak seçmeleri için 6 kişiden oluşan bir şura heyeti kurmuştur. Bu durumu, onun firâsetli kişiliği ile açıklamak mümkündür.

Hz. Ömer 638 yılında Şam'a gittiği zaman veba salgınının yaşandığı bölgeye asker götürülmemesinin daha sağlıklı ve mantıklı olacağını dile getirmiştir. Komutan Ebu Ubeyd ise ona "Ey müminlerin emiri! Allah'ın kaderinden mi kaçmaya çalışıyorsun? Diye soru sormuştur. Hz. Ömer "Evet ya Ebu Ubeyd! Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçıyoruz. Temkinli olmakta nasıl bir zarar görüyorsun, anlamadım. Şimdi sen, develerin olsa ve bu develeri alıp iyi ve bol bitki veren topraklarda yaysan Allah'ın kaderiyle onları yaymış olmaz mısın?" diye cevap vermiş ve böylece akılcı, firâsetli kişiliğini göstermiştir.³⁰⁶

Hz. Ömer gibi keskin bir firâsete sahip olmanın birtakım ön şartları vardır. O, bütün işlerinde Kur'an'ı kerim ve sünnet çizgisinden ayrılmayarak gerekli şartları taşıdığını bizlere göstermiş ve örnek olmuştur. Hz. Ömer'in, firâset ve keramet sahibi bir kimse

³⁰³ Ahmed Nedvi, *Asrı Saadet Peygamberimiz ve Ashabı*. Terc. Ali Genceli (İstanbul: Şamil Yayınları, 1985), I/ 328.

³⁰⁴ Halid, *5 Raşid Halife*, 212.

³⁰⁵ Özhasar, *Adaleti ve Yenilikleriyle Hz. Ömer*, 146-147.

³⁰⁶ Mustafa Özkan, “Bir Liderin Kişiliği: Hz. Ömer”, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 3(Sivas 2008), 568- 569.

olmasında en önemli unsur ilim ve takva sahibi bir kişi olmasıdır. Hz. Ömer, ilmini diniyle birleştirip hayatına ona göre şekil vermiştir. Hz. Ömer Peygamberimiz tarafından cennetle müjdelenen, peygamber ilmine varis olduğu haber verilen ve Peygamberimizin duasına mazhar olan bir şahsiyettir. Firâset sahibi kişiler, Kur’ân-ı Kerîm okunurken, kâinata bakarken, insanlara bakarken herkesin göremediği ve her aklın anlayamadığı öyle şeyler sezerler ki insanların çoğu bundan habersizdirler.³⁰⁷ Netice olarak Hz. Peygamber’in hayat anlayışını anlayıp hayatına tatbik eden ilim sahibi her insan ilâhi firâsete mazhar olabilme potansiyeline sahiptir. Kişi, nefsin istek ve arzularından uzak durarak haram ve şüpheli şeylere yaklaşmayarak ilâhi firâsete ulaşma yolculuğunda emin adımlarla ilerlemiş olur.

3.2.4. İ̇sâr

İ̇sâr, Arapça’da bir şeyi diğereine tercih etmek, bir şeyi diğereinden üstün tutmak anlamına gelir. İ̇sâr, şefkat, fedakârlık ve merhametin bir ürünü olup başkasının iyiliğini, çıkarını kendi önünde tutmaktır.³⁰⁸

İ̇sâr, Kur’ân-ı Kerîm’de dört âyette (Yûsuf 12/91; Tâhâ 20/72; en-Nâziât 79/38; el-A‘lâ 87/16) sözlük anlamında, bir âyette de (el-Haşr 59/9) terim anlamında kullanılmıştır Allah Teâla ayet-i kerimede: "Onlar, kendileri muhtaç bile olsalar, başkalarını kendilerine tercih ederler" buyurmuşlardır.³⁰⁹ Bu ayet-i kerimede isâr, ihtiyacı varken kardeşini kendi nefesine tercih etmek manasındaki terim anlamıyla kullanılmıştır. Ayette, Hz. Peygamber’i ve diğere muhacirleri sevgiyle kucaklayıp mallarını çekinmeden muhacir kardeşlerinin önüne seren Medinelî Müslümanlar (ensar) övgüyle anlatılarak onların bu davranışı methedilmiştir.³¹⁰ Ensarın, ahiret mutluluğuna ulaşmak amacıyla muhacir kardeşlerine göstermiş oldukları bu fedakârlık hareketi Müslümanlara da güzel bir örnek teşkil etmektedir.

İ̇sâr kavramı, hadislerde de çokça methedilen bir haslettir. Hz. Peygamber, isâr hasletinin en üst mertebesinde yer alırdı. Hz. Peygamber, isârı hayatına tatbik etmekle kalmayıp ahabını da teşvik ederdi. Hz. Peygamber, bir hadis-i şeriflerinde: “Bir kişinin iki kişiye, iki kişinin yiyeceği dört kişiye, dört kişinin yiyeceği sekiz kişiye yeter”³¹¹

³⁰⁷ Selim Arık, “Kerâmet ve Firâset Bağlamında Muvâfakâtı Ömer”, *Diyanet İlmi Dergi*, 4/ 41(Ekim 2005), 115.

³⁰⁸ Cebecioğlu, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 318.

³⁰⁹ Haşr, 59/9.

³¹⁰ İmam Kurtubî, *Kurtubi Tefsiri- El Camiul Ahkamul Kuran* (İstanbul: Buruc Yayınları, 2005), 27.

³¹¹ Müslim, “Eşribe”, 179.

buyurarak kişinin elindekilerle ihtiyacını kısmen karşılayıp geri kalanıyla da başka insanların yardımına koşabilmesinin mümkün olduğunu söylemişlerdir. Hz. Peygamber, “Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Onu tehlikede yalnız bırakmaz. Kim bir Müslümanı sıkıntıdan kurtarırsa Allah da o sebeple, onu kıyamet gününün sıkıntısından kurtarır”³¹² buyurarak isâra, diğerkâmlığa teşvik etmişlerdir. Ensarın, muhacir kardeşine göstermiş olduğu fedakârlık hareketini methetmek için hadiste şöyle buyrulmuştur: “Onlar kendilerinde fakirlik ve ihtiyaç olsa bile, başkalarını kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin hırsından ve cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”³¹³

Sufiler de isâr kavramı ile ilgili bazı tanımlar yapmışlardır. Ebu Hafs bu konuda şöyle söyler: “İsâr, dünya ve ahiret işlerinde, kendi hakkını bırakıp kardeşlerinin hakkına öncelik vermektir. Arkadaşının nasibi için kendi nasibinden feragat etmek, başkalarına yardım amacıyla ömrünü idame ettirmektir.”³¹⁴ İsâr, bir zararı kovmak bir menfaat elde etmede başkasını kendi nefesine tercih etmektir. Kardeşliğin en üst mertebesidir.³¹⁵ İsâr, yaşanılacak zarar ve kötülöklere göğüs gererek kardeşini nefesine tercih etmektir.³¹⁶ Gazzâlî’ye göre isâr, cömertliğin ileri derecesidir ve kişinin kendisi muhtaç iken kendinden daha muhtaç olanı nefesine tercih etmesidir.³¹⁷ İbnü’l-Arabî’ye göre isâr, kişinin muhtaç olduğu şeyi dostuna vererek büyük bir cömertlik hareketine dâhil olmasıdır.³¹⁸ İsâr’ın isteyerek yapılması daha efdal olmakla birlikte istemeyerek de yapılması halinde geçerli ve uygundur.³¹⁹ Ebu’l Hüseyin en-Nuri’nin (ö. 295/908) şöyle dua ettiği rivayet edilir: “Allah’ım bazı insanlara azab etmen gerekecekse onların yerine beni yak.”³²⁰

İsâr kavramı denildiğinde genellikle aklımıza mal ve para ile yapılan fedakârlıklar gelir. Can ile isâr ise, en az mal ile isâr kadar belki ondan bile daha faziletli sayılabilecek bir isâr çeşididir. Can ile isâr, kişinin sevdiği insanlar için her türlü zararı ve tehlikeyi göze alarak gerektiğinde onlar için kendi hayatından, rahatından ödün vermesidir. Tasavvufta sevgiyi, isâr olarak da ifade edenler vardır. Çünkü sevgilerin en ulvi mertebesi, seven kişinin yeri geldiği zaman sevdiği için gözünü kırpmadan canını feda etmeyi göze

³¹² Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, Çev. Komisyon (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1987), “Edeb”, 46.

³¹³ Müslim, “Eşribe”, 172-173.

³¹⁴ Uludağ, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 489.

³¹⁵ Cürcani, *et-Ta’rifât*, 72.

³¹⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 294.

³¹⁷ Gazzâlî, *İhyâ’*, I/105.

³¹⁸ Suad el Hâkim, *İbni Arabî Sözlüğü*. Çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 375.

³¹⁹ Herevî, *Menazillu’s-sairin*, 102.

³²⁰ Hücvîrî, *Keşfü’l-mahcûb*, 306.

almasını sağlar. Mısır azizinin eşinin Hz. Yûsuf'a duyduğu derin sevgi, (Yûsuf 12/23-32) bu duygunun ne kadar yüce ve güçlü olduğunu gösterir. Züleyha'nın Hz. Yusuf için göze aldığı fedakârlık, can ile isâr'ın mal ile isâr'dan daha büyük bir fedakârlık gerektirdiğini göstermesi bakımından önemlidir.³²¹

İsâr kavramının üç derecesi vardır: Birinci derecesi, dünyadayken insana haram olmayan, insanın ulaşmasında bir engel bulunmayan şeylerde kişinin halkı nefesine tercih etmesidir. İsâr'ın ikinci derecesi, kişinin musibet ve imtihanları ağır gelip onu zorlasa da Allah Teâla'nın rızasını başkasının rızasına tercih etmesidir. İsâr'ın üçüncü derecesi ise en ulvi noktadır ve kişinin Allah Teâla'yı tercih etmesidir.³²²

Allah'ın rızasına vâsıl olmayı amaçlayan Hz. Ömer, Müslümanların dertleriyle hemhâl olmayı ve onların dertlerine çözüm bulmayı kendisine bir görev olarak telakki etmiştir. O, halka hizmet etmenin Hakk'a hizmet etmek olduğunun bilincine sahip bir halifeydi. Geceleri yardıma muhtaç insanların yardımına koşmaktan çekinmezdi. Hz. Ömer, yine bir gece vakti birkaç tane eve giderek ihtiyaç sahiplerine yardım etti. Onu arkasından takip eden ve ne yaptığına tam olarak anlam veremeyen Talha, ertesi sabah bu evlerden birine gelerek malumat almak istedi. Talha, karşısındaki kadının yatalak ve görme engelli olduğunu görünce cümlelerini toparlamakta zorlanarak kadına “Sana dün gelen adam ne için geldi?” diye sordu. Kadın, “O adam bir süredir devamlı gelir, ihtiyacım olan şeyleri getirir, üstümü başımı temizler ve gider” dedi. Talha aldığı cevap karşısında çok şaşırılmış, bir kez daha Hz. Ömer'e hayran olmuştur.³²³ Hz. Ömer, bir grupla birlikte yolda yürürken ihtiyarlamış olan Havle onu yolda görünce ondan durmasını istedi. Hz. Ömer, kadının ricasını kıramadı ve yolda durarak dikkatlice onu dinleyip isteğini getirdikten sonra geri döndü. Bir kişi, “Ey halife! Kureş büyüklerini bir ihtiyar kadın için bekletmen sana yakışmadı” dedi. Hz. Ömer, öfkelenerek “O kadının kim olduğunu biliyor musun? O kadın, Allah'ın kendisini yedi kat gökler ötesinde dinlediği Havle binti Sa'lebe'dir. Şayet akşama kadar derdini anlatsaydı ben onu dinlerdim. Ve derdine çözüm bulmadan isteğini yerine getirmeden yanımdan ayırmazdım. Çünkü halife olarak halkımı düşünmek ve kendi rahatımdan ödün vermek her daim benim kutsal

³²¹ Mustafa Çağrı, “İsâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/ 490- 491.

³²² Herevi, *Menâzilü' s Sâirin*, 22.

³²³ İsfahânî, *Hilyetü' l evliyâ*, I/ 48.

vazifemdir” dedi.³²⁴ Hz. Ömer, bu şekilde örnek bir davranışta bulunarak çevresindeki insanlara yüce bir isâr davranışı sergilemiştir.

Mevlâna, *Mesnevî*'sinde Hz. Ömer'le Medineliler arasında geçen şöyle bir diyaloga yer verir: Halk, bir gün Hz. Ömer'e gelerek Medine'de başlayan ve bir türlü söndüremedikleri yangından dert yanarlar. Yangının kendilerini çaresiz bıraktığından söz ederler. Hz. Ömer ise onlara bu yangının su ile söndürülecek türden bir yangın olmadığını söyler. Bu yangının Allah tarafından pintilikleri yüzünden tutuşturulmuş bir ateş olduğunu söylemesi üzerine, onlar: “Bizler her zaman kapısı misafirlere açık olan, eli açık ve mürüvvet ehli kişileriz, fakirlerin yanındayız” derler. Hz. Ömer ise onlar bu tarz yangınların adet üzere değil de, ancak gerçek manada ve samimi bir cömertlik ve Allah'ın lütfu ile sona erecek bir ateş olduğunu ifade eder. Ve “Suyu rahat bırakın, yoksuların ihtiyaçlarını gidermeye bakın ki Allah size merhamet etsin ve cimriliğiniz sebebiyle yaktığı ateşi söndürsün, sizi huzura kavuştursun” der.³²⁵ Mevlânâ, Hz. Ömer'in isâr halini göstermiş ve gerçek manada cömertliğe vurgu yapmıştır.

Hz. Ömer, yine bir gün su tulumunu sırtına alarak Medine'nin köylerine doğru gitti. Yorunca Abdurrahman bin Avf, ona “Yorulduanız biraz da ben taşıyayım su tulumunu” dedi. Hz. Ömer cevap olarak “Bugün benim su tulumumu sen taşırsan yarın kıyamet günü benim günahlarımı kim taşıyacak? Bırak taşıyayım, halkıma yaptığım bu hizmet ve fedakârlıklar belki kurtuluşuma vesile olur. Bu halifelikten zararsız kurtulabilirsem ne âlâ!” dedi.³²⁶ Hz. Ömer, böyle ince ve hassas düşünen yüce bir gönle sahipti. O, peygamber ahlakıyla ahlaklanan, Peygamber'in nasıl bir isâr ve fedakârlık abidesi olduğunu bilen, hayatında her daim onu örnek alan birisiydi. Ayrıca isâr hakkında inen ayet-i kerimeleri ve hadisleri derinlemesine bilip ve elinden geldiğince bu bildiklerini hayatına tatbik ederek halkına örnek olan bir halifeydi.

Ayet ve hadislerde müminler isâra teşvik edilse de isârın, mutedil ölçülerde yaşanması önemlidir. İslam dini her şeyde olduğu gibi isâr konusunda da aşırıya kaçılmasını uygun görmemiştir. Nitekim Hz. Peygamber: “Geçindiği kimseleri ihmal etmesi, kişiye günah olarak yeter”³²⁷ buyurarak isârdaki aşırıya kaçılmasını doğru bulmadığını beyan etmişlerdir. Yine bir hadis- i şerifte bir Müslümanın malının üçte birinden fazlasını

³²⁴ İbn- i Hacer el- Askalânî, *el- İsbâbe-Seçkin Sahabeler*, çev. Seyfullah Erdoğan (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2011), IV/ 290.

³²⁵ Mevlana, *Mesnevî*, I/ 3710- 3715.

³²⁶ Sivasi, *Çehar yâri güzün*, 197.

³²⁷ Ebu Davut, “Zekât”, 45.

vasiyet etmesini men eden³²⁸ hüküm dikkate alınarak aile bireylerini maddî sıkıntıya düşürecek derecede infakta bulunmanın doğru olmadığı sonucuna ulaşılabilir.³²⁹

3.2.5. Adâlet

Adâlet, kavramsal olarak denge ve eşitlik anlamlarına gelir.³³⁰ Adâlet, kişinin yaptığı eylemlerde, verdiği hükümlerde doğru olması ve hakka göre hüküm vermesi gibi anlamlara gelen bir masdar-isimdir.³³¹

Adâlet kavramı, Kur'ân-ı Kerîm'de “denge, müsavat, eşitlik, hakikate uygun hükmetmek, istikamet üzere olma, takvaya yönelme, doğruluk, bitarafılık” gibi anlamlarda kullanılmış olup toplamda 28 ayette geçmektedir.³³² Kur'an'da adâlet kavramının geçtiği birkaç ayeti şu şekilde sıralayabiliriz: “Allah, adâleti, iyiliği ve yakınlarla yardım etmeyi emreder. Çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğütverir.”³³³ “Yarattıklarımızdan hakikate yönelten ve onun doğrultusunda ‘adâletle hükmeden bir topluluk da vardır.”³³⁴ Demek ki Allah, yeryüzünde insanlar arasında adâletle hükmedecek bir topluluk her zaman var edecektir. “Ey insan! Seni yaratan, şekillendirip ölçülü kılan, dilediği bir biçimde seni oluşturan cömert Rabbine karşı seni ne aldattı?”³³⁵ Ayette Allah'ın, kullarını yaratıp onların bedenlerini ölçülü bir şekilde şekillendirdiği ifade edilmektedir. “O gün tartı haktır. Kimin (sevap) tartıları ağır gelirse işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Kimin de tartıları hafif gelirse işte onlar, ayetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden dolayı kendilerini ziyana sokanlardır”³³⁶ mealindeki ayetlerde bizlere Allah'ın da kullarına karşı çokça adaletli olup onlara asla zulmetmeyeceklerini ifade ediyor. Nitekim ilahi adâlet haktır ve insanlar ancak dünyada yaptıklarının karşılığını alacaktır, kimseye hiçbir haksızlık yapılmayacaktır.³³⁷

³²⁸ Buhârî, “Vesâyâ”, 3.

³²⁹ Fahri Hoşab, “Hadisler Çerçevesinde İsar' ın Tasnifine Dair Yeni Bir Değerlendirme”, *Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34(Aralık 2019), 213.

³³⁰ Cebecioğlu, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 33.

³³¹ Mustafa Çağrı, “Adâlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/ 341-343.

³³² Mustafa Kara, “Kur'an'da Adalet Kavramı ve Güncel Değeri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (Ağustos 2013), 141.

³³³ Nahl, 16/90.

³³⁴ A'râf, 7/181.

³³⁵ İnfîtâr, 82/6-8.

³³⁶ Araf, 7/8-9.

³³⁷ Yusuf Açık, “Hz. Peygamberin Sünneti/Hadisleri ve Bazı Yöneticilerin Örnek Uygulamaları Özelinde Adâletin Tesisine Yönelik Temel Yaklaşımlar” 12/ 66(Ekim 2019), 1250.

Hiz. Peygamber'in, adâlet kavramıyla alakalı birçok hadis-i şerifi vardır. Bunlardan birkaç tanesinde şöyle buyrulur: “Kıyamet gününde mutlaka haklar sahiplerine verilecektir. Hatta boynuzlu koyundan boynuzsuz koyunun hakkı bile alınacaktır.”³³⁸ Bir başka hadiste Peygamber: “Yedi sınıf insan vardır ki Allah (c.c) onları gölgesinden (himayesinden) başka gölgenin (himayenin) olmadığı günde, bizzat kendi gölgesinde gölgelendirecektir (himaye edecektir): Âdil yönetici”³³⁹ buyurarak adâletle hükmeden yöneticilerin nasıl bir şerefe nail olacaklarını müjdelemiştir. Peygamberimiz adâletle çocuklarına muamele eden ebeveyne de bazı müjdeler getirmiştir: “Çocuklarınız arasında adâletli davranın”³⁴⁰ Ayrıca Peygamber, “Kıyamet günü, bir zimmiye haksızlık yapanın hasmı olacağım”³⁴¹ buyurarak gayr-ı Müslimlere de adâletle hükmedilmesini teşvik etmiştir.

Adâlet, dinin yasakladığı şeylerden kaçınarak doğru yolda istikamet üzere olmaktır.³⁴² Kadı Abdülcebbar'a göre adâlet, başkalarının hakkını eksiksiz vermek ve onlardan da hakkı yerine getirmesini istemektir.³⁴³ Râgıb el-İsfahânî'ye göre adalet; “Kişinin borcunu, alacağını bilerek hakkını koruması ve görevini yerine getirmesidir.”³⁴⁴ Özetle adâlet; kimsenin hakkını yememek, doğru yoldan ayrılmamak ve eşitliği gözeterek herkesin hukukuna riayet etmektir.

Gazâlî, İbnü'l- Arabî, Mevlana gibi bazı Sufiler, benzer adâlet tanımı yapmışlardır. Onlara göre adâlet, bir şeyi yerli yerine koymak, itidal üzere davranmak ve felakete sebebiyet verebilecek olan orantısız ve yanlı davranışlardan sakınmaktır.³⁴⁵

Adâlet alanlarına göre; dini, siyasi, iktisadi, ahlâki, sosyal ve hukuki olmak üzere altı kısma ayrılır. Bunlardan birkaçının tanımı verilecek olursa: Dini adâlet, Tanrı'nın emirlerine tabi olmaktır. Siyâsî adâlet, hukukun siyâsî sonuçlar için işe koşulmasıdır. Sosyal adâlet, toplum ile onu oluşturan fertler arasında denge ve uyum sağlanarak toplumsal huzurun tesis edilmesidir.³⁴⁶

³³⁸ Müslim, “Birr”, 60.

³³⁹ Buhârî, “Ezân”, 36.

³⁴⁰ Buhârî, “Hibe”, 13.

³⁴¹ Ebû Davud, “İmare”, 11.

³⁴² Cürcânî, et-Ta'rifât, 147.

³⁴³ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu Usûli'l-hamse* (Kahire: Kahire: Mektebu Vehbe, 1965), 165.

³⁴⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1998), 119.

³⁴⁵ Bilal Kuşpınar, “Adalet Kavramı Konusunda Gazâlî, İbn Arâbî ve Mevlânâ'nın Görüşlerinin Analizi”, *Ayşe Yaşar Ümütlü, Beytulhikme An International Journal of Philosophy 7/ 2* (Beytulhikme 2017), 303.

³⁴⁶ Anıl Çeçen, *Adâlet Kavramı* (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993), 25-30.

Adâlet, bir devletin payidar olmasını temin edecek ana prensiptir. Çünkü adalet, hayır, ihsan ve itaati beraberinde getirir.³⁴⁷ Kişi üç özellikle adalet sahibi olur: Lehinde ve aleyhinde olanları bilecek kadar ilim sahibi olmakla, salih amel işlemekle ve musibetlere karşı sabır göstermekle.³⁴⁸

Hiz. Ömer, şüphesiz ki müminlerin adâletiyle nam salan emiridir. O, adâlet kavramının içini dolduran bir sahabidir. Hiz. Ömer halifeliği döneminde devletin malını emanet olarak görmüş, yönetimde akrabalarını kayırmamış ve işini gerçekten hakkıyla yapabilecek halka saygı gösteren yöneticilerle çalışmayı tercih etmiştir. O, yönettiği insanları himayesi altına alır ve her daim onların yararını gözetirdi. Huzur ve güven ortamının tesis edilmesi için elinden gelen çabayı sarf ederdi. Hiz. Ömer, hangi dinden olursa olsun halkının saygı duyduğu ve sevdiği adil bir yöneticiydi.³⁴⁹ O, Allah'ın hükümlerini uygulamada, insanlar arasında dengeyi/eşitliği ve adâleti sağlamaktan geri durmazdı. Bir gün, Fezâre oğulları kabilesinden bir şahıs, Kâbe'yi tavaf ettiği sırada, dalgınlıkla Gassan devlet başkanı Cebele'nin ayağına basar. Bu duruma öfkelenen Cebele, şahsın yüzüne ağır bir tokat atarak onun burnunu kırar. Tam olarak neye uğradığı anlamayan bu mazlum şahıs, durumu Halife Ömer'e (r. a) anlatır ve Cebele'yi ona şikâyet eder. Hiz. Ömer Cebele'yi yanına çağırıp olayı bir de ondan dinlemek ister. Hâlâ öfkesi yatışmamış olan Cebele: "Ey Hiz. Ömer! O dikkatsiz adam eteğime bastı. Kâbe'ye saygısızlık yapmamak için kendime güçlük hâkim oldum. Yoksa kılıcımla onun kafasını ikiye ayıracaktım" dedi. Olayı dikkatlice dinleyen Halife Ömer (r. a), Cebele'ye şu sözleri söyler: "Yaptığın yanlış ağzınla kendin söyledin. Adam yanlışlıkla ve istemeden eteğine basmış, ona bu şekilde zarar vermen çok yanlış. Şimdi o şahsın gönlünü alıp helalleşmen gerekir. Yoksa senin attığın tokadın mislini, onun da atmasını isteyerek ona senin burnunu kırması için emir veririm." Cebele, hiç beklemediği bu cevap karşısında şaşırarak ve şu cevabı verir: "Ey Hiz. Ömer! Ben bir devlet başkanı, o ise sıradan biridir. Bunun olması nasıl mümkün olur?" deyince, Halife Ömer (r. a) şu engin sözleri söyler: "İslâm ikinizi de denk tutar. Bir mü'min'in diğer bir mü'minden, sadece Allah' tan sakınması ve mütedeyyin olması bakımından üstün olabilir." Halife Ömer'in elinden kurtaramayacağını ve sonucu kendi lehine çeviremeyeceğini anlayan Cebele, gururuna yenik düşerek İstanbul'a kaçar ve Arabistan'a bir daha dönme

³⁴⁷ Nurullah Yazar, Devlet Adamlarına Örneklik Teşkil Etmesi Yönüyle Siyasetnamelerde Hiz. Ömer, *Uluslararası Hiz. Ömer Sempozyumu*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 3(Sivas 2008), 224.

³⁴⁸ Uludağ, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 59.

³⁴⁹ Murat Akarsu, "Hiz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler", *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/ 15(Ağustos 2018), 63.

teşebbüsünde bulunmaz.³⁵⁰ Diğer taraftan bir başka anlaşmazlıkta Ebû Musa el-Eş'arî ve ganimetini eksik dağıttığı kişi arasında yaşanır. Ebû Musa ganimetleri dağıtırken bir kişinin payını eksik verdi. O kişi de ayağa kalkarak kendisine eksik pay verildiğini söyleyerek payının tamamlanmasını istedi. Bunun üzerine Ebû Musa, o kişiye dayak atıp başını da tıraş etti. Adam da bu duruma öfkelenerek kesilen saçlarını Hz. Ömer'e götürdü. Hz. Ömer'in "Sana böyle ne oldu? Bu saçlarda ne?" sorularına karşılık olanları ona tek tek anlattı. Bunun üzerine Hz. Ömer, Ebû Musa'ya şu mektubu yazdı: "Ey Ebû Musa! Bana bugün bir adam geldi ve aranızda geçen olayları anlattı. Yaptığın hareketler sana hiç yakışmadı. Ben sana yemin ediyorum ki, eğer bu işi insanların gözleri önünde yaptıysan o adam da aynı şekilde sana kısas yapacaktır. Yok, eğer bunu sakın bir yerde yapmış isen, o da sakın bir yerde sana kısas uygulayıp başını da tıraş edecektir". Mektup Ebû Musa'ya ulaştığında bir mekâna oturarak, "Gel kısasını yap ve başımı da tıraş et!" dedi. Adam da, "Ben seni affettim, hakkımı da helal ediyorum" dedi. Olay bu şekilde tatlıya bağlanmış oldu. Hz. Ömer, bu olay karşısında da eşitliği sağlayarak adâlet timsali bir davranış sergilemiştir.³⁵¹

Hz. Ömer'in halifeliği dönemine yaşanan şu olay da onun halkını önemseyip adâlete verdiği önemi bize gösterir. Zeyd b. Eslem'in anlattığına göre: Hz. Ömer'le Zeyd b. Eslem bir gece Medine sokaklarında dolaşırken şehrin dışında sapa bir yerde taşlarla örülmüş, adeta yıkılmak üzere olan bir duvarın dibinde ateş yandığını görürler. Gece yarısı böyle bir yerde ateş yakan kişiyi merak eden Hz. Ömer, Zeyd'le birlikte oraya giderler. İkili duvara doğru yaklaştıklarında yaşlı bir kadının ateşe odun atıp ateşe bir kap koyduğunu, yerde de iki yavrusunun toprağa kıvrıldığını görürler. Kadının, "Allah hakkımı kendisi ağzına kadar tıka basa yiyip bizi aç ve bitap bırakan Ömer'den ala!" demesi üzerine Hz. Ömer'in beti benzi atar. Hz. Ömer, Zeyd'e , "Bu kadınla bir konuşayım sen burada kal" der. Hz. Ömer kadının yanına gidince , "Ey kadın, gecenin bu saatinde burada ne pişiriyorsun?" diye sorar. Halife Ömer'i tanımayan kadın hayat hikâyesini anlatarak kendisinin durumunun olmadığını, insanlardan utandığından dolayı çözümü şehrin dışına çıkmakta bulduğunu, yavrularının karnını doyuracak hiçbir şeye sahip olmadığını, ateşin üstündeki kabın içindekinin de sadece sudan ibaret olduğunu, böylelikle yavrularını avutmaya çalıştığını söyler. Duydukları karşısında yıkılan Hz. Ömer, "Ömer'in arkasından bu şekilde konuşup ona beddua edip onu Allah'a havale

³⁵⁰ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya*, I/ 382.

³⁵¹ M. Yusuf Kandehlevî, *Hadislerle Müslümanlık*, trc. Ahmet M. Büyükçınar, A. Ömer Tekin, Ö. Faruk Harman (İstanbul: Kalem Yayınevi, 1992), II/ 146-147.

etmekte çok haklısın” der. Ardından da buradan ayrılmamasını hemen geri geleceğini söyler. Hz. Ömer, Zeyd’e duyduklarını anlatır. Sonra eve gelip iki küfe alıp kadının yanına doğru yola koyulur. Küfelerden birini alarak Hz. Ömer’e yardım etmek isteyen Zeyd, ondan olumsuz cevap alır. Hz. Ömer, Zeyd’e “sen bu gece şu küfeleri sırtlarsan yarın sorgu gününde Ömer’in günah yükünü kim sırtlayacak!” der. Kadının yanına gelen Hz. Ömer, elleriyle çocuklara ve kadına yemek pişirip onların karnını doyurur. Sonra da bu aileyi Medine’deki evlerine götürür. Kadına , “Sen gel Ömer’i affet, bundan sonra Ömer’i Allah’a havale etme! Çünkü Ömer bunu nasıl ve nereden bilir. Bilse asla böyle davranmazdı. Şu getirdiğim yiyecekleri yiyin, bitirdiğiniz zaman da bana haber verin!” der.³⁵²

Bir gün bir adam, Hz. Ömer’e gelerek “Allah’tan kork ey halife!” diye sözlerine başlayarak uzun müddet onun yönetiminde rahatsız olduğu birtakım eşitsizliklerden konuşur. Bunun üzerine orada bulunan ve bu durumdan rahatsız olan birisi adama, “Sus bunlar nasıl sözler! Hz. Ömer’e karşı fazla konuştu!” diyerek onu susturmak ister. Hz. Ömer, “Bırak onu, rahat bir şekilde konuşsun. Eğer onlar bize eksiklerimizi söylemezlerse, onlarda hayır bulunmaz. Eğer biz onları dinleyip doğru sözlerini kabul etmeyip reddedersek bizde hayır bulunmaz” diyerek bir liderde halkına karşı olması gereken anlayış ve eleştiri kaldırma hasletlerine dikkat çekmiştir.³⁵³

Hz. Ömer, oğlu Abdullah’ı halife olarak tayin etmesini öneren kişileri dinlememiş oğlunu halife olarak atamamıştır. O, bu konudaki görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir: “Abdullah’ın devleti yönetebilecek bir kabiliyeti yoktur, ehil olmayan kişiyi oğlum olsa bile kayıramam ve insanlara bu adaletsizliği yapamam.”³⁵⁴

Hz. Ömer, adaletinden ötürü, oğlunu bile cezalandırmaktan çekinmeyen bir halifeydi. Hz. Ömer, bir gün bir cenaze namazının ardından oradaki insanlara şöyle seslenmiştir: “Oğlum Ubeydullah’ tan içki kokusu geldiğini duydum. Bu durumu kendisine sorduğumda bana tilâ içtiğini söyledi. Bu içtiğini araştıracağım eğer o içecek, sarhoş edici bir içecekse Ubeydullah’ın cezasını verip onu kamçılatacağım.” Hz. Ömer, içeceği araştırıp halktan tilânın sarhoş edici bir içecek olduğunu öğrendikten sonra

³⁵² Nizâmülmülk, *Siyasetname*, Mehmet Taha Ayar (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 58.

³⁵³ Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, Çev. Adnan Demircan (İstanbul: Türkiye Eserler Yazma Kurumu, 2020), 313.

³⁵⁴ Özkan, “Bir Liderin Kişiliği: Hz. Ömer”, 570.

Ubeydullah'ın cezasını vermektan geri durmamıştır.³⁵⁵ Yunus Emre bu hususu şöyle ifade eder:

Ömer-i Hattâb'ıla çok adl ü dâd işledim
Oğlıla fisk içinde hadde basılan benem³⁵⁶

Hz. Ömer, oğlu Ubeydullah'ı kendisine küfrettiği için şikâyete gelen Mikdad' a “Onu cezalandıracağımdan hiç kuşkun olmasın. Ubeydullah'ın dilini keseceğim artık Hz. Peygamberin ashabına küfretmemeyi öğrenmesi gereklidir” diye cevap vermiştir.³⁵⁷

Bir rivayete göre: Hz. Ömer bu dünyadan ahirete irtihal etmeden önce oğlu Abdullah, kendisini bir daha ne zaman göreceğini merak ederek sorar. Ancak onun ahirette cevabından hoşlanmaz. Bunun üzerine Hz. Ömer, oğlu Abdullah'a vefatından üç gün sonra kendisini rüyasında göreceğini söyler. Bununla beraber Abdullah, babası Ömer'i vefatının üzerinden tam on iki yıl geçtikten sonra rüyasında görür. Yaşanan gecikmenin nedeninin sorulması üzerine Hz. Ömer, oğlu Abdullah'a “Ey oğlum, Bağdat çevresinde onarılması gereken bir köprü vardı, memurlar köprünün onarımını ihmal edip önemsememişler, bir koyunun ayağı da oradaki bir deliğe takılıp kırılmış ve koyunun canı çok yanmış. Şu ana kadar onun hesabını vermek için çabalıyordum” diye cevap verir. Hz. Ömer'in bu kıssasında, yöneticilerin hak ve adâlete dört bir elden sarılıp tüm canlıların haklarının onlara verilmiş bir emanet olduğunu akıllarından çıkarmadan çalışmaları gerektiği vurgulanır.³⁵⁸

3.2.6. Celâl

Celâl, sözlükte ululuk, büyüklük, azamet gibi anlamlara gelmektedir. Allah'ın, kahhar, cebbar gibi büyüklük ve sertlik ifade eden sıfatlarının genel adıdır.³⁵⁹ Celâl, kalbin azamet ve ululuk duygularıyla coşmasına vesile olan ilahi bir sıfattır.³⁶⁰

Kuran'ı Kerim'de Allah'ın 99 güzel isminden biri olan Zü'l-celâli ve'l-ikrâm ismi, iki defa geçmektedir. Bunlar Rahmân sûresi'ndeki, 27. ve 78. ayetlerdir. Allah bu ayet-i kerimelerde: “Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zatı baki kalacaktır”³⁶¹ ve

³⁵⁵ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, IX/ 228.

³⁵⁶ Tatçı, *Yunus Emre Divânı*, 157.

³⁵⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, thk: Ebu Saîd Ömer b. Ğarâme el-Amrâvî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995-1999), 60.

³⁵⁸ Nizâmülmülk, *Siyasetname*, 16.

³⁵⁹ Cürçani, *et-Ta'rifât*, 51

³⁶⁰ Uludağ, *Metinlerle Tasavvuf terimleri Sözlüğü*, 166.

³⁶¹ Rahman, 55/27.

“Büyüklik ve ikram sahibi Rabbinin adı yücelerden yücedir”³⁶² şeklinde buyurmaktadır. Bu ayet-i kerimelerden de anladığımız üzere Allah, kayıtsız şartsız azamet sahibidir. O, hiçbir karşılık beklemezsiniz ihsanda bulunan ve daima verendir.
363

Peygamber Efendimiz; “Yâ ze’l-celâli ve’l-ikrâm: Ey azamet ve kerem sahibi Allah’ım!”³⁶⁴ Duasına sarılmalarını ümmetine tavsiye etmişlerdir. Yine Peygamberimiz, bir adamın: “Yâ ze’l-celâli ve’l-ikrâm” diye dua ettiğini duyunca: “Haydi işte duana icabet edildi” demiştir. Burada “Yâ ze’l-celâli ve’l-ikrâm”ın duanın kabulünü nasıl hızlandırdığını ümmetine göstermiştir.³⁶⁵

Celâl, Allah’ın azamet ve yüceliğini idrak etme halidir.³⁶⁶ Kâşânî celâli, Allah’ın zâtının idrak edilemeyecek şekilde gizli kalması, zâtını kendinden başka kimsenin bilmemesi şeklinde ifade eder.³⁶⁷

Mutasavvıflar, Hakk’ın isim ve sıfatlarını celâl ve cemâl olmak üzere iki kısma ayırarak iki çeşit tecelliden söz ederler. Allah’ın kahrına sebep olacak isim ve sıfatlarını celâl, ikramına vesile olacak isim ve sıfatlarını da cemâl tabiriyle dile getirirler. Celâlde, Hakk cihetinden ululuk ve kâhâriyet, kul cihetinden ise boyun eğme ve rıza gösterme ön plandadır. Celâlin neticesi korkma, hüzünlenme, cemâlin neticesi ise ferahlama, umutlanmadır.³⁶⁸ Allah’ın celâl sıfatlarına erişen kişiler cesur ve azametli olduğundan böyle kişilere “abdülcelîl”, cemâl sıfatlarına erişen uysal yaratılışlı ve yumuşak huylu kişilere de “abdülcemâl” denilmiştir. Celâl sıfatlarını taşıması yönü ile Hz. Ömer’i “abdülcelîl”e, cemâl sıfatlarını taşıması yönü ile Hz. Ebu Bekir’i “abdülcemâl” e örnek göstermişlerdir.³⁶⁹

Hz. Ömer, celâl sahibi bir sahabyıdır. Hz. Ömer’in oğlu Abdullah b. Ömer, babası kadar sert mizaçlı bir insan görmediğini dile getirmiştir.³⁷⁰ Onun sert mizaçlı olması ve ani tepki verme huyu sebebiyle insanlar ondan her zaman çekinmekteydi. İnsanlar üzerinde oluşturduğu bu izlenim nedeniyle yanlış gördüğü davranışlara sürekli müdahale

³⁶² Rahman, 55/78.

³⁶³ Bekir Topaloğlu, “Zü’l-celâl ve’l-ikrâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/ 515.

³⁶⁴ Ahmed İbni Hanbel, *Müsned*, IV/ 177.

³⁶⁵ Tirmizi, “Daavât”, 541.

³⁶⁶ Sühreverdi, *Tasavvufun Esasları*, Terc. H. Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 1993), 21.

³⁶⁷ Abdürrezzak Kâşânî, *İstulâhâtü’ s sufiyye*, terc. Abdürrezzak Tek (Bursa: Bursa Akademi, 2014), 200.

³⁶⁸ Süleyman Uludağ, “Celâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/ 296.

³⁶⁹ Fatma Bayram, “el- Azim Ululardan Ulu Azamet Sahibi”, *Diyanet Dergi*, 309(Eylül 2016), 76.

³⁷⁰ Kandelevi, *Hayatu’ s-Sahabi*, I/ 168.

etmesine de gerek kalmıyordu. Onun ortamda bulunması bile otorite sağlaması için yeterliydi. Bu duruma bazen kendisi de hayret ediyordu. Bir gün Kureyş'ten bazı kadınlar, Hz. Peygamber'in yanına gelerek yüksek sesle konuşup O'ndan bir şeyler istiyorlardı. Hz. Ömer içeri girmek için müsaade isteyince kadınlar korkarak saklandılar. Hz. Ömer içeri girdi ve Hz. Peygamber yaşanan bu durum karşısında gülmeye başladı. Hz. Ömer "Niçin gülüyorsun ya Râsulallah?" dedikten sonra kadınlara da sitemli bir şekilde "Hz. Peygamber'den çekinmeyip benden mi çekiniyorsunuz" diye seslendi. Kadınlar da Hz. Ömer'e "evet, sen O'ndan daha şiddetli ve gazaplısın" dediler.³⁷¹ Buradan da anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber, Hz. Ömer'in mizacını bildiği için ona herhangi bir uyarıda bulunmamış ve sadece gülümsemekle yetinmiştir.

Bir keresinde de, Huzeyfetu'l-Yemani, Medâyin'de Hz. Peygamber'in bir öfke anında bazı sahabiler için söylediği sözleri insanlara anlatıp durunca, Selman el-Farisi anlatılanların insanlar arasında nifaka sebep olmasından çekinerek bu tür şeyleri anlatmamasını söyler. Selman el-Farisi, Huzeyfetu'l-Yemani'nin vazgeçeceğine dair yemin etmemesi üzerine de "ya vazgeçersin ya da Ömer'e mektup yazacağım" der. Hz. Ömer'le korkutunca Huzeyfe oradan kalkıp gider.³⁷² Görüldüğü üzere, "Ömer" adı hatanın yapılmasına anında engel olmaktadır.

Bir gün Hz. Ömer, Râsulallah'ın arkasında namaz kılıyordu. Peygamberimiz, namazda Nâziât suresini okuyordu. Nâziât suresinin yirmi dördüncü ayetinde: "Firavun kavmine, ben sizin a'lâ, en yüksek tanrınızım dedi" buyruluyordu. Bunu duyan Hz. Ömer, namaz içerisinde büyük bir öfkeyle "Eğer ben orada olsaydım vallahi Firavun'un boynunu vururdum" dedi. Namaz bittiğinde Hz. Peygamber, " Ya Ömer! Namazda neden konuştun? Namazını hemen kaza et" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e Cebrail geldi. Allah'ın "Ey Resulüm! Ömer'e namazını kaza etmesini söyleme, biz o namazı kabul ettik. Çünkü Ömer çok gayretli ve sevdiklerini koruyan bir kimsedir. Biz de öyle kişileri çok severiz" buyruğunu ilettili.³⁷³

Hz. Ömer, hilafeti zamanında namazını eda eden bir kişinin namaz kılışını beğenmedi. Adam namazını acele bir şekilde kılmıştı. Hz. Ömer, adama celalli bir şekilde bakıp namazının olmadığını ve namazını tekrardan yavaş bir şekilde kılmasını istedi. O şahıs Hz. Ömer'den korkarak tadil-i erkâna uygun şekilde namazını tekrar kıldı. Hz. Ömer,

³⁷¹ Buhari, "Fedeilu' s Sahabe", 3683.

³⁷² Hanbel, "Musned", 439.

³⁷³ Sivasi, *Çehar yâri güzin*, 194.

namazın bitirdikten sonra ona; “Bak, şimdi güzel oldu tadil-i erkâna uygun bir şekilde namazını kıldın! Önceki namaz mı iyi oldu yoksa şimdiki namaz mı söyle bakalım?” diye adama sordu. Adam Hz. Ömer’e; “Tabi ki önceki namaz! Çünkü ben önceki namazı Allah rızası için samimi bir şekilde kılmıştım. Sonraki namazı ise senden korktuğum için kıldım!” cevabını verdi. Ömer, bu cevabı çok sakin karşıladı.³⁷⁴

Hz. Ömer'in mizacının sertliği, hayatının her aşamasında onun karar ve davranışlarını etkilemiştir. Onun zamanında uygulanan cezalarda hatırı sayılır bir miktar artışı olduğu görülmektedir. Mesela Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'in zamanında içki içilenlere uygulanan ceza 40 değnek iken Hz. Ömer zamanında bu ceza sahabilerle de istişare edilerek 80 değneğe çıkarılmıştır.³⁷⁵ Bunda suçları azaltmaya ve toplumsal düzeni sağlamaya yönelik bir çaba olduğunu söylemek mümkündür.³⁷⁶

Abdülcelîl olan Hz. Ömer, bu özelliğini biliyor ve Rabbinden kendisini müminlere karşı yumuşak davranmaya muvaffak kılmasını diliyordu. O, celâl sıfatını asla insanlara zulüm ve haksızlık yapmak için kullanmamış bilakis celâletli yönünü adaletin tesisinde işe koşturmuştu. Yani adaletin tesisinde kuvvet olmazsa olmaz bir unsurdur. Ayrıca Hz. Ömer, bu sert ve katı kişiliğini daha ziyade kâfirlere, münafıklara ve zalimlere karşı bir silah olarak kullanıyordu.

3.2.7. Edep

İyi ahlak, incelik, zarafet, hayranlık ve davet manalarına gelen edep, iyi tutum ve davranışları kişiye kazandıran bilgi düzeyi manasında kullanılmıştır.³⁷⁷ Edebi, “kendisine sahip olan kişiyi alçaltıcı hal ve hareketlerden koruyan meleke” olarak tanımlayabiliriz.³⁷⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de edep kelimesi geçmemektedir. Ancak dört âyette (Âl-i İmrân 3/11; el-Enfâl 8/52, 54; el-Mü’min 40/31) “âdet, alışkanlık, eskilerin uygulamaları” anlamında de’b, bir âyette (Yûsuf 12/47) aynı mânada deeb, başka bir âyette de (İbrâhîm 14/33) “süreklî” anlamında dâibeyn kelimeleri yer almaktadır.³⁷⁹

³⁷⁴ İbnü’l- Arabî, *Tedbirât-ı İlahiyye Tercüme ve Şerhi*, trc ve şrh. Ahmed Avni Konuk, haz. Mustafa Tahralı (İstanbul: İz Yayıncılık, 1992), 172.

³⁷⁵ Müslim, “el-Hudud”, 38.

³⁷⁶ Enbiya Yıldırım, “Celal Aynasında Bir Portre: Hz. Ömer”, *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Diyarbakır 2006), 60.

³⁷⁷ Mustafa Çağırıcı, “Edep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/ 412- 414.

³⁷⁸ Cürcânî, *et-Ta’rifât*, 15.

³⁷⁹ Mustafa Çağırıcı, “Edep”, 10/ 412- 414.

Hadislerde ise edep kelimesi geçmektedir. Peygamberimiz, edep hakkında şöyle buyurmaktadır: “Bir babanın çocuğunu edeple terbiye etmesi bir sâ ölçüsünde sadaka vermesinden hayırlıdır”³⁸⁰, “Bir baba, evlâdına edepten daha iyi bir armağan vermiş olamaz.”³⁸¹ Hz. Peygamber, bu hadislerinde ailelerin çocuklarını edep ve terbiye ile yetiştirmesinin ne kadar önemli olduğuna değinmiştir. Hz. Peygamber, her zaman olduğu gibi bu konuda da bizim örneğimizdir.

Edep, insanın iç dünyasını tehlikelerden koruması, vaktinin kıymetini bilmesi ve düşmanlıklardan uzak durmasıdır.³⁸² Ebû Muhammed Cerîrî’ye (ö. 321/933) göre edep, “Güzel ve ala olan her çeşit âdeti edinerek kötü ve aşağı olan her şeyden kurtulmaktır.”³⁸³ Hücvîrî’ye göre edep, manevi yükselmenin ve Allah’a yakınlaşmanın bir vesilesidir.³⁸⁴ İbnü’l-Arabî edep kavramını, bazı kurallara uygun hareket etmek, talim ve terbiyeden geçerek marifete uygun davranışlarda bulunmak olarak tarif etmektedir.³⁸⁵ Gazzâlî edebi, nefsin dürtülerine, arzularına cevap vermemek ve insanların vermiş olduğu sıkıntı ve rahatsızlıklara katlanmak için gösterilen çaba olarak tarif eder.³⁸⁶ Edep, amelleri güzelleştirmeye vesile olan konular üzerinde durmaktır.³⁸⁷ Edep, ihsan derecesinin elde edilmesiyle ortaya çıkan bir haslettir.³⁸⁸ Sufilere nefsin edebi sorulduğunda; “Ona iyiliği öğretmek ve onu kötülük hakkında bilgilendirerek kötülükten vazgeçirmektir” dediler.³⁸⁹

Edep kelimesinin kökü ve manası üzerinde birçok görüş olmasının sebebi, bu kelimenin İslâm öncesi ve İslâm’la birlikte kullanımı ile alakalıdır. Edep, İslâm öncesinde daha çok ahlâkî ve örfî konularda kullanılırken İslâmiyet’ le birlikte bu anlamlarla beraber bilgi, öğretim, edebiyat ve terbiye gibi anlamlarda da kullanılmıştır.³⁹⁰

³⁸⁰ Tirmizi, “Birr”, 33.

³⁸¹ İbn Hanbel, “Edep”, 412.

³⁸² Uludağ, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 192.

³⁸³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 368.

³⁸⁴ Hücvîrî, *Keşfü’l-mahcûb*, 103-104.

³⁸⁵ İbnü’l-Arabî, *Fütûhât*, II/ 132.

³⁸⁶ Gazzâlî, *İhyâ’*, II/ 371.

³⁸⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 457.

³⁸⁸ İmam Şaranî, *Tabakat’ül Kübra*, III/ 1474.

³⁸⁹ Serrâc, *Lüma’*, 152.

³⁹⁰ Sâfi Arpağuş- Kübra Betül Baydar, “Tasavvuf’ta Âdâb ve Erkân Risâleleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 15/ 30 (Aralık 2017), 285-315.

Mutasavvıflar, genelde iki türlü edep kabul ederler: Birincisi, zahiri edeptir ki; ameli gösterişten, münafıklıktan korur. İkincisi de batını edeptir ki; kalpteki şehvet, arzu, sitem, iradede zafiyet gibi olumsuz şeyleri temizlemek manasına gelir.³⁹¹

Tasavvuf geleneğinde “edep yâ hû” ifadesi edebini önemini belirtmek ve muhatabı edepli olmaya davet etmek için kullanılır. Edeb kelimesi, elif, dal ve ba harflerinden oluşmaktadır. “Elif eline, dal diline, ba ise beline sahip ol!” manasına gelmektedir. Nitekim tasavvufî edepte, insanları rahatsız edici hal ve hareketlerden kaçınılırdı. Cansız varlıklar bile incitilmezdi. Çünkü edepli davranma herkese ve her şeye karşı yapılmalıydı.³⁹²

Hasan-ı Basrî’ye bir gün sorarlar: “İnsanların edep hakkında bilgisi arttı lakin edep azaldı. Edebin hem dünyada, hem ahirette en yararlı olanı hangisidir?” Hasan-ı Basrî onlara şöyle cevap verdi: “Öncelikle dinde derin ve ince bir anlayış sahibi olmak gereklidir. Çünkü böyle bir anlayış sahibi olmak, istekli kişilerin gönüllerini etkiler. Sonra dünyaya değer vermemek, ona gönül bağlamamak gerekir. Bu da kişiyi Allah’a yakınlaştırır. Sonra da Allah’ın kulu üzerinde nasıl bir hakkı olduğunun bilinmesi gerekir.”³⁹³

“Edep, en iyi mirastır”³⁹⁴ sözünün sahibi olan Hz. Ömer de bu konuda örnek alabileceğimiz en yüce şahsiyetlerden birisidir. Hz. Ömer, hayâlî ve vefalı bir insandı. O, kendisini Allah’ın iradesine tâbi kılan güzel ahlaklı birisiydi.

Hz. Ömer, ibadetin sadece Allah için yapılması gerektiğini ve bunun Allah’a karşı bir edep olduğunu biliyordu. O, namazdayken Rabbi ile konuşan O’nu müşahede eden ve ordusunu namazdayken hazırlayan örnek bir kuldu.³⁹⁵ Nitekim Rabbe saygı göstermek de bir edeptir. Ve bu saygının bir gereği de verdiği şeyi Allah’a iade etmemek ve onu kabul etmektir. Hz. Peygamber, bir gün Hz. Ömer’e bir hediye verir. Hz. Ömer, “Ey Allah’ın Rasûlü! Kendin daha muhtaçken onu neden bana veriyorsun?” der. Hz. Peygamber de ona: “Al hediye, istersen kullan istersen başkalarına sadaka olarak ver. İstemeden ya da bildirmeden sana bir hediye geldiğinde al. Bunu reddetme” diyerek bu hediye Rabbin’den ona bir armağan olarak sunulduğunu ifade eder. Hz. Ömer de o

³⁹¹ Cebecioğlu, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 180.

³⁹² Hasan Kamil Yılmaz, “Edep Çizgisi”, *Altınoluk Dergisi* 201 (Kasım 2002), 10.

³⁹³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 330.

³⁹⁴ Sarıçam, *Hz. Ömer*, 205.

³⁹⁵ İbnü’l-Arabi, *Fütûhât*, VII/ 161-162.

günden sonra kendisine bu şekilde gelen hiçbir hediyeyi reddetmez.³⁹⁶ Sadece Allah'a sığınmak ve bütün işlerde O'na tevekkül etmek de bir edeptir. Hz. Ömer, bir müminin Rabbi'ne karşı nasıl bir tevekkül içinde olması ile alakalı güzel bir örnektir. Hz. Ömer bir gün bir yere giderken hurma ağacının altına oturarak dinlenmek istemiş. O esnada dinlenen bir grup genç görmüş ve onlara: "Siz burada ne yapıyorsunuz?" diye sormuş. Gençler de ona: "Biz tevekkül ehliyiz, çalışmayız, rızkımız Allah' tan bekleriz" sözleriyle cevap vermişler. Hz. Ömer bu cevaba çok şaşırılmış ve "Siz tevekkül ehli değilsiniz, teekkül ehlisiniz, tevekkül böyle olmaz" demiş. Ve devamında "Tevekkül, insanı tembelliğe sürüklememeli, insan rızkının peşinden koşup ve yaptığı davranışların sorumluluğunu almayı bilmelidir" diye eklemiştir.³⁹⁷ Hz. Ömer, Allah'a karşı her zaman edepliydi. İnsanlara karşı da hep edeple muamele ederdi. Çok heybetli olmasına rağmen edebinden, Peygamberin huzurunda çok yavaş konuşurdu.³⁹⁸

Mevlânâ, Mesnevîsi'nde Hz. Ömer ile hayatını Allah' tan uzak bir şekilde eğlence ve boş işlerle tüketen yaşlı çalgıcı arasında geçen şu hikâyeye yer verir. Halifenin rüyasında Allah'tan gelen ilham ile edebe riayet ederek yaşlı çalgıcının yanına oturmasından bahseder. Mevlânâ, halifenin yaşlı çalgıcının yanına edeple oturduğunu söyleyerek şu mesajı vermektedir: İnsan-ı kâmil, Allah'ın bütün yarattıklarına karşı bir hizmetkârdır ve Allah'ın emrine amadedir. Allah'ın mahlûkuna karşı gösterilen edep de aynı zamanda Yüce Allah'a karşı gösterilmiş bir edeptir.³⁹⁹

3.2.8. Haşyet- heybet

Sözlükte korkmak manasına gelen haşyet⁴⁰⁰, kulun günahları nedeniyle veya Allah'ın celâl sıfatlarının kendinde tecelli edeceği düşüncesiyle kalbinde endişe hissetmesidir.⁴⁰¹

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde haşyet kavramı geçmektedir.⁴⁰²Fâtır sûresi 28. ayetin meali şöyledir: "Kulları içinde ancak âlimler, Allah'tan gerektiği gibi korkarlar." Buradan da anlaşılacağı üzere saygıyla harmanlanmış bir korku olan haşyet, bilginin bir ürünüdür. Âlimler, Allah'ın büyüklüğünü hakkıyla bildiklerinden bu korkuyu

³⁹⁶ İbnü'l-Arabi, *Fütûhât*, VIII/ 441-442.

³⁹⁷ İbn Ebi' d- Dünya, *Hadislerde Tevekkül* (İstanbul: Ocak Yayınları, 2007), 10.

³⁹⁸ Nusret Bolelli, "Allah'a ve Peygambere Karşı Edepler", <https://www.bolelli.org/allaha-ve-peygambere-karssi-edep.html> (Erişim 20 Temmuz 2022).

³⁹⁹ Mevlana, *Mesnevî*, I/ 2175.

⁴⁰⁰ Cebecioğlu, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 255.

⁴⁰¹ Mustafa Kara, "Havf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/ 528- 531.

⁴⁰² Kara, "Havf", 16/ 528- 531.

kalplerinde en çok hisseden kullardır.⁴⁰³ Peygamberimiz de hadisinde, “Ben Allah hakkında sizden daha çok bilgiye sahibim ve benim haşyetim sizinkinden daha fazladır”⁴⁰⁴ buyurarak haşyet ile bilgi arasındaki ilişkiye değinmiştir. “Allah’ın kulları arasında O’nu en iyi bilenlerin O’ndan en çok haşyet duyanlar”⁴⁰⁵ olduğunu ifade eden hadîs-i kutsî de bizlere haşyetle bilgi arasında nasıl bir irtibat olduğunu göstermiştir.

Haşyet, kalpte saygıyla karışık bir korku duymaktır.⁴⁰⁶ Bu korku, Allah hakkında bir tür taz’imi ve kendi hakkında da haddini bilmeyi ve kendini küçümsemeyi gerektirir.⁴⁰⁷ Haşyet, kişinin işlediği günahlarını düşünerek akıbetinden endişe duymasından veya Allah’ın büyüklük ve heybetinden kaynaklanır.⁴⁰⁸

Haşyet kelimesinin karşılığında sözlüklerde havf kelimesi geçmektedir. Dolayısıyla haşyet ve havf kelimeleri yakın anlamları ifade etmektedirler. Ebû Tâlib el-Mekki de havfın, bütün korku makamlarını içine alan bir terim olduğunu ifade ettikten sonra bu makamları şöyle sıralamıştır: 1. Takva makamı: Sâlih ve muttaki kulların makamıdır. 2. Hazer makamı: Zâhid kişilerin ve huşu ehlinin makamıdır. 3. Haşyet makamı: Âlim ve âbid kulların makamıdır. 4. Vecel makamı: Allah’a zikirle meşgul olan ve ‘arif kulların makamıdır. 5. İşfâk makamı: Siddîk ve şehitlerin makamıdır.⁴⁰⁹

Hz. Ömer, kalbi Allah’a karşı haşyetle dolu bir zattı. O, nefsinin hesaba çekip onu kınamaktan geri durmazdı. Bazen “anam keşke beni doğurmasaydı” diyerek hayıflanırdı.⁴¹⁰ O, Allah’ın hesabının ne kadar çetin olacağını biliyordu. Ve üzerindeki vazifenin de ona çok büyük bir sorumluluk yüklediğinin farkındaydı. Hz. Ömer, Allah korkusu ile şöyle derdi: “Semadan bir münadi, ‘Cehenneme sadece bir kişi girecek ’ dese bu kişinin ben olacağından çok korkarım.”⁴¹¹ Hz. Ömer, İslam yolunda birçok fedakârlık yapan kendisine verilen halifelik makamında canla başla çalışan ve Allah tarafından birtakım müjdelere nail olan bir zat olmakla birlikte nefsinin sorguya çekmekten geri durmayışı ve Allah’ın azametinden çokça korkması yönüyle bizlere güzel bir örnek teşkil etmektedir.

⁴⁰³ el-İsfahanî, *Müfredât*, 155.

⁴⁰⁴ Buhârî, “Edeb”, 72.

⁴⁰⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, Çev. Abdullah Aydınlı (İstanbul: Madve Yayınları, 1994), “Muqaddime”, 34.

⁴⁰⁶ el-İsfahanî, *Müfredât*, 155.

⁴⁰⁷ Gazzâlî, *Minhac’ül Âbidîn*, 63.

⁴⁰⁸ Uludağ, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 159.

⁴⁰⁹ Ebû Tâlib el-Mekki, *Kûtu’l-Kulûb*, I/ 241.

⁴¹⁰ İbn Sad, *Tabakât*, III/ 292.

⁴¹¹ et- Taberî, *Tarih-i Taberi*, II/ 373.

Ömer b. Hattab şöyle buyurur: “Öyle kullar vardır ki Allah’a karşı her daim tövbe ile meşguldürler ama yine de ahiretteki durumlarından emin olmazlar. Ahiretteki çetin hesabı düşündükçe Allah korkuları daha da perçinlenir. Dünya hayatını da isteksiz yaşarlar. Ölüm o kullar için sevgiliye kavuşmada güzel bir vesile ve şereftir.”⁴¹²

Bir gün çevredeki insanlardan bazıları Hz. Ömer’in telaşlı bir şekilde koştuğunu görürler. Ve ona bunun nedenini sormak isterler. Hz. Ömer onlara, “Beytü’l- mâl’ e ait olan bir koyunu arıyorum” der. İnsanlar, Hz. Ömer’in bir koyun için bu kadar telaşlanmasına şaşırırlar. Hz. Ömer, onlara “Oğlak ya da koyun kaybolursa ne fark eder? Allah benden bunun hesabını sorar. O’nun hesabı çok çetindir” cevabını verir.⁴¹³

Bir gün bir bedevi Hz. Ömer’in yanına gelerek kendisine yardım etmesini istedi. Hz. Ömer, ona “Bu yardımda bulunmazsam ne olur ey bedevi?” dedi. Bunun üzerine bedevi, “Allah’a yemin ederim ki sen bana bu yardımda bulunacaksın, bunu başaracağım” dedi. Hz. Ömer, bedeviye “Şayet işini görürsem ne olur?” deyince bedevi şu şiiri okumaya başladı:

O gün ki iyilikler göz önüne serilir

Sorumlu kimse o gün hesaba çekilir

Sonuç ya cennet ya da cehennemdir

Hz. Ömer, bedevinin okuduğu şiiri dinleyince gözyaşlarını tutamadı. Bedevinin hesap gününü anlatan şiirinden etkilenmişti. O, daha sonra hizmetindeki bir gence emir vererek şöyle söyledi: “Gömleğimi o bedeviye ver, bu gömleği okuduğu şiirden dolayı vermiyorum. Allah’a yemin ederim ki bundan başka gömleğim de yok.”⁴¹⁴ Tüm bu yaşananlar Hz. Ömer’in Allah’tan ziyadesiyle korkmasındandı.

İyas b. Seleme’nin babası olan Seleme Hz. Ömer ile arasında geçenleri şöyle anlatmıştır: “Ben çarşıdayken Hz. Ömer de bir ihtiyacını gidermek için çarşıya gelmişti. Elinde de kırbacı vardı. Bana “İşte şu şekilde zarar veren şeylerden yolları temizlersin” dedi. Konuşma esnasında yanlışlıkla kırbacı sallayınca kırbaç elbisemin ucuna değdi. Bu olayın üzerinden bir sene geçtikten sonra Hz. Ömer’le yine çarşıda karşılaştık. Bana “Ey Seleme hacca gitmek ister misin” dedi. Ben de gitmek istediğimi söyledim. Sonra onunla birlikte evine gittik ve bana içinde altı yüz dirhem bulunan bir para kesesi getirdi. Sonra da bana “Ey Seleme! Bu geçen yıl sana kırbaçla vurduğum içindir, lütfen

⁴¹² İsfehâni, *Müfredât*, 1/ 82.

⁴¹³ Abdüsselâm Amâsî, *Tuhfetü’l-Ümerâ ve Minhatü’l-Vüzerâ Siyaset Ahlâkı*, haz. A. Mevhibe Coşar (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012), 56.

⁴¹⁴ Hatip el- Bağdadi, *Tarihu’l Bağdat*, ed. Ma’rûf Beşşâr Avvâd (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 2001), IV/ 312.

kabul et” dedi. Ben de kabul etmek istemedim çünkü unutmuştum ve kırbaç canımı yakmamıştı. Hz. Ömer ısrar edince ve Allah’a karşı vereceği hesabından korktuğunu dile getirince keseyi kabul ettim.”⁴¹⁵

Hız. Ömer, işlerinden fırsat buldukça insanların yanına giderek onlara bir ihtiyaçları olup olmadığını sorardı. Eğer bir ihtiyaçları olursa bunu karşılardı. Hız. Ömer, bir gün geneli alakadar eden bir konu hakkında ilgilenirken yanına bir adam gelerek “Ey Ömer benimle gelerek bana zulmeden kişiden hakkımı alabilir misin?” dedi. Hız. Ömer başka bir işle uğraşırken böyle bir durumla karşılaşmaktan dolayı biraz sinirlenmişti. O, eline kırbaç alarak adama doğru yöneldi ve şu sözleri söyledi “Ömer yanınıza geldiğinde onu bırakıp başka işle ilgileniyorsunuz, Ömer bir iş ile meşgulken onu yanınıza işlerinizi çözmesi için çağırıyorsunuz.” Bunun üzerine adam Hız. Ömer’in sözlerinden korkmuştu ve oradan hemen ayrıldı. Aradan biraz zaman geçtikten sonra Hız. Ömer’in sinirleri yatışmıştı. Etrafındakilere adamı getirmeleri için emir verdi. Adam geldiğinde Hız. Ömer, ona “Al bu kırbaç ve sana yaptığım gibi başıma doğru tut, ben ahirette benden şikâyetçi olmandan korkarım” dedi. Adam, “Hayır, bunu yapamam sana, sen halifesin” dedi. Hız. Ömer adama ısrar edince adam, “Hakkımı helal ediyorum ve Allah için bundan vazgeçiyorum” diyerek Hız. Ömer’i affetmişti. Hız. Ömer, olay tatlıya bağlanınca rahatça bir nefes almıştı.⁴¹⁶

Hız. Ömer hançerlenip yaralandığı zaman yatağında ağlarken onu gören Abdullah b. Abbas, ona şöyle demiştir: “Ey Hız. Ömer! Vallahi senin Müslüman oluşun ve halifeliğin İslam için büyük bir nimet ve yardım olmuştur. Yeryüzünde adette hükmettin.” Ömer bu sözleri duyunca: “Ey Abdullah! Sen Rabbine kavuşulduğun günde, benim için böyle şehadette bulunur musun, bu sözlerini o çetin günde de söyler misin?” diye sorunca, Abdullah b. Abbas tarafından “Evet” cevabını almıştır. O, hesap verme kaygısı taşıyan bir lider olarak bu cevaba çok sevinmiştir.⁴¹⁷

Hız. Ömer, kıyametteki hesaptan çokça korkan ve endişe duyan bir halifeydi. O, bir gün Ebû Musa el- Eş’ari’ye şöyle sordu: “Ey Ebû Mûsa! Biz çok şükür ki Müslüman olduk. Müslüman olduktan sonra Mekke’den Medine’ye hicret etmek durumunda kaldık. Hız. Peygamber’in yanından da hiç ayrılmadık. Acaba Allah bunlar için bize kıyamet gününde bir ecir verir mi?” Ebû Mûsâ da Hız. Ömer’e şu cevabı verdi: “Allah, biz çok

⁴¹⁵ et- Taberî, *Tarih-i Taberî*, IV/ 244.

⁴¹⁶ Sallabi, *II. Halife Hız. Ömer(r. a) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 150.

⁴¹⁷ Çil, “*Hız. Ömer’in Liderliği*”, 155.

iyilik yaptıkça bize güzel mükâfatlar verecektir.” Hz. Ömer ise Ebû Mûsâ'nın bu cevabına karşılık “Yemin ederim ki kıyamet günü hesaptan kurtulmaktan başka hiçbir şey istemiyorum” dedi.⁴¹⁸

Heybet kavramına geçilecek olursa heybet sözlükte; korkmak, sakınmak manalarına gelmektedir. Terim olarak ise bir kimsenin veya bir şeyin gazabından, azametinden, celalinden veya korkunç olmasından sakınıp korkmaktır.⁴¹⁹ Heybet aynı zamanda tasavvufi bir hal manasına gelip Allah'a yakın olmanın vermiş olduğu bir endişe hissidir.⁴²⁰ Hücvîrî'ye göre heybet, Allah'ın celâl tecellileri karşısında kulun kalbinin yorulması ve kulun varlığının bu tecelli karşısında yok olup bir şey ifade etmemesidir.⁴²¹ Heybet, ta'zimden neşet eden bir korkudur.⁴²² Heybet, Allah'ın gizli, aşikâr olan her şeyden haberdar olması ile kulların kalbine gelen bir ürpertidir.⁴²³ Heybet, havf ve kabz halinin ilerisindeki bir hal olarak nitelendirilir.⁴²⁴

Sufilere göre, Allah'ı müşahade etmekten zuhur eden heybet, bir azamet halidir; azamet ise azîm anlamına gelen Allah'ın bir sıfatıdır. Allah'ın diğer celâl sıfatları gibi azamet sıfatı tecelli edince kulun varlığı yok olup bir şey ifade etmezken Allah'ın varlığı ise bakidir. Bu da sufilere göre heybet halinin mümkün olduğu anlamına gelir.⁴²⁵ Lakin heybet hali, herkes için geçerli değildir. Bu hal, sadece kâmil insanlar içindir. Kuşeyrî'ye göre heybet sahibi olan her sâlik aynı zamanda gaybet halindedir. Yani dışarı ile ilişkisini kesmiştir. Bu gaybetin ne kadar süreceği heybet sahibinin durumuna ve seviyesine bağlıdır.⁴²⁶

Âlemde yaratılmış güzellikler, bize bu güzellikleri yaratan Allah'ın ne kadar azametli ve büyük olduğunu gösterir. Bu güzellikleri temaşa etmek de bizi Celâl ve Cemâl sıfatlarına sahip olan Allah'a şükretmeye götürür. Hz. Ömer, bir gün Medine mescidinde namaz kıldığı esnada bir kişinin “Allah'ım beni azlardan eyle” diye dua ettiğini duyar. Namaz bitince bu nasıl bir dua diye adama merakla sorar. Adam da

⁴¹⁸ Mahmud Sami Ramazanoğlu, *Hazret- i Ömerü' l Fâruk* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2018), 98.

⁴¹⁹ Cebecioğlu, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 266.

⁴²⁰ Semih Ceyhan, “Üns”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 42/ 348- 349.

⁴²¹ Hücvîrî, *Keşfu 'l Mahcub*, 526-527.

⁴²² Gazzâlî, *İhyâ*, I/ 191.

⁴²³ Ebû Abdillâh el- Hâris b. Esed el- Muhâsibî, *er- Ri'aye*, Çev. Şahin Filiz (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998), I/ 131.

⁴²⁴ Uludağ, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 165.

⁴²⁵ Ceyhan, “Üns”, 42/ 348- 349.

⁴²⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 187-188.

“Allah, kullarım içerisinde bana şükredenler pek azdır”⁴²⁷ buyurmaktadır. “Ben de Allah’ tan beni azlardan eylemesini diliyorum” diyerek cevap verir. Hz. Ömer, bu duayı çok beğenir ve Azim olan Allah’a üzerindeki nimetler için şükreder.⁴²⁸

Hz. Ömer, bir gün bir evin önünden geçerken, evden yükselen Kur’an seslerini duydu. Hane halkı, Tûr suresini okuyordu. “Rabbinin azâbı hiç şüphesiz vuku bulacaktır, onu defedecek hiçbir şey yoktur”⁴²⁹ ayetini duyunca bineğinden inerek düşünceli bir şekilde duvara yaslandı. Daha sonra ayetteki uyarının etkisiyle hastalandı ve bir süre evinde yattı.⁴³⁰ Hz. Ömer, Allah’ın azabından, Allah’ın kahır ve gazabına sebep olacak kötü ve çirkin işlerden her zaman Allah’a sığınır. Rabbine kendisini kulluk vazifesini ihmal etmeden kavuşturması için bolca dua ederdi.

Tasavvufi eserlerin birçoğunda mürid ile mürşidin ilk karşılaşma anları dikkat çekici bir şekilde anlatılmaktadır. Bu eserlerde, müridin mürşidiyle ilk karşılaşma anında heybet, haşyet ve heyecan duyup ondan etkilendiğine dair menkıbeler vardır.⁴³¹ Mevlânâ Mesnevi’sinde Hz. Ömer’in elçiyi (Mevlânâ elçiyi müride benzetir) derinden etkilediği menkıbesine şu şekilde yer verir:

Elçi oraya gelip uzakta durdu. Ömer’i görünce titremeye başladı.

O uyuyandan elçiye bir heybet, gönlüne hoş bir hal geldi.

Muhabbet ve heybet birbirinin zıttı iken gönlünde bu iki zıttın birleştiğini gördü.

Kendi kendine ,Ben nice Padişahlar gördüm; büyük sultanların makbulü oldum.

Onlardan korkmaz, ürkmezdim. Bu adamın heybeti aklımı başımdan aldı.

Aslanlar, kaplanlar bulunan ormanlara daldım, yüzümün rengi bile kaçmadı.

Birçok savaşlarda bulundum; savaş başlayınca

Bir hayli ağır yaralar aldım, düşmanları ağır bir surette yaraladım. Bütün bu ahvalde kalbim, diğerlerinden daha kuvvetli idi.

Bu adam silâhsız, kuru yerde yatıyor; benim yedi âzâm tir tir titremekte; bu ne?

Bu heybet Hak’tan halktan değil; bu heybet, şu abalı adamdan gelmiyor’ dedi.

Bir kişi Hak’tan korkup takva yolunu tuttu mu: cin olsun, insan olsun, onu kim görse korkar⁴³²

3.2.9. Tevessül

Tevessül sözlükte, vesile kılmak anlamındadır. Terim olarak ise tevessül; kişinin güzel amelleriyle, Allah’ın isim ve sıfatlarıyla, Hz. Peygamberle veya Allah’a yakın olduğuna

⁴²⁷ Sebe, 34/ 13.

⁴²⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/ 3953

⁴²⁹ Tûr, 52/ 7-8.

⁴³⁰ İbn-i Receb el- Hanbeli, *et-Tahvif mine’ n- Nar* (Dımaşk: Darü’l Kütüb, 1979), 30.

⁴³¹ Göztepe, “*Mevlana’ nın Eserlerinde Hz. Ömer*”, 281.

⁴³² Mevlana, *Mesnevî*, I/ 1415-25.

inanılan veli kullar vesilesiyle Allah'a yakın olarak O'ndan bir şeyler istemesidir.⁴³³Kur'an'ı Kerim'de, iki yerde vesile kavramı geçmektedir. “Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının ve O'na (yaklaşmaya) vesile arayın, bir de O'nun yolunda cihat edin ki kurtuluşa eresiniz.”⁴³⁴ “De ki: “Onu bırakıp da ilâh diye ileri sürdüklerinizi çağırın. Onlar, başımızdaki sıkıntıyı ne kaldıracırlar ne de değiştirebilirler. Onların yalvardıkları bu varlıklar, “Hangimiz daha yakın olacağız.” diye Rablerine vesile ararlar. O'nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur.”⁴³⁵Ayetlerde geçen vesile kavramı, insanların kötü ve çirkin işlerden uzak durmalarını ve Allah'a yakınlaşmak için yol aramalarını dile getirmektedir.

Sünnette de tevessül kavramı geçmektedir. Hz. Peygamber'in tevessüle izin verdiği bir takım hadiseler yaşanmıştır. Bir gün a'mâ bir sahabi, Hz. Peygamber'e gelerek gözlerinin açılması için kendisine dua etmesini ister. Hz. Peygamber, “ İstersen bu duanı erteleyelim zira bu durum ahiretin için daha hayırlıdır” der. Adam ise tekraren “Gözlerimin açılmasını istiyorum” demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ona dua ederken kendisi ile vesile yapılmasını şu şekilde öğretmiştir: “ Önce abdest al ve iki rekât namaz kılıp şu şekilde dua et: Allah'ım! Peygamberin'in hürmetine senden istiyor ve sana yüzümü dönüyorum. İhtiyacımın giderilmesinde O'nu benim için şefaathçi eyle ve O'nun benim hakkımda şefaathini onayla.” A'mâ adam bu duayı yaptıktan sonra şifa buldu ve gözleri açıldı. Bu hadis-i şerifte Hz. Peygamber'in, kendisi ile vesile yapılmasına izin verdiğini görmekteyiz.⁴³⁶

Bir hadis- i şerifte de İslam'dan önce yolculuğa çıkan ve geceleyin dinlenmek için bir mağaraya giren ve orada buldukları sırada bir kaya tarafından kapısı kapanarak mahsur kalan üç arkadaşın durumu anlatılmaktadır. Bu üç arkadaştan her biri, mağaradan kurtulmak için yaptıkları bir ameli Allah'a sunarak Allah'tan mağaranın kapısının açılmasını istemişlerdir. Ve her birinin yapmış olduğu dua ile kapı biraz daha açılmış ve nihayet kapı tamamen açılınca üç arkadaş mağaradan kurtulma imkânı

⁴³³ Muhammed Mâlikî el-Alevî, *Mefâhîm Yecibu en Tusahhah* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 118.

⁴³⁴ Mâide, 5/35.

⁴³⁵ İsrâ, 17/56- 57.

⁴³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/478.

bulmuşlardır. Bu kişiler mağaradan kurtulmak için salih amellerini dile getirerek amelle tevessül yapmışlardır.⁴³⁷

Vesile, kendisi aracılığı ile istenilene ulaştırın her şeydir. Bu istenilen şeyler bir menfaate ulaşmak olabileceği gibi Allah'a yakınlaşmayı arzulamak da olabilir.⁴³⁸ Tevessül, Allah'a ulaştırın amel ve ilimler bütünüdür.⁴³⁹ Tevessül, ilim ve salih amellerle Allah'ın yoluna tâbi olarak şeriatın ulvi değerlerini benimsemektir.⁴⁴⁰ Vesile, günahların terkine sevk edip sevap ve güzel amellere yönlendiren şeylerdir.⁴⁴¹ Tevessül, sadece Allah'ın rızasını umarak ilim ve ibadetle O'na yaklaşmaktır.⁴⁴² Tevessül, salih amellere sarılarak Allah'a yakınlık kurmaktır.⁴⁴³ Ebu Talib Mekki, vesilenin kurb makamı olduğunu dile getirmiştir. Ona göre insanın Allah'a en yakın olanı, Allah katında en üstün ve Allah hakkında bilgisi en çok olanıdır.⁴⁴⁴ Kuşeyrî'ye göre Allah'tan yardım istemekten gayri bir vesile yoktur.⁴⁴⁵

Tevessülün üç şartı vardır: Tevessülle kendisinden bir şey talep edilen zat, sadece Allah'tır. Talep edilen şeyin yaratıcısı da O' dur. Tevessül eden kişi; Allah'a yaklaşmayı arzu eden, bir hayra nail olmayı veya kendisinin bir sıkıntıdan bertaraf olmasını isteyendir. İsteğine nail olmak için vesile kılınan şeyler, kulun kendisi ile Allah'a yaklaştığı, duasının kabulüne vesile yaptığı salih ameller veya onurlu şahıslardır.⁴⁴⁶

Mevlânâ, Allah'la yakınlık kurabilmek için bir vesileye ihtiyaç olduğunu, rehbersiz yola çıkanların yolda kaybolabileceklerini veya iki günlük yolu ancak yüz yılda aşabileceklerini ifade eder.⁴⁴⁷

İbnü'l-Esir, ezan duasındaki "el-Vesile" kelimesini açıklamıştır. O, "el- vesilenin" "Cenabı Allah'a yakınlaşmaya vesile, cennette ulaşılacak bir yer veya mahşer gününde şefaet" gibi anlamlarda olduğunu dile getirmiştir.⁴⁴⁸

⁴³⁷ Buharî, "ıcar", 12.

⁴³⁸ Ahmed b. Mahmud Neseî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl* (Beyrut: Dâru'l Fikr, 1999), I/ 445.

⁴³⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VIII/ 405.

⁴⁴⁰ İsfahâni, *el-Müfredât*, 861.

⁴⁴¹ Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 2003), I/ 265.

⁴⁴² Cürcani, *et-Ta'rifât*, 280.

⁴⁴³ Serrâc, *Lüma'*, 86- 87.

⁴⁴⁴ el- Mekki, *Kûtu'l-Kulûb*, 83.

⁴⁴⁵ Kuşeyrî, *Letâifü'l İşârât*, Thk. Abdülatif Hasan Abdurrahman (Mısır: Darül Kütübil İlmiyye 2012), 1/15.

⁴⁴⁶ Dilaver Selvi, "Tevessül ve Vesile" *Semerkind Dergisi*, (Mart 2020), 65.

⁴⁴⁷ Mevlana, *Mesnevi*, III/ 47.

Ali Seyyidî, bir keresinde insanlara tevessülle alakalı şöyle buyurmuştur: “Bir kimse, kalbiyle inanırsa Allah'tan başka ilah olmadığına onun hiçbir günahı kalmaz. Ayette buyruluyor ki: “Bil ki, Allah'tan başka ilah yoktur. Hem kendinin hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile.”⁴⁴⁹ Özetle, bir kul günahlarının bağışlanmasını istediği zaman la ilahe illallah yüce cümlesinin manasına tevessül eyleyebilir.⁴⁵⁰

İslam düşüncesinde, insanın Allah'a niyaz ederken bazı vesilelerle O'na yakınlaşmaya çalışması, makbul görünmekte ve tatbik edilmektedir. Lakin İslam düşüncesinde, vesile kılınacak şeylerin neler olması gerektiği ile alakalı birtakım ihtilaflar bulunmaktadır. Tevessül çeşitlerinden olduğuna itibar edilen Allah'ın isim ve sıfatlarıyla tevessül ve salih amel ile tevessülün caiz olduğuna dair bir ittifak vardır. Allah'ın isim ve sıfatlarıyla tevessülün yapılabileceğine delil şu ayettir: “En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimleriyle dua edin.”⁴⁵¹ Salih amel ile tevessüle ise şu ayet delil getirilmektedir: “Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz bu Allah'a olan saygısından kalbi ürperenlerden başkasına ağır gelir.”⁴⁵² Tevessül meselesinde, zat ile yapılan tevessülle alakalı ise birtakım ihtilaflar vardır. Zat ile tevessül, tevhide aykırı olup olmama noktasında taşıdığı endişe ve tehlikeden dolayı tartışma konusu olagelmiştir.⁴⁵³ Hz. Peygamber'in vefatından sonra, O'nun zatıyla tevessül etme konusunda birtakım eleştiriler getirenler olmuştur. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat göre burada vesile kılınan Hz. Peygamber'in makamıdır. Ümmet âlimlerinin ittifakı ile O'nun makamı daimidir, ölümle sona ermez ve bu makama her zaman hürmet etmek gerekir. Hz. Peygamber, Allah katında makamı en yüce olandır.⁴⁵⁴

Sûfî âlimlere göre peygamberler ve evliya ile tevessülde bulunmanın bir mahzuru bulunmamaktadır. Çünkü istenilen şeylerin tamamı ancak Allah'ın iradesi ile meydana gelmektedir. Müessir ve müsebbip olan sadece O' dur.⁴⁵⁵ Hatîb-i Bağdâdî şöyle söyler: “Ne zaman bir sıkıntıya düşsem hemen İmam-ı Musa Kazım'ın kabrine doğru yönelerek

⁴⁴⁸ Mecdüddin İbnü'l-Esir, *en-Nihâye, fî garibi'l-hadis ve'l-eser* (Beyrut: Dâru'l Fikr, 1990), V/ 185.

⁴⁴⁹ Muhammed, 47/ 19.

⁴⁵⁰ İmam Şaranî, *Tabakat' ül Kübra*, 872.

⁴⁵¹ A'râf 7/180.

⁴⁵² Bakara 2/45.

⁴⁵³ Berat Sarıkaya, “İnsan Allah İletişimi ve Tevessül”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (Haziran 2014), 3/ 118.

⁴⁵⁴ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 213.

⁴⁵⁵ Abdülgani en-Nâblusî, *Cem'u'l-Esrâr fî Reddi't-Ta'ni ani's-Süfiyyeti'l-Ahyâr Ehli't-Tevâcüdi bi'l-Ezkâr*, ed. el-Mâlih (Mardin: Dâru Nûri's- Sabâh, 2012), 122.

onunla tevessülde bulunurum. Bunun neticesinde görürüm ki Allah muhakkak arzu ettiğim şeyi bana kolaylaştırır.”⁴⁵⁶

Hiz. Ömer'in halifeliği zamanında Medine' de kıtlık baş göstermiştir. Remâde adı verilen bu kıtlık yılında Hiz. Ömer, yağmur duasında Hiz. Abbas'ı vesile kılarak şöyle dua etmiştir: “Allah'ım, bizler önceden Peygamberimizle Sana tevessülde bulunurduk, Sen de bizim duamızı kabul eder ve bize yağmur yağdırırdın. Şimdi ise Sana Peygamberimizin amcası ile tevessülde bulunuyoruz.” Bu duanın ardından yağmur yağmıştır.⁴⁵⁷ Bir rivayete göre; Hiz. Abbas, “Ya Rab! Bela ancak bir günah nedeniyle iner ve tövbe ile kalkar. Bu insanlar Hiz. Peygambere yakınlığımdan dolayı beni vesile kılarak Sana yöneliyorlar. Sana tövbe ile geldik üzerimize rahmetini yağdır” demiştir.⁴⁵⁸ Hiz. Ömer, cennetle müjdelenen bir devlet başkanı olmasına rağmen kendisinden sonra Müslüman olan Hiz. Abbas'ın ayağına bizzat kendisi giderek ondan yağmur duasına katılmasını istemiştir.⁴⁵⁹ Hiz. Ömer'in, Hiz. Peygamber'in amcası Hiz. Abbas ile tevessülde bulunması netice olarak onun şahsı ile ilgili değildir. Bilakis onun, Hiz. Peygamber'in amcası olması nedeniyledir. Hiz. Ömer, Hiz. Peygamber'in amcası ile tevessül ederek O'na olan bağlılığını ve saygısını göstermiştir. Zira Hiz. Abbas, Bedir savaşından sonra Müslüman olunca Hiz. Ömer bu konuda şöyle buyurmuştur: “Hiz. Abbas'ın Müslüman olması babamın Müslüman olmasından bana daha sevimli gelirdi çünkü Hiz. Peygamber de onun Müslüman olmasına çok sevinmişti.” Ayrıca Hiz. Ömer, müminlere sahabe ile tevessül edilebileceğini göstermiştir.⁴⁶⁰

Fazl b. Abbas b. Utbe b. Ebu Leheb bu yağmur duasının ardından rahmet yağınca şu şiiri duygulu bir şekilde okumuştur:

Allah(cc) amcam sayesinde Hicaz ve ahalisine yağmurlar verdi
Akşam vaktinde yaşlılığıyla Ömer' e yağmur istemekte
Zorluklar çekerek Sana yöneldi Allah' ım
Hep istedi tâ ki yağmur gelinceye dek
Resûlallah bizdendir ve mirası aramızda
Bundan daha başka övünülecek bir şey var mıdır?⁴⁶¹

⁴⁵⁶ el-Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, I/ 442.

⁴⁵⁷ Buhârî, “İstiskâ”, 2.

⁴⁵⁸ Sallabi, *II. Halife Hiz. Ömer(r. a) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 301.

⁴⁵⁹ Murat Sarıcağ, *Bütün Yönleriyle Dört Halife Dönemi*, 224.

⁴⁶⁰ Mehmet Necmeddin Bardağcı, “Tasavvufi Bir Terim Olarak Tevessül ve Vesile”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2(Ankara 1999), 37.

⁴⁶¹ Sallabi, *II. Halife Hiz. Ömer(r. a) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 295.

Hız. Ömer, Hız. Abbas ile ilgili şöyle buyurmuştur: “Resûlullah, Hız. Abbas'a bir oğulun babasına gösterdiği saygıyı gösterirdi ve ona saygıda kusur etmezdi. Ey insanlar! Resûlullah'ın amcasına göstermiş olduğu saygı konusunda O'na uyup siz de Abbas'a saygı gösterin ve dua ederken onu Allah'a vesile edinin.”⁴⁶² Hız. Ömer'in bu sözleri, onun insanları Hız. Abbas ile tevessül etmeye teşvik ettiğini göstermektedir.

Hız. Peygamber, umreye giden Hız. Ömer'den “ Duanda bizi unutma” diyerek kendisine dua etmesini istemiştir. Âlimler, ittifakla salih müminlerin duasıyla tevessüle izin vermişlerdir. Kur'an ve Sünnette de müminlere, birbirlerinin duasını istemek tembihlenmiştir. Hız. Peygamber'in, Hız. Ömer'den kendisine dua etmesini istemesi müminler için güzel bir örnek teşkil etmektedir.⁴⁶³

3.2.10. Uzlet

Uzlet kavramı, inzivaya çekilerek halktan ayrı yaşamak, تنها yerlere giderek ibadet ve taatle meşgul olmak anlamına gelir.⁴⁶⁴

Kur'an'da yer alan, “Rabbi'nin adını an, ibadetlerinde O'ndan başka her şeyden kesilerek yalnız O'na yönel”⁴⁶⁵ ayetinin hakkını verebilmenin ancak tasavvufun önerdiği uzlet ve halvet eğitiminin neticesinde gerçekleşebilmesi mümkündür. Bu halvet ve uzlet eğitimlerinin genellikle kırk gün sürmesi de Kur'an'da geçen Hız. Musa'nın kıssasına dayandırmaktadırlar. Yüce Rabbimiz bu durumu şöyle dile getirmektedir: “Musa ile otuz gece (bana ibadet etmesi için) sözleştik ve bu otuz geceye on daha kattık.”⁴⁶⁶

Hız. Peygamber'in, nübüvvetten önce Hira Mağarasına çekilip Rabbi ile baş başa kalıp orada ibadet ve tefekkürle meşgul olması Mutasavvıflar tarafından, uzlet ve halvetin tarihi kaynaklarından birisi olarak görülmektedir. Hatta bazı mutasavvıflar, Hız. Peygamber'in Hira Mağarasındaki bu uygulamasına dayanarak halvetin sünnet olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁴⁶⁷ Yine Hız. Peygamber'in, ramazan ayının son on gününde mescitte itikâfa girip uzlete çekilmesi ümmeti için önemli bir örnek teşkil etmektedir.

⁴⁶² Buhari, “İstiskâ”, 186.

⁴⁶³ İbn Teymiyye, *İbn Teymiyye Külliyyatı*, Çev. Ahmet Önsal (İstanbul: Tevhid Yayınları, 1986), 66-69.

⁴⁶⁴ Uludağ, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 543.

⁴⁶⁵ Müzzemmil, 73/ 8.

⁴⁶⁶ A'raf, 7/ 142.

⁴⁶⁷ İsmail-i Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukara* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 151.

Tasavvufta uzlet, ibadet niyetiyle mutasavvıfın Rabbi ile baş başa kalmasıdır.⁴⁶⁸ Halvetle anlamdaş olan uzlet, nefsinden yüz çevirerek Allah'a yönelmek manasındadır.⁴⁶⁹ Uzlet, insanın kendisini Rabb'inden uzaklaştıran, dünya hayatına aldanmasına sebep olan her şeyden yüz çevirmesidir.⁴⁷⁰ Uzlet, kişinin bir köşeye çekilerek kendisiyle baş başa kalması ve insanlarla olan ilişkisini sınırlandırmasıdır.⁴⁷¹ Uzlet kavramı, çoğunlukla dünyadan yüz çevirmek manasında kullanılmıştır.⁴⁷² Uzlet, kişinin maddi varlığı ile insanlardan uzaklaşıp bir köşeye çekilmesidir.⁴⁷³

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, bütün hayırların açlık, sükût, uyanıklık ve uzlette görüldüğünü dile getirmiş ve insanları bu hayırlara sarılmaya davet etmiştir.⁴⁷⁴

Kişi, toplumda ahlaksızlığın baş gösterdiği, ahlaksız davranışların normalleştiği ve ahlaksızlığın toplumun bütün katmanlarına yayıldığı bir zamanda olabildiğince ahlaksızlık rüzgârına kapılmış kimselerden uzak durarak uzleti ihmal etmemelidir.⁴⁷⁵

Uzlet iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, müritlerin uzletidir. Müritlerin uzleti, bedeni Rabb'den başkası ile bir araya olabildiğince getirmemektir. Muhakkiklerin uzleti ise maddenin kalbe hükmetmesini engellemek ve kalbin maddeden uzak tutulmasıdır. Muhakkiklerin kalpleri, sadece Allah'la hemhal olur ve O'nu müşahede eder.

Uzlete çekilen kişilerin üç amacı vardır: Birincisi, insanların şerrinden sakınmaktır. İkincisi, kişinin kendi şerrinin başkasına zarar vermesine engel olmaktır. İkincisi, birincisinden daha üstün ve evladır. Çünkü bu hal üzere olan kişi, nefsini yüceltmemeli ve insanları kendi şerrinden kurtardığına inanmalıdır. Üçüncüsü de Allah ile sohbet edip O'nunla baş başa kalmayı dilemektir.⁴⁷⁶

Kuşeyrî, uzletin adabını şu şekilde sıralamaktadır: Öncelikle kişi, şeytan vesvese yoluyla onu yoldan çıkarmasın diye tevhid akidesini hıfz edecek ilimleri öğrenmelidir. Sonra farzları yerine getirmesini sağlayacak şer-î bilgileri öğrenmelidir. Yani uzletten

⁴⁶⁸ İbnü'l-Arabi, *Fütûhât*, II/ 433.

⁴⁶⁹ Serrâc, *Lüma'*, 417.

⁴⁷⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 66.

⁴⁷¹ Cürcani, *et-Ta'rifât*, III/ 111.

⁴⁷² Süleyman Uludağ- Şinasi Gündüz, "Uzlet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/ 255- 257.

⁴⁷³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1997), 157.

⁴⁷⁴ el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, 195.

⁴⁷⁵ İbn Ebi'd-Dünyâ, *el-Uzletu ve'l-İnfirâd*, 52.

⁴⁷⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 320.

önce akaid ve fıkıh ilminde kendisine lazım olacak bilgileri öğrenmesi gereklidir. Bu bilgi donanımıyla birlikte uzlette kötü huylarından arınma fırsatı bulabilir.⁴⁷⁷

İmam Gazzâlî, uzletin faydalarını şöyle sıralamaktadır: Mürit, uzlet halindeyken kendisini ibadet ve tefekküre verme fırsatı bulur ve toplumda kendisine bulaşma ihtimali olan günahlardan kurtulmuş olur. Mürit, bu sayede fitnelerden emin olmuş olur. Ayrıca uzlet sayesinde mürit, riya gibi bazı manevi hastalıklardan da korunmuş olur.⁴⁷⁸

Gazzâlî, uzlet yapmayan kişinin elde edeceği menfaatleri ise şu şekilde sıralamaktadır: Uzlete çekilmeyen kimse için eğitim öğretim faaliyetlerine katılma imkânı vardır. Ayrıca kişi, toplumu doğruya davet edip insanlarla sosyal ilişkiler kurarak toplum menfaatlerinden yararlanma fırsatına kavuşmuş olur.⁴⁷⁹

İslâm bilginleri uzletin mi yoksa zıddı olan ihtilatın mı daha faziletli olduğu konusunda muhtelif görüşler dile getirmişlerdir. Hz. Peygamber, "İnsanların arasına karışıp onların eza ve cefasına katlanan bir Müslüman, insanların arasına karışmayıp ve onların baskılarına katlanmayandan daha faziletlidir" buyurmuşlardır.⁴⁸⁰ Sûfî denildiğinde, herkesin aklında insanlardan uzaklaşarak تنها yerlerde zühd hayatı yaşayan bir âbid canlanır. Gazzâlî ise tasavvuf ilmine getirdiği yeni fikirlerle insanların zihninde oluşan bu düşünceyi ortadan kaldırmış ve Sufilerin hayatında insanlardan uzaklaşarak uzlete çekilmenin şart olmadığını aksine toplumda insanlarla bir arada olmanın kişiye çok şey kazandırabileceğini öne sürmüştür. Özetle Gazzâlî, halvet ve uzletin nefsin korunmasındaki etkisinin büyük olduğuna inanmakla birlikte insanların nefislerini toplum içerisinde korumalarının bundan daha önemli olduğu fikrini benimser.⁴⁸¹

Sufilere, "Arif kimdir?" diye sorulduğunda, "(görünürde) halk ile beraber olup (sırrıyla) Rabb ile olandır" dediler.⁴⁸² Esasında mutasavvıfların istediği ve tavsiye ettiği uzlet de temelli insanlardan ve toplumdan uzaklaşmak değildir. Sürekli uzlet hali, insanı ifrata sürükleyebilir.⁴⁸³ Tasavvufta uzlet kişinin nefsini terbiye ettikten sonra insanların arasına dönmesidir. Tasavvuf tarihine bakıldığında da en büyük ve değerli eserlerin yalnızlıkla birlikte zuhur ettiğini görürüz. Gazzâlî'nin İhya'sı, Mevlânâ'nın Mesnevi'si böyle bir zaman diliminde meydana gelmiştir. Zira bu yüce şahsiyetler de güzide eserlerini

⁴⁷⁷ Kuşeyri, *er-Risâle*, 102.

⁴⁷⁸ Gazzâlî, *İhyâ'*, II/ 245-246.

⁴⁷⁹ Gazzâlî, *İhyâ'*, II/ 245-246.

⁴⁸⁰ Tirmizi, "Kıyâmet", 2507.

⁴⁸¹ Gazzâlî, *İhyâ'*, II/ 148.

⁴⁸² Kuşeyri, *er-Risâle*, 155.

⁴⁸³ Uludağ- Gündüz, "Uzlet", 42/ 255- 257.

kaleme aldıktan sonra insanların ve toplumun arasına karışarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Netice olarak uzlet ve halvet eğitimleri müridi, halka Hakk için hizmete hazırlamaktadır.⁴⁸⁴

Hz. Ömer, uzlet ehli bir halifeydi. O, “Uzlet, kötü kişilerle düşüp kalkmaktan rahat bulmaktır” buyurarak uzletin insanın kalp aynasını parlatmada ne kadar önemli bir unsur olduğunu vurgulamıştır. Uzlet, halktan yüz çevirmek veya onlardan kalp ile inkıta etmek suretiyle olur. Kalp ile inkıta etmek, halk arasında bile olsa kalbinin Hakk’la beraber olmasıdır. Bu yüce bir makamdır ve Hz. Ömer’in sıfatıdır.⁴⁸⁵ Hz. Ömer, “Allah’ın zikrine sarılın, zira o şifadır. İnsanları anmaktan geri durun zira o hastalıktır” buyurarak her daim Allah’ın zikriyle meşgul olunmasını tavsiye etmiştir.⁴⁸⁶

Halife Hz. Ömer’in uzleti teşvik için söylediği sözleri meşhurdur. Hz. Ömer, “Uzletten yararlanınız” diyerek insanları bu koruyucu ve huzur veren makama çağırılmaktadır.⁴⁸⁷ O, insanları bu hayırlı makamdan istifadeye davet etmektedir. Zira uzlet eğitiminin, maddi ve manevi birçok zarara karşı korucu bir kalkan olduğu aşikârdır.

Hz. Ömer, yine bir gün insanlara “Kuşkusuz uzlette kötü dostumdan kurtulup rahata ermek vardır” buyurarak uzletin neticesinde erişilecek faydaları dile getirip insanları uzlete teşvik etmiştir.⁴⁸⁸ Hz. Ömer, “Her şeyde teenni ile hareket etmek hayırlıdır, ancak ahiret işleri bundan müstesnadır” buyurarak ahiret saadeti için verimli bir çalışma içerisinde olunmasını vurgulamıştır.⁴⁸⁹

Hz. Ömer, bir gün bir hutbe esnasında Necidlilere Veysel Karanî’yi sormuştur. Necidliler, “Üveys denilen bir deli divane vardır, halk arasına karışmaz, bizim yediklerimizi yemez” dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer “Onu istiyorum” deyince Necidliler onu bulabilecekleri yeri tarif ettiler. Hz. Ömer, yanına Hz. Ali’yi alarak Üveys’in yanına gitti. Onu namaz kılariken buldular ve namazının bitmesini beklediler. Üveys namazı bitince onların yanlarına gelerek selam verdi. İki sahabe ondan dua istediler. Üveys duanın ardından artık yalnız kalıp ahiret için hazırlığa devam etmek istediğini zira kıyametin çok yakın olduğunu dile getirdi. Onlara da uzleti tavsiye etti.⁴⁹⁰

⁴⁸⁴ Halim Gül, Tasavvufi Bir Kavram Olarak Halvetin İnsani Boyut Açısından Kur’ an ve Sünnete Dayalı Olarak Değerlendirilmesi, *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 7(Aralık 2020), 76- 77.

⁴⁸⁵ Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, 158.

⁴⁸⁶ İbn Hanbel, *Müsned*, 154.

⁴⁸⁷ Gazzâlî, *İhyâ’*, II/ 246.

⁴⁸⁸ İbn Hanbel, *Kitâbu’z- zühhd/* 625.

⁴⁸⁹ İbn Hanbel, *Kitâbu’z- zühhd/* 151.

⁴⁹⁰ Hücvîrî, *Keşfü'l- mahcûb*, 176.

3.2.11. Velayet

Velayet, adavetin zıddı olup aslı mehabbet ve kurbdur.⁴⁹¹ Velayet sözlükte; muvaffakiyet, zafer, dostluk ve yönetmek gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁹² Velayet, Allah'ın kulunu, kulun da Rabb'ini dost edinmesi ile oluşan karşılıklı sevgi bağıdır. Kul, Rabb'ini dost edindiğinde O'nun velisi ve vekili olur.⁴⁹³

Velayet kavramı ve onunla aynı kökten türeyen veli, vâlî, evliyâ, mevlâ, mevâlî, tevellî kelimeleri de ayet ve hadislerde geçmektedir. Velâyet kavramı, Kur'an'da türevleri ile beraber seksen yedi ayette geçmektedir. Bu ayetlerin kırk altı tanesinde, Allah'ın insanlara dostluğu ve desteği, üç ayette, insanların Allah'la dostluğu, on tanesinde insanlarla şeytan arasındaki dostluk ilişkileri, diğer ayetlerde ise iyiyle kötüler arasındaki dostluk ilişkileri anlamında ele alınmıştır.⁴⁹⁴ Yûnus Sûresinde: “İyi bilin ki, Allah'ın veli kullarına (evliya) hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır. Onlar, iman edip günahlardan sakınmakta olan kimselerdir. Dünya hayatında da, ahirette de en büyük müjde onlardır. Allah'ın kelimelerinde size verdiği sözlerde değişme yoktur. İşte büyük kurtuluş ancak budur”⁴⁹⁵ ayetinde geçen evliya kelimesi, dostluk anlamında kullanılmıştır. Evliyalar, Allah'ın dostlarıdır ve Allah onları zayi etmeyecektir. Bir ayette de “Allah, iman edenlerin dostudur, onları zulûmattan (küfür karanlıklarından) nura (imana) çıkarır. İnkâr edenlere gelince, onların dostları ise tağuttur (Allah'ın yerine tuttıkları şeylerdir), onları nurdan zulûmata çıkarırlar. İşte onlar ateş ehlidirler. Onlar orada ebedî olarak kalıcıdır”⁴⁹⁶ buyrulmaktadır. Buradaki veli kelimesi; velayeti altındakileri koruma ve kollama, onlara destek yardımcı olma, gerektiğinde sahiplenme anlamında kullanılmıştır.

Bir adam Hz. Peygambere gelerek: “Ey Allah'ın Peygamberi, Allah'ın velileri kimlerdir?” diye sordu. Allah Resulü: “Görüldüklerinde Allah'ın hatırlanıp zikredilmesine vesile olan mübarek kullardır” buyurdu.⁴⁹⁷ Bir kutsi hadiste, “Her kim benim veli kullarımdan birine düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım amelleri eda etmesidir. Kulum bana nafilâ ibadetlerle yaklaşmaya devam eder, bunun sonucunda ben

⁴⁹¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 1187.

⁴⁹² İsfahâni, *Hilyetü'l evliyâ*, 837.

⁴⁹³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 378.

⁴⁹⁴ Karaman, *Kur'an Yolu*, 118.

⁴⁹⁵ Yunus, 10/62-64.

⁴⁹⁶ Bakara, 2/257.

⁴⁹⁷ İbn Mâce, “Zühd”, 4.

onu severim. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı (aklettiği kalbi, konuştuğu dili) olurum. Benden bir şey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himayeme alır, korurum. Ben yapacağım bir şeyde, mümin kulunun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç tereddütte düşmedim. O ölümü sevmez, ben de onun sevmediği şeyi sevmem”⁴⁹⁸ buyrulmuştur. Bu hadiste, Allah’ın veli kulunu bizzat kendisinin koruması altına aldığı ve bunun teminatını verdiği görmekteyiz.

Velayet, kulun nefsinden fani olduğu sırada Hakk’la kaim olmasıdır. Velayet, Hakk’a ait olan şeylerle baki olup nefsinden fani olmaktır.⁴⁹⁹Velayet, Rabb ile mehabbet manasındadır.⁵⁰⁰Velayet, Allah’ın bütün isim ve sıfatlarını bilen, ibadetle meşgul olan, günah işlemekten sakınan ve Allah’ta fani olan takvalı kimselerin halidir.⁵⁰¹Velayet hakkını elinde bulunduran kişiye veli denir.⁵⁰² Veli, olabildiğince Rabb’ini ve O’nun sıfatlarını bilen, günahlardan uzak durup nefsin dürtülerine dalmaktan yüz çevirmiş olan kişidir.⁵⁰³Veli, Allah’a itaat ve ibadetle meşgul olan kimsedir.⁵⁰⁴Veli kelimesinin çoğulu olan evliya kavramı⁵⁰⁵, tasavvuf kaynaklarında çeşitli isimlerle nitelenmiştir. Evliya; gureba, fakara, seyyâhîn, nûriyye gibi isimlerle nitelendirilmiştir.⁵⁰⁶

Velayeti; velayet umumi, velayet hususi, velayet-i enbiya şeklinde üç kısma ayıranlar vardır. Bütün müminler Allah’ın dostudur şeklindeki bir tanım umumi velayeti, sadece Allah’ın seçilmiş kulları Allah’ın dostlarıdır şeklindeki bir tanım hususi velayeti, Peygamberlere özel olan bir velâyet tanımı ise velâyet-i enbiyayı ifade eder.⁵⁰⁷

Velayeti iki kategoriye ayıranlar ise onu, Velayet-i amme ve velayet-i hasa diye sınıflandırır. Velayet-i amme: Allah’ın farz ve vacip derecesindeki emirlerini yerine getirmek için elinden gelen çabayı sarf etmektir. Bu her mükellefin yerine getirmesi gereken bir mesuliyet olmakla birlikte bunu yerine getirenler velayet kapsamı içerisinde değerlendirilmiştir. Velayet-i hasa: Farz ve vacip olan emirleri eksiksiz yerine getiren

⁴⁹⁸ Buharî, “Rikak”, 38.

⁴⁹⁹ Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü*, 74.

⁵⁰⁰ Cürcanî, *et-Ta’rifât*, 114.

⁵⁰¹ Abdüllatif Harputi, *Tenkihul-Kelam Fi Akaidi Ehli'l-Islam*, Çev. Fikret Karaman (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016), 279.

⁵⁰² H.Yunus Apaydın, “Velayet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/ 15- 19.

⁵⁰³ Cürcanî, *et-Ta’rifât*, 114.

⁵⁰⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 519.

⁵⁰⁵ Süleyman Uludağ, “Veli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/ 25- 28.

⁵⁰⁶ Kelâbâzî, *Ta’arruf*, 21.

⁵⁰⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 378.

kişinin; daima zikir ve tefekkürle meşgul olması, ibadet ve taatte ihsan seviyesine ulaşması ve kurb makamına erişmesidir.⁵⁰⁸

İbnü'l- Arabî cennet ehlinin dört sınıf insan olduğunu söyleyip velilerin varlığını da bu sınıfların içinde zikrederek onlara inanmanın gerekliliğini vurgulamıştır.⁵⁰⁹

İbrahim b. Ethem: “Veli olmak ister misin?” diye birisine sorar. O kişinin, "Evet" demesi üzerine ona şunları söylemiştir: “Dünya ve ahiret hayatına dair hiçbir şey isteme, nefisini Allah'a ada, sadece O'na yönel ki, seni ve fiillerini deruhte etsin.”⁵¹⁰

Tasavvuf inancına göre, hayattayken insanlara yaptığı dua ve himmetlerle onlara faydalı olan evliyanın bu özelliği vefatından sonra da devam eder. Ve buna “tasarruf” adı verilir. Aziz Mahmud Hüdâyi'nin, İstanbul'u koruması onun vefatından sonra da tasarrufunun devam ettiğini gösterir.⁵¹¹

Tasavvuf ehli, bu kavramların insanlar tarafından istismar edilmemeleri adına veli olacak kişide bulunması gereken birtakım şartlar öne sürmüşlerdir. Bu şartlardan bazıları şu şekildedir; “Veli, Allah'a ibadet ve kulluk noktasında zirve bir noktada olsa da dinin hükümlerine ve şer'i adaba saygılı olup bunları da yerine getirmekten geri durmamalıdır. Veli, günaha düşme konusunda masum olmasa da Allah tarafından günahı ısrar etmeme hususunda korunmuştur. Veli, keramet sahibi olduğunu dile getirip keramet gösteremez. Allah'ın kendisine verdiği bu ikramları gösteriş amaçlı kullanmaz ve bunu bir imtihan olarak görür.”⁵¹²

Bazıları, insanın kendisinin veli olduğunu bilemeyeceğini dile getirir. Görüşlerini devamlı şu şekilde ifade ederler: “Kimse son nefesinin ne olacağını bilemez ve veli olup olmadığını da bu durumda bilemez. Kişinin son nefesine itibar edilir.” Diğer bir görüş ise bir kimsenin veli olduğunu bilmesinin imkân dâhilinde olduğunu ifade eder ve ashabtan “aşere-i mübeşşere” buna delil getiriler. Çünkü ashab-ı kiramdan olan on sahabe, hayattayken bizzat Hz. Peygamber tarafından cennetlik olmakla müjdelenmişlerdir. Bu on sahabe, hayatlarında bunu bilebildiklerine göre daha sonraki nesillerden gelen kişilerin de kendilerinin veli olduğunu bilmeleri doğaldır. Önemli olan

⁵⁰⁸ Hasan Kamil Yılmaz, “Velayet ve Veli”, *Altınoluk Dergisi* 114(Ağustos 1995), 32.

⁵⁰⁹ İbnü'l- Arabî, *Fütühât*, 137.

⁵¹⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 306.

⁵¹¹ Uludağ, “Veli”, 25- 28.

⁵¹² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 379.

bu yüce makamla övünüp insanlara üstünlük taslamamaktır. Zira son nefesi sadece Allah bilir.⁵¹³

Hakîm et-Tirmizî, hâtemü'l-evliyâ olan Hz. Muhammed'in evliyanın önderi ve en üstünü olduğunu ifade eder. Ondan sonra Hz. Ebû Bekir ve Ömer de O'nun bu makamının mirasçılarıdır.⁵¹⁴ Hakîm et-Tirmizî, velâyet makamının en üst mertebesine muhaddes kişileri getirip onları örnek göstermiştir. O, muhaddesun olan Hz. Ömer'i de eserinde ayrıcalıklı bir konumda ele almıştır.⁵¹⁵

Tasavvuf kaynaklarında çeşitli veli gruplarından, onların sayılarından, görevlerinden ve görev yerlerinden bahsedilmiştir. Kutub (bir), imâmân (iki), evtâd (dört), abdal (yedi veya kırk), nükabâ (on iki), nücebâ (sekiz), efrâd (üç ve üzeri) bunlardan bir kaçıdır. İbnü'l Arabî veli gruplarından olan efraddan bahsederken Hz. Ömer'i zikreder.⁵¹⁶ Zira Hz. Ömer, Allah'tan aldığı güç ile şeytana bile yolunu değiştiren ve cennetle müjdelenen veli bir kuldur.

Keramet, bir kişinin veli sayılmasında aranan şartlardandır. Rivayete göre Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Nil nehri kurumuştur. O, Nil nehrine üzerinde sözlerinin yazılı olduğu kâğıdı atınca nehir akmaya başlamıştır.⁵¹⁷ Bu durum Hz. Ömer'in kerâmet gösteren veli bir kul olduğuna işaret etmektedir.

Hz. Ömer, Peygamberimiz'in şöyle buyurdıklarını rivayet etmiştir: “Allah'ın kullarından bazı insanlar vardır ki nebi ve şehid olmadıkları halde kıyamette onların makamlarından ötürü enbiya ve şüheda olanlar, onlara imreneceklerdir” sahabiler, “Bunlar kimlerdir, Ey Allah'ın Peygamberi? Dediler.” Hz. Peygamber, “Bunlar ne akrabalık ne de birbirleriyle alıp verecekleri olmadıkları halde daima Allah'la olan kimselerdir. İnsanlar korktuklarında veya üzülüklerinde bunlar korkup hüznlenmezler. Allah'ın veli kulları için korku ve hüzn yoktur” cevabını verdi.⁵¹⁸

Daha önce de değinildiği üzere Hz. Peygamber, Hz. Ömer hakkında şöyle buyurur: “Sizden önceki milletlerde kendisine ilham olunan kimseler vardır. Benim ümmetimde ise daha çok vardır. O da Ömer'dir.”⁵¹⁹ Bu hadis Hz. Ömer'in, ilhama mazhar olan veli

⁵¹³ Yılmaz, “Velayet ve Veli”, 32.

⁵¹⁴ Tirmizî, “Ĥatmü'l-evliyâ”, 344.

⁵¹⁵ Tirmizî, “Ĥatmü'l-evliyâ”, 392.

⁵¹⁶ İbnü'l Arabî, , *Fütühât*, III/ 248-252.

⁵¹⁷ Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, 328.

⁵¹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/ 2731.

⁵¹⁹ Buhari, “Fezâilu's-sahâbe”, 6.

bir kul olduğunu göstermektedir. Onun ledün ilmine mazhar olduğu Hz. Peygamber'in hadisi ile sabittir.

3.2.12. Kerâmet

Kerâmet, sözlükte cömert bir şekilde ihsanda bulunmak manasına gelir. Kerâmet, Allah'ın veli kullarına ikram ettiği olağanüstü haldir.⁵²⁰

Kerâmet, Kur'an'da ve hadislerde terim olarak geçmez. Lakin Kur'an ve hadiste, bazı kerâmet örnekleri bulunmaktadır. Kur'an ve sünnet, velilerin göstermiş olduğu olağan üstü hallerin doğruluğuna hükmetmişlerdir. Kur'an'da; Hz. Musa ile Hızır arasında gerçekleşen olay,⁵²¹ Hz. Meryem'in melekleri görmesi, meleklerle konuşması ve meleklerin de onunla konuşması,⁵²² Ashâb-ı Kehf'in başından geçen olayları anlatan⁵²³ ayet-i kerimeler buna örnektir.

Hadislerde de kerâmet örnekleri vardır. Mesela Cüreyc isimindeki velinin beşikteki bir bebeği dile getirmesi,⁵²⁴ bir sığırın, üzerine yük yükleyen kişiye, "Ben bunun için yaratılmadım" diye konuşması⁵²⁵ buna örnek verilebilir.

Kerâmet, nübüvvet iddiası taşımayan ve herhangi bir tahaddide bulunmadan şeriata bağlı, istikamet üzere olan takvalı mümin kulun elinde zuhur eden olağanüstü hadisedir. Ayetler; Allah'a, mucizeler; peygamberlere, kerametler ise; velilere ve hayırlı müminlere işaret etmektedir. Kerâmetlerin, en faziletlisi ise nefsindeki kötü huyları güzel huylarla değiştirebilmendir.

Kerâmet, Peygamberler dışında, Kur'an ve sünnete tam manasıyla tabi olmuş, itikadı noksansız ve takva sahibi olan bir kulun elinde ortaya çıkan olağanüstü haldir.⁵²⁶ Kerâmet, mucize gibi tabiat kanunlarıyla tam olarak açıklanamayan harikulade bir olaydır.⁵²⁷ O, aslında mahiyeti itibariyle mucizeden çok da farklı değildir. Kerâmet ve mucizenin arasındaki fark, meydana geliş şekliyle alakalıdır.⁵²⁸ Mucize,

⁵²⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 211.

⁵²¹ Kehf, 18/60-82.

⁵²² Meryem 19/17-21.

⁵²³ Kehf, 18/ 13- 17- 18.

⁵²⁴ Buhâri, "Enbiyâ", 48.

⁵²⁵ Buhâri, "Enbiyâ", 54.

⁵²⁶ Kuşeyri, *er-Risâle*, 353.

⁵²⁷ Cürçani, *et-Ta'rifât*, 198.

⁵²⁸ Serrâc, *Lüma'*, 400.

peygamberlerin elinde keramet ise ona bağı olan velilerin elinde zuhur etmektedir.⁵²⁹ Olağanüstü bu haller; mümin-kâfir, dindar-günahkâr fark etmeksizin herkeste zuhur edebilir. Kâfir ve günahkârlarda ortaya çıkan bu olağanüstü durumlara istidrâc denir.⁵³⁰

Sufiler, kerâmeti genellikle kerâmet-i kevnî ve kerâmet-i hakikî olmak üzere iki kısma ayırmaktadırlar. Kevnî keramet, bazı harikulade durumlar göstermektir. Havada uçmak, denizde yürümek, hayvanlarla konuşmak ve tayy-ı mekân kevnî kerâmete örnektir. Hakikî kerâmet ise ilim, bilgi ve ahlakla olağanüstü bir şekilde donanmaktır. Müritlerin hallerini bilgisi ve kalp gözü açıklığıyla iyi yönde geliştirmek, ahlakıyla insanlara örnek olarak insanlardaki kötü huyları iyi huylarla değiştirmektir. Bu kerâmete manevi kerâmet de denilmektedir. Halk, bu kerâmete çok itibar etmez ve kevnî kerâmeti daha çok önemser. Halk, velilerde kevnî kerâmet görmek ister.⁵³¹

Kerâmet, Allah'ın kendisine itaat eden ve O'na yaklaşmak için vesileler arayan veli kullarına vermiş olduğu bir ikramıdır. Kerâmetler genellikle Allah'ın veli kullarına, onlar seyr ü sülûktayken yeme ve içmeden bir miktar uzak durdukları vakitte ikram edilir. O, kerâmeti kuluna bazen duası üzerine ikram eder bazen duasına rağmen vermez. Bazen de kerâmet, kulun duası olmaksızın Allah tarafından kendisine bahşedilir.⁵³²

Kelâbâzî'ye göre kerâmet; velinin dualarının kabul edilmesi, onun çok iyi bir hale gelerek işlerini kolayca yapabilmesi ve zor durumlardayken işlerinin Allah tarafından görülmesi şeklinde gerçekleşir.⁵³³

Evlîyanın kerametlerinden bir örnek verecek olursak; Serî-i Sakatî, Bağdat pazarında eski eşya satarak geçimini idame ediyordu. Dükkânın bulunduğu çarşı, bir yangın neticesinde tamamen kül olmuştu. Ona, dükkânının yandığını söylediklerinde O, “öyle mi zaten dükkânı kafamdan çıkarmıştım” dedi. Sonra Serî'nin dükkânı hariç diğer bütün dükkânlar yanınca Serî, bu duruma çok üzülen dükkânı ile beraber sahip olduğu neyi varsa satarak elde ettiği meblağı fakirlere dağıtmış ve kendini tasavvuf yoluna vermiştir.

⁵²⁹ Süleyman Uludağ, “Keramet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2022), 25/ 265- 267.

⁵³⁰ er-Râzî, *et-Teşîrî'l-kebir*, V/ 691.

⁵³¹ Hasan Kamil Yılmaz, “Keşf ve Keramet”, *Altınoluk Dergisi* 115(Eylül 1995), 32.

⁵³² Hücvîrî, *Keşfü'l- mahcûb*, 285.

⁵³³ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, 81.

Serî, ne kadar yüce gönüllü bir veli olduğunu yapmış olduğu bu fedakârlıkla gözler önüne sermiştir.⁵³⁴

Kerâmete nail olan velilerin, dikkat etmesi geren birtakım hususlar vardır. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Veli, Kur'an ve sünnete uygun hareket etmelidir. Kerâmet, hak olmakla birlikte onun nassa uygun olup olmadığı dikkat edilmesi gereken bir husustur. Elinde olağanüstü hal zuhur eden kişinin, Kur'an ve sünnetle olan ilişkisine bakılmalıdır. Zira Bâyezid-i Bistamî bu konuda şöyle demiştir: “Bir insan suyun üzerine seccâde serse veya gökyüzünde otursa, onun şeriatın emirlerine karşı tutumlarını görmedikçe aldanmayın.”⁵³⁵ Kendilerine kerâmet bahşedilen veliler, kerâmetleri arttıkça enâniyete kapılmadan kerâmetin, kendileri için bir imtihan vesilesi olduğunu unutmamalıdır.⁵³⁶ Peygamberlerin mucizelerini insanlara göstermesi nasıl şart ise velilerin de kerâmetlerini insanlardan gizlemesi öyle şarttır.⁵³⁷ Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre, manevî nimetleri görüp onları tatmak ve kerâmetlere aldanmak havassın kalplerini mühürler.⁵³⁸ Veli, ihlase ters düşebilecek tehlikeler içine girmemelidir. Allah'a karşı samimi niyetini bozmadan ibadet ve taate devam etmelidir.⁵³⁹

Veliler, bazı zor zamanlarda insanlara yardımcı olmak maksadıyla kerâmetlerini gizleyemeyip onu göstermek zorunda kalabilirler. Hz. Ömer, bir gün hutbe irad ederken Allah tarafından kendisine verilen bir ikramla Nihavend'deki İslam ordusunun kumandanı olan Sâriye b. Hısn'a, “el-cebel, el-cebel” dağa, dağa çık diye seslenmiştir. Ve Sâriye, bunu duyarak emrindeki İslam ordusunu düşmanın bulunduğu yerden uzaklaştırarak dağa çekmiştir. Böylece ordu, düşmanın zararından kurtulmuştur.⁵⁴⁰ Sahabe-i kiramdan Hz. Ali, Hz. Ömer'in hutbe esnasında “el-cebel, el-cebel” demesinde bir hikmet olduğunu anlamıştı. Hz. Ali, insanlara “Halife Ömer'in manasız bir sözü yoktur mutlaka bir hikmet zuhur edecektir” demiştir.⁵⁴¹ Hz. Ömer, kendisine verilen kerâmeti gizlemeyerek İslam ordusunun düşmandan kurtulmasına vesile olmuştur.

⁵³⁴ Hücvârî, *Keşfü'l-mahcûb*, 137.

⁵³⁵ Serrâc, *Lüma'*, 318.

⁵³⁶ Serrâc, *Lüma'*, 320.

⁵³⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 354.

⁵³⁸ Serrâc, *Lüma'*, 324-325.

⁵³⁹ Abdulvahap Yıldız, “Kerâmet ve İstidrac”, *Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*14/ 21(Haziran 2009), 41- 50- 55.

⁵⁴⁰ İsmail b. Muhammed Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbas* (Beirut: Daru'l-İhyai't-Turasi'lArabî, 1301), 380-381.

⁵⁴¹ Ramazanoğlu, *Hazret-i Ömerü' l Fâruk*, 80.

Hız. Ömer zamanında Medine’de bir gün deprem meydana gelmişti. O, elindeki bastonuyla yere vurarak “Allah’ın izniyle sakin ol” dedikten sonra deprem durmuştur.⁵⁴² Allah, Hz. Ömer’e bu kerameti lütfetmiştir.

Daha önce de bahsi geçtiği üzere Hz. Ömer’ in halifeliği zamanında Nil nehri kurumuştı ve ekinler susuz kalmıştı. Nil nehri âdeti üzere arada bir böyle kururdu. Hatta Cahiliyye’de her sene Nil nehri bereketli aksın diye süsledikleri bir cariyeyi nehre atarlardı. Hz. Ömer de yazı yazarak bir kâğıt parçasını nehre atmıştı. Bu kâğıtta, “Ey nehir! Eğer kendi kendine durduysan bu sana caiz değildir. Şayet Allah’ın emri ile durduysan şimdi ak” yazılıydı. Bu kâğıt suya atılınca nehir akmaya başladı. Hatta yatağından taşıtı. Bu hadise Hz. Ömer’in kerâmetine işaret etmektedir.⁵⁴³ Zira o, Allah’ın kendisine vermiş olduğu bir ikramla nehre kâğıt atmıştır. Ve yine Allah’ın Hz. Ömer’e yardımıyla nehir akmaya başlamıştır. Allah, Hz. Ömer’i zayı etmemiştir. Ve onu her zaman koruyup kollamıştır. Hz. Ömer de kendisine verilen bu değerli makamın her zaman kıymetini bilmiş ve enâniyet göstermemiştir. Cennetle müjdelenen bir sahabi olmasına rağmen hiçbir zaman akıbetinden emin olmamıştır. O, her daim Allah’a sorumluluk bilinciyle ibadetlerini samimi bir şekilde yerine getirmiştir. Ve nefisini Allah hesaba çekmeden önce kendisi hesaba çekmeyi ihmal etmemiştir.⁵⁴⁴

⁵⁴² Sivasi, *Çehar yâri güzün*, 160.

⁵⁴³ Hücvîrî, *Keşfü’l- mahcûb*, 328.

4. SONUÇ

Hız. Ömer, risaletin altıncı yılında İslamiyet'i kabul ettikten sonra hayatını baştan sona değiştiren İslam Devleti'nin ikinci halifesi ve Peygamberimiz'in yakın arkadaşıdır. Hız. Ömer'in Müslüman oluşuyla İslam dini önemli bir dönüm noktası yaşamıştır. O, müslüman olduktan sonra sert mizacını Müslümanları korumak için fasıklara, kâfirlere ve müşriklere yöneltmiştir.

Hız. Ömer döneminde uygulanan devlet politikaları, İslam devletinin kurumsallaşmasında önemli rol oynamıştır. Bu dönemde beytül mâl teşkilatı müesseseseleşmiş, illere kadı ve valiler tayin edilmiş, hicrî takvim kullanılmaya başlanmıştır. Yine Hız. Ömer döneminde yeni yerler fethedilerek İslam devletinin toprakları genişletilmiştir. Bu dönem adaletin zirvede yaşandığı bir dönemdir. Zira Hız. Ömer, adaletiyle nam salan bir halifedir. O, "emîrül- mü'minîn" unvanı ile anılan ilk halifedir.

Hız. Ömer, örnek yaşantısı ve kişiliği ile Peygamber Efendimiz'in iltifatına nail olmuştur. O, ledün ilmine mazhar, peygamber ilmine varis ve sünnete riayette örnek bir şahsiyettir. Hız. Ömer, cennetle müjdelenen bir sahabi olmasına rağmen akıbetinden hiçbir zaman emin olmayan, nefisini sürekli sorgulayan ve kendisine her daim ölümü hatırlatan bir halifeydi. Hız. Ömer, şeytanın kendisine vesvese veremediği ve onu Allah'ın yolundan alıkoyamadığı birisiydi. Ayrıca o, Hız. Peygamber'in "Ben gönderilmeseydin sen peygamber olarak gönderilirdin ya Ömer!" sözüne mazhar olmuştur.

Hız. Ömer'in fıkıh, hadis, tefsir ve edebiyat ilimlerine etkisi büyüktür. Hız. Ömer'in, Fıkıh usulünün temellerinin oluşmasında katkısı fazladır. Muvâfakâtı Ömer, fıkıh ilminde önemli bir kavramdır. Bu kavram, onun üstün anlayış yetisi ile ortaya koyduğu bazı konulardaki görüşleriyle aynı doğrultuda ayetlerin nazil olması anlamına gelmektedir. Hız. Ömer'in hadis ilmine önemli katkıları bulunmaktadır. O, Hız. Peygamber'in sünnetine bağlı bir hayat yaşamıştır. Hız. Peygamber'in yaptığı bir uygulamayı terk etmeyi kendisine hiçbir zaman yakıştırmamıştır. Onun sünnete olan bu bağlılığı kuru bir taklitten de ibaret değildir. Hız. Ömer, sünnetin gelecek nesillere aktarılmasında kendisine düşen görevin farkında olan bir halifedir. Hız. Ömer'in tefsir ilminde de önemi haizdir. Hız. Ömer, Kur'an'ı çokça okur ve onu dinlerken sakinleşirdi.

O, Kur'an'ın anlayarak okunmasını önemseyen bir halifeydi. Hz. Ömer, ileride tefsir ilminde önemli bir otorite olacak Abdullah b. Abbas'ı küçük yaştan itibaren yaşlı sahabilerle Şûra meclislerinde bulundurmaya ihmal etmezdi. Hz. Ömer sert mizacına rağmen edebiyatla da ilgili idi. O, şiir okumayı seven ve şiirin insanın ufkunu açtığına inanan bir yöneticiydi. Aynı zamanda şiir sohbetlerinde bulunmaktan keyif alan ve insanları şiire yönlendiren edebi yönü güçlü bir insandı. Hz. Ömer'in veciz sözleri meşhurdur. Kendisi de edebî eserlere konu olmuştur. Özellikle "çehar yar-i güzîn" isimli eserlerde dört büyük halifeden biri olarak menkıbelerinden edebî tarzda söz edilmiştir.

Hız. Ömer, tasavvuf ilminde önemli bir yere sahiptir. Tarikat öncesi tasavvuf klasiklerinde Serrâc, Hücvîrî ve Hâkim Tirmizî gibi isimler eserlerinde az da olsa Hz. Ömer'e yer vermişlerdir. Bahsi geçen müellifler eserlerinde daha ziyade Hz. Ömer'in zühdi yönünü ön plana çıkarmıştır. Ayrıca cehri zikir, velayet ve hırka giyme konularında Hz. Ömer'i örnek göstermişlerdir. Öyle ki Hücvîrî tasavvuftaki hırka giyme geleneğini Hz. Ömer'e dayandırmaktadır. Hz. Ömer, tarikatlar dönemiyle birlikte silsile ve cehri zikirle alakalı hususlarda anılmaya başlanmıştır.

Harîrîzâde; tarikatları Muhammediyye, Sıddîkiyye, Ömeriyye, Osmâniyye ve Aleviyye diye dörde ayırmaktadır. Ayrıca ona göre bütün tarikatlar, Hz. Peygamber ve bu dört halifeden gelmektedir. Ömeriyye tarikatı da Hz. Ömer'e nispet edilmektedir. Ya'kub el-Medenî'ye nisbetle Ya'kubiyye, Ömeriyye'ye dayandırılmaktadır. Üveysiyye silsilesi de bir noktada Hz. Ömer'e dayanmaktadır. Tüm bunlarla birlikte Hz. Ömer'in, tarikat sonrası dönemde Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali kadar tasavvufî oluşumlara etkisi yoktur. Lakin onun tarikatlere Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali kadar etki etmemesi tasavvuftaki yerinin inkâr edilmesi anlamına gelmemelidir. Zira Hz. Ömer, sadece adaletiyle nam salan bir halife değil aynı zamanda manevi hayatın da en mükemmel örneklerini sergileyen bir halifedir. O, Hz. Peygamber'in eğitim ve terbiyesinden geçen mürşid-i kâmil bir insandır. Hakiki mürşidin müridini etkileyen en önemli özelliği sade yaşantısıdır. Hz. Ömer de Mesnevi'de geçen kıssada müridin sembolü olan elçiyi sade yaşantısı, dünya hayatına değer vermeyişiyile ve zâhidâne tavrıyla etkilemiştir. Onun bu özelliklerinden sufiler de etkilenmiş ve hayatlarında Hz. Ömer'i örnek almışlardır.

Araştırmada Hz. Ömer'le alakalı tasavvufî kavramlardan zühd- takva, vera', firâset, isâr, adâlet, celâl, edep, haşyet- heybet, tevessül, uzlet, velayet ve kerâmet kavramları incelenmiştir. Bunların neticesinde Hz. Ömer'in; takvayı en üst mertebelerde yaşadığı,

azla yetinerek zâhidâne bir yaşam sürdüğü, yamalı elbise giydiği, dünyaya bağlanmaktan çekindiği için bir köşkü bile olmadığı, vera' sahibi bir insan olarak devletin malını özel işlerinde kullanmaktan kaçındığı görülmektedir. Onun; ilâhi firâsete mazhar olduğu, hadislerde çokça methedilen bir haslet olan isâr kavramına ziyadesiyle sahip olup gece gündüz demeden ihtiyaç sahiplerinin yaralarını sardığı ve adaletinden ötürü oğlunu bile cezalandırmaktan çekinmeyen bir halife olduğu görülmektedir. Ayrıca Abdülcelîl olan Hz. Ömer'in, bu özelliğini adaletin tesisinde kullandığı, "edep, en iyi mirastır" sözünün sahibi olarak insanlara bu konuda güzel bir örnek teşkil ettiği, kalbinin Allah'a karşı haşyetle dolu olduğu ve "uzletten yararlanınız" diyerek insanları koruyucu ve huzur veren bu makama çağırdığı görülmüştür. İbnü'l Arabî'ye göre O, Allah dostu efraddan, ilhama mazhar olan veli bir kuldur.

Sonuç olarak Hz. Ömer, Allah'ın emirlerini her şeyin üstünde tutmuş, "sünnet- i seniyye"yi hayat tarzı olarak benimseyerek bereketli, feyizli ve tüm insanlığa örnek zâhidâne bir yaşam sürmüştür. Dolayısıyla Hz. Ömer en az fıkıh, hadis, tefsir ilimleri kadar tasavvuf ilmine de önemli katkı sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Abdülcebâr, Kâdî. *Şerhu Usûli'l-hamse*. Kahire: Mektebu Vehbe, 1965.
- Abdurrezzâk, Ebu Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habîburrahman el-'Azamî. Beyrut: el- Mektebetü'l-İslâmî, 1970.
- Aclunî, İsmail b. Muhammed. *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbas*. Beyrut: Daru'l-İhyai't-Turasi'lArabî, 1301.
- Açikel, Yusuf. "Hz. Peygamberin Sünneti/Hadisleri ve Bazı Yöneticilerin Örnek Uygulamaları Özelinde Adâletin Tesisine Yönelik Temel Yaklaşımlar". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/ 66(Ekim 2019), 1250.
- Akarsu, Murat. "Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler". *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/ 15(Ağustos 2018), 63.
- Aksu, Ali. "Hz. Peygamber Döneminde Hz. Ömer", *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. 3(Sivas 2008), 60.
- Amâsî, Abdüsselâm. *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ Siyaset Ahlâkı*. haz. A. Mevhibe Coşar. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012.
- Apak, Adem. *Anahtarlarıyla İslam Tarihi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 8. Basım, 2013.
- Apaydın, Yunus. "Velayet". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 43/ 15- 19. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Arık, Selim. "Kerâmet ve Firâset Bağlamında Muvâfakâtı Ömer". *Diyanet İlmi Dergi* 4/ 41(Ekim 2005), 115.
- Arpaguş, Sâfi- Baydar, Kübra Betül. "Tasavvuf'ta Âdâb ve Erkân Risâleleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 15/ 30 (Aralık 2017), 285-315.
- Asım Efendi, Mütercim. *Kamusu'l Muhit Tercümesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

- Ankaravî, İsmail. *Minhâcü'l-Fukara*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Atmaca, Gökhan. “Nüzûl Sürecinde Bir Muhatap Olarak Hz. Ömer ve Muvâfâkatları”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Haziran 2010) , 66.
- Atmaca, Gökhan. *Hz. Ömer' in Kur' an- ı Kerim Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Bâkîllânî, Tayyib b. Muhammed Basri. *El- Beyan*. Beyrut: el- Mektebetü'ş Şarkiyeye, 1958.
- Bardakçı, Mehmet Necmeddin. “Tasavvufi Bir Terim Olarak Tevessül ve Vesile”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 2(Ankara 1999), 33- 48.
- Bayram, Fatma. “el- Azim Ululardan Ulu Azamet Sahibi”. *Diyanet Dergi*.309(Eylül 2016), 76.
- Belâzurî. *Ensâbu'l-Eşrâf*. Çev. Adnan Demircan. İstanbul: Türkiye Eserler Yazma Kurumu, 2020.
- Beyhakî. *Kitabü' z zühd*. Çev. Enbiya Yıldırım. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2000.
- Bilgin, Azmi. “Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ında Kaynağını İslam Tarihinden Alan İki Manzum Hikâyenin İki Mensur İfadesi”. *Türk Dili Dergisi* 70/ 831 (Mart 2021), 16- 23.
- Bursevi, İsmail Hakkı. *Şerh-i Mesnevî*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.
- Cebecioğlu, Ethem. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları, 2014.
- Ceyhan, Semih. “Üns”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 42/ 348- 349. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *et-Ta'rifât*. thk. İbrahim el-Ebyarî. Beyrut: Dâru'r- Riyazi't Turras, 1403.
- Çağrııcı, Mustafa. “Adâlet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1/ 341-343. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Çağrııcı, Mustafa. “Edep”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 10/ 412- 414.İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Çağrııcı, Mustafa. “İsâr”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 22/ 490- 491. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çil, Halit. *Hz. Ömer'in Liderliği ve Yöneticiliği*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.

- Çakan, İsmail Lütü. *Hadis Usûlü*. İstanbul: İfav, 31. Basım, 2013.
- Çeçen, Anıl. *Adâlet Kavramı*, 2 Cilt. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: İfav, 18. Basım, 2013.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*. Çev. Abdullah Aydınlı. İstanbul: Madve Yayınları, 1994.
- el-Alevî, Muhammed Mâlikî. *Mefâhîm Yecibu en Tusahhah*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- el- Askalânî, İbn- i Hacer. *el- İsbâbe-Seçkin Sahabeler*. 4 Cilt. çev. Seyfullah Erdoğan. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2011.
- el-Bağdâdî, Hatîb. *Târîhu Bağdâd*. ed. Ma'rûf Beşşâr Avvâd. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2001.
- el-Beydâvî, Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 2003.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahîhi Buhari*. çev. Ahmed Naim. 12 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1957.
- el-Ezdî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *es-Sünen*. Çev. Komisyon. 9 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1987.
- el Hâkim, Suad. *İbni Arabi Sözlüğü*. Çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- el-Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek*. 6 Cilt. Konya: Konevi Yayınevi, 2013.
- el- Hanbelî, İbn- i Receb. *et-Tahvîf mine' n- Nar*. Dımaşk: Darü'l Kütüb, 1979.
- el-Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî, *Menâzilü' s- Sâirîn*. çev. Abdülrezzak Tek. Bursa: Emin Yayınları, 2008.
- el-Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecma' u' z-zevâ'id*. Çev. Yusuf Özbek. 20 Cilt. İstanbul: Ocak Yayınları, 2008.
- el- İsfehânî, Ebu Nuaym. *Hilyetu' l Evliya*. 6 Cilt. thk. Sami Enver Cahin. Mekke: Darül Hadis, 2009.

- el-İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1998.
- el-Mekkî, Ebû Tâlib. *Kûtu'l-Kulûb*. Kahire: Darü'l Kütüb, 1310.
- en-Nâblusî. *Cem'u'l-Esrâr fî Reddi't-Ta'ni ani's-Sûfiyyeti'l-Ahyâr Ehli't-Tevâcüdi bi'l-Ezkâr*. ed. el-Mâlih, Hibe. Mardin: Dâru Nûri's- Sabâh, 2012.
- en- Nedvi, Ebu' l Hasen. *Hız. Ali el- Mürteza*. Terc. Yusuf Karaca. İstanbul: Risâle, 1980.
- en-Nesefî. Ahmed b. Mahmud. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l Fıkr, 1999.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1997.
- Erdoğan, Mehtap. *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.
- Erginli, Zafer. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006.
- Erkal, Mehmet. "*Beytülmal*". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. VI/ 90. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- er-Râzî, Fahreddin. *et-Tefsîrü'l-kebîr*. 5 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1307.
- es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Camiu's-Sağîr*. Trc. Seyit Avcı. İstanbul: Serhat Yayınevi, 2013.
- es- Sülemi, Abdurrahman. *Tabakatü's Sufiyye*. Çev. Abdurrezzak Tek. Bursa: Bursa Akademi, 2018.
- et- Taberi. *Tarih-i Taberi*. Beyrut: Dâru'l Kalem, 1990.
- Fayda, Mustafa. *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*. İstanbul: Kubbealtı, 2014.
- Fayda, Mustafa. "*Ömer*". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 34/ 51- 53. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed. *İhyâu Ulûmi' d- Din*, Kahire: Müessesetü'l Halebi, 1387.
- Gazzâlî. *Minhacü'l- Abidin*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014.

- Göregen, Mustafa. “Hz. Ömer Döneminde Kudüs’ ün Müslümanlar Tarafından Fethi”. *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. 1(Sivas 2008), 530.
- Göztepe, Yüksel. “Mevlana’ nın Eserlerinde Hz. Ömer”. *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. 3(Sivas 2008), 275- 292.
- Gül, Halim. “Tasavvufi Bir Kavram Olarak Halvetin İnsani Boyut Açısından Kur’ an ve Sünnete Dayalı Olarak Değerlendirilmesi”. *Ağrı İslami İlimler Dergisi*. 7(Aralık 2020), 61- 80.
- Gümüşhanevi, Ahmet Ziyâaddin. *Camiu’l- Mütun*. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2013.
- Hacip, Yusuf Has. *Kutadgu Bilig*. haz. Fikri Silahdaroğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Haksal, Ali Haydar. *Sevgili’ nin Hak Dili Arkadaşı*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- Halid, Halid Muhammed. *5 Raşid Halife*. terc. Osman Arpaçukuru. İstanbul: Beka Yayınları, 2006.
- Hâkim, Ebu Abdullah. *Müstedrek*. Beyrut: Dâru’ l- Kütüb’ il- İlmiye, 1990.
- Hanbel, Ebu Abdillâh Ahmed bin. *Müsnedü’l-İmâm Ahmedî’bni Hanbel*. 29 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1999.
- Hanbel, Ahmed Bin. *Kitâbu’z- Zuhd*. 1 Cilt. Terc: M. Emin İhsanoğlu. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Harîrîzâde, Kemâleddin Efendi. *Tıbyânü vesâili’ l- hakâik*, İbrahim Efendi, Süleymaniye Kütüphanesi I, vr. 8b 4030- 432
- Harputi, Abdüllatif. *Tenkihu’l-Kelam Fi Akaidi Ehli’l-Islam*. Çev. Fikret Karaman. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016.
- Hayyât, Halife bin. *et- Târîh(Zekkâr)*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Hoşab, Fahri. “Hadisler Çerçevesinde İsâr’ ın Tasnifine Dair Yeni Bir Değerlendirme”. *Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34(Aralık 2019), 213.
- Hücvîrî, Ali b. Osman. *Keşfü’l- mahcûb*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. Basım,1982.

- İbnü'l-Arabî. *Fütûhât-ı Mekkiyye*. 2/ 3. Cilt. tah. Ahmed Şemseddin. Beyrut: Darü'l- Kütübi'l İlmiyye, 2011.
- İbn Arabî. *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi*. trc. ve şrh. Ahmed Avni Konuk. haz. Mustafa Tahralı. İstanbul: İz Yayıncılık, 1992.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasan b. Hibbetillah b. Abdillâh. *Târîhu Medîneti Dimeşk*. thk. Ebu Saîd Ömer b. Ğarâme el-Amrâvî. Beyrut: Dâru'l-Fikr,1995-1999.
- İbnü'l- Cevzi, *Sıfatü' s safve*. çev. Abdülvehap Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İbn Ebi'd-Dünyâ. *el-Uzletu ve'l-infirâd*. thk. Ebû Ubeyde. Riyad: Dâru'l-vatan, 1998.
- İbn Ebi' d- Dünya, *Hadislerde Tevekkül*. İstanbul: Ocak Yayınları, 2007.
- İbnü'l-Esîr. *el-Kâmil fi't-târîh*. 1/ 2 Cilt, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî. Lübnan: Dâru'l Kitabi'l-Arabi, 2006.
- İbnü'l Esir. *Üsd' ül gâbe*. 4 Cilt. thk. Halid Tartusi. Beyrut: Darül Kitabil Arabi, 2015.
- İbnü'l-Esir. *en-Nihâye fi garibi'l-hadis ve'l-eser*. Beyrut: Dâru'l Fikr, 1990.
- İbn Hibban. *es-Sîretü'n- nebeviyye ve ahbârul'l hulefâ*. Beyrut: Dâru'l Kalem, 1987.
- İbn Hişam. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ. Kahire: Darü'l Felah, 1955.
- İbn Kesir. *Müsnedü' l faruk*. 3 Cilt. thk. İmam b. Ali b. İmam. Kahire: Darü'l Felah, 2009.
- İbn Kesir. *Hadislerle Kur'an- ı Kerim Tefsiri*. 1 Cilt. Çev. Bekir Karlığa. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. Çev. Haydar Hatipoğlu. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012.
- İbn Sa'd. *et- Tabakâtü'l- kübrâ*.1/ 8. Cilt, Beyrut: Dâru'l Kalem, 1985.
- İbni Şebbe. *Târîhu'l-Medîneti'lMünevvere*. 1/ 2 Cilt. thk. Ali Muhammed Denrel-Yâsin Sadüddîn Beyân. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye, 2012.
- İbn Kuteybe. *el- İmame ve' s Siyâse*. Beyrut: Dâru'l Kalem,1967.
- İbn Kuteybe. *Ma'ârif*. thk. Servet Ukkâşe. Kahire: Darü'l Kütüb, 1992.

- İbn Teymiye. *İbn Teymiye Külliyyatı*. Çev. Ahmet Önsal. İstanbul: Tevhid Yayınları, 1986.
- İhvân- ı Safa. *İhvân- ı Safa Risaleleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2017.
- İmam- ı Rabbani. *Mektûbat- ı Rabbani*. Çev. Abdulkadir Akçiçek. İstanbul: Dergâh Ofset. 1998.
- İmam Şarâni. *Tabakat' ül Kübra*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1986.
- İmam Kurtubî. *Kurtubi Tefsiri- El Camiul Ahkamul Kuran*. İstanbul: Buruc Yayınları, 2005.
- İyâz, Kâdı. *eş-Şifâ bi-Tarîfi Hukûki'l- Mustafa(sav)*. ed. Abduh Ali Küşk. Dubai: Câizetü'd-Dübey ed-Devliyye, 2013.
- Kahraman, Muhammed Talha. *Hz. Ömer' in Kişiliği ve Dindarlığı*. Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kandehlevî, M. Yusuf. *Hadislerle Müslümanlık*, trc. Ahmet M. Büyükçınar, A. Ömer Tekin, Ö. Faruk Harman. İstanbul: Kalem Yayınevi, 2. Basım, 1992.
- Kandehlevi. M. Yusuf. *Hayatu' s-Sahabi*. çev. Sıtkı Güllü. Ankara: Divan Yayın, 1991.
- Kara, Mustafa. “*Havf*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 16/ 528- 531. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kara, Mustafa. “Kur’ an’ da Adalet Kavramı ve Güncel Değeri”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 34 (Ağustos 2013), 141.
- Karagöz, İsmail. “Kur’ an’ da Takva Kavramı ve Muttaki İnsanın Özellikleri”. *Diyanet İlmî Dergi*, 4(Ekim 1995), 55.
- Karaman, Hayrettin. *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Karaman, Hayrettin. *Kur’an Yolu Meal-Tefsir*. 3. Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2016.
- Kâşânî, Abdürrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü*. Çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- Kâşânî, Abdürrezzak. *İstılâhâtü' s Sufiyye*. terc. Abdürrezzak Tek. Bursa: Bursa Akademi, 2014.
- Kelâbâzî. *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*. Çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

- Köse, Saffet. “*Teravîh*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 40/ 482- 483. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kurt, Aynur. “Türk Edebiyatında Çehâr -Yâr -ı Güzîn: Abdî'nin Fezâil-i Hulefâ-i Râşidîn ve Haşâil-i Çehâr -Yâr -i Güzîn Adlı Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3(2015),107-126.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm. *Risâle fi İlmi't-Tasavvuf*. thk. Marûf Zorlu, Ali Abdülhamit Baltacı. Beyrût: Dâru'l- Cîl, 2. Basım, 1410-1990.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm. *Letâifü' l İşârât*. Thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman. Mısır: Darül Kütübil İlmiyye 2012.
- Kuşpınar, Bilal. “Adalet Kavramı Konusunda Gazâlî, İbn Arâbî ve Mevlânâ'nın Görüşlerinin Analizi”. çev. Ayşe Yaşar Ümütlü. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 7/ 2(Beytülhikme 2017), 303.
- Mengi, Mine. *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. (Ankara: Akçağ Yayınları), 25/ 400.
- Mes'udi, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin. *Murûcu'z- Zeheb*. I/ IV Cilt. Mısır: Darü'l Felah, 1964.
- Mevlana, *Mesnevî*. çev. Veled İzbudak. İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2004.
- Muhâsibî, Ebû Abdillâh el- Hâris b. Esed. er- Ri'aye. Çev. Şahin Filiz. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.
- Mutlu, İsmail. *Dört Halife Devri*. İstanbul: Mutlu Yayınları, 7. Basım, 1998.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin. *el-Camiu's-sahih*. Thk. Ahmed Şemseddin. 5 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- Nedvi, Ahmed. *Asrı Saadet Peygamberimiz ve Ashabı*. 1. Cilt. Terc. Ali Genceli. İstanbul: Şamil Yayınları, 1985.
- Nizâmülmülk. *Siyasetname*. çev. Mehmet Taha Ayar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Önkâl, Ahmet. “*Adi b. Ka'b*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. I, 380. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Özhasar, Hüseyin. *Adaleti ve Yenilikleriyle Hz. Ömer*. İstanbul: Tire Kitap, 2014.

- Özkan, Mustafa. “Bir Liderin Kişiliği: Hz. Ömer”. *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. 3(Sivas 2008), 568- 569.
- Özköse, Kadir. *Tasavvuf El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Paşa, Ahmet Cevdet. *Dört Büyük Halife Devri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015.
- Paşa, Ahmet Cevdet. *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, İstanbul: Çığır Yayınları, 1976.
- Ramazanoğlu, Muhammed Sâmi. *Hazret- i Ömerü' l Fâruk*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2018.
- Reyhane, Ümmü. *Kitabu' z- Zühhd ve' l- Ahlak*. Konya: Hüner Yayınları, 2006.
- Sarıcak, Murat. *Bütün Yönleriyle Dört Halife Dönemi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2010.
- Sarıkaya, Berat. “İnsan Allah İletişimi ve Tevessül”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/ 5(Haziran 2014), 303.
- Sarıkaya, Muammer. “Hz. Ömer ve Edebi Eleştirisi”. *Erciyes Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası*, 23/ 2 (Kayseri 2013), 188.
- Sallabi, Ali Muhammed Muhammed. *II. Halife Hz. Ömer(r. a) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*. Terc. Mehmet Akbaş. İstanbul: Ravza Yayınları, 2008.
- Selvi, Dilaver. “Tevessül ve Vesile”. *Semer kand Dergisi*. (Mart 2020), 65.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et- Tusi. *el-Lüma' Fi Tarihi't- Tasavvufi'l İslâmi*. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1421.
- Sifil, Ebu Bekir. *Hz. Ömer ve Nebevi Sünnet*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2007.
- Sivasi, Şemsüddin Ahmed. *Çehar yâri güzîn*. İstanbul: Milli Gazete, 2005.
- Süyûtî. *el- Camiu's- Sağir*. 2 Cilt. Konya: Serhat Yayınları, 2008.
- Süyûtî. *Târîhu'l-Hulefâ*. Katar: Vizâretü'l-Evkâf, 2013.
- Sühreverdî. *Tasavvufun Esasları*. Terc. H. Kamil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 1993.
- Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî. *el-Muşannef*. Çev. Yaşar Güngör. 6 Cilt. İstanbul: Ocak Yayınları, 2010.

- Taberani, *Mu' cemu' l Kebir*. XI Cilt. thk. Ebu Muhammed Esyuti. Beyrut: Darü'l- Kütübi'l İlmiyye, 2012.
- Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 1990.
- Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Camiu's-sahih*. Thk. Halid Abdülgani Mahfuz. 1 Cilt. Beyrut: Darü'l- Kütübi'l İlmiyye, 2016.
- Tosun, Necdet. "*Silsile*". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 3/ 206- 207. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Tosun, Necdet. "*Veysel Karanî*". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 43/ 74- 75. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Topaloğlu, Bekir. "*Zü'l-celâl ve'l-ikrâm*". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 44/ 515. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Turtûşî. *Sirâcu'l- Mülûk: Siyaset ahlakı ve ilkelerine dair*. haz. Said Aykut. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Türköz, Mustafa. *Kur' an ve Hadis Bağlamında Zühd Hayatı*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Uludağ, Süleyman. "*Celâl*". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 7/ 296. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1995.
- Uludağ, Süleyman. "*Firâset*". Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, 13/ 116- 117. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Uludağ, Süleyman- Gündüz, Şinasi. "*Uzlet*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 42/ 255- 257. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Uludağ, Süleyman. "*Veli*". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 43/ 25- 28. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Uludağ, Süleyman. "*Vera*", Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, 43/ 49- 50. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Uludağ, Süleyman. "*Uzlet*". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 42/ 256- 257. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

- Uludağ, Süleyman. “Keramet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 25/ 265- 267. İstanbul: TDV Yayınları, 2022.
- Uludağ, Süleyman. “Takva”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 39/ 484- 486. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Uraler, Aynur. *Sünnete Uymanın Önündeki Engeller*. İstanbul: İfav Yayınları, 2012.
- Yazar, Nurullah. “Devlet Adamlarına Örneklik Teşkil Etmesi Yönüyle Siyasetnamelerde Hz. Ömer”. *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. 3(Sivas 2008), 224.
- Yazır, Elmalı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. I. Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları,1995.
- Yıldırım, Ahmet. *Din, Dünyevileşme ve Zühd*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2005.
- Yıldırım, Enbiya. “Celal Aynasında Bir Portre: Hz. Ömer”. *Cumhuriyet Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Diyarbakır 2006), 41- 66.
- Yıldız, Abdulvahap. “Keramet ve İstidrac”. *Harran Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*14/ 21(Haziran 2009), 41- 62.
- Yıldız, Âlim. *Şeyh Halid Dîvânı*. Sivas: Kişisel Basım, 2004.
- Yılmaz, Hasan Kamil. “Velayet ve Veli”. *Altınoluk Dergisi* 114(Ağustos 1995), 32.
- Yılmaz, Hasan Kamil. “Keşf ve Keramet”. *Altınoluk Dergisi* 115(Eylül 1995), 32.
- Yılmaz, Hasan Kamil. “Silsile ve Manevi Neseb”. *Altınoluk Dergisi* 119 (Ocak 1996), 32.
- Yılmaz, Hasan Kamil. “Vera”. *Altınoluk Dergisi*. 047(Ocak, 1990), 032.
- Yılmaz, Hasan Kamil. “Hz. Ebu Bekir”. *Altınoluk Dergisi* 63(Mayıs 1991), 28.
- Yılmaz, Hasan Kamil. “Edep Çizgisi”. *Altınoluk Dergisi* 201 (Kasım 2002), 10.
- Zehebi, *Tarihu' l İslam*. thk. Mustafa Abdulkadir Ata. Beyrut: Darü'l Kütübi'l İlmiyye, 2005.

Elektronik kaynaklar

- Milli Gazete. “Allah'tan Korkan İnsan Kötülüklerden Uzak Durur”. (17Ağustos 2022), 41.
<https://www.milligazete.com.tr/haber/955203/Allah-tan-korkan-insan-kotuluklerden-uzak-durur>

Bolelli, Nusret. *“Allah’a ve Peygambere Karşı Edepler”*. Erişim 20 Temmuz 2022.
<https://www.bolelli.org/allaha-ve-peygambere-karssi-edepeler.html>

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Sümeyye AKARÇEŞME
Yabancı Dili	Arapça
Orcid Numarası	0000-0002-1727-1208
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10526424
Lise	Maltepe Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Temel İslam Bilimleri
Mesleki Deneyim	Çayırkent Çok Programlı Anadolu Lisesi- İHL Meslek Dersleri Öğretmeni